# Ka Poitri
# U Primrose Gatphoh

H.W. STEN

Rs 8/-

# Ka Poitri U Primrose Gatphoh

H. W. Sten, M.A. JD.
Lecturer, Department of Khasi,
Sankardev College, Shillong.

**KA POITRI U PRIMROSE GATPHOH**



*First edition*

**Printed at Scorpio Printers, Mawkhar, Shillong.**

# KA JINGKDEW

*To my Children:*

*Tranquillity*

*Shibboleth, and*

*Zenith*

# KA JINGLAMPHRANG

IA kane ka kot thymmai la khreh ban shon naduh ka snem 1976 hadien ba la pynmih pyrthei ia *Ka Poitri U O.M. Wahlang*, hynrei ngam shym la lah satia ban pyndep ia ka kam. Ha ka snem 1977 ruh la hap thoh biang ia ka lynnong I namar ba u myllung Primrose Gatphoh u la khlad noh bad ba ka jingkyrmen jong nga ban dang mih shuh ka poitri na u kumba u la plie phang ha nga ka la duh noh. Nga la ioh ka lad babiang eh ban iasyllok bad u myllung bunsien, bad ia kito la kdew khnang ruh ha ki sla kane hi ka kot. U myllung jong ngi u la iohsngew da ka ki shkor ia ka jingpule jong nga ia ka bynta bakut eh jong ka lynnong X kaba dei shaphang *U Sier Lapalang*, bad u wiat kumban ong "phi la lap ia nga". U pdiang ia ka jingpynkut nia ha kato ka bynta tangba u la ong ruh ba um poi pyrkhat ei ei ba ka jingtrei ba da ki snem ha kaba pynlang ia ki symboh ka dei ban don ka "kur ka jaid. To nga lei ngam shym aikur aijaid ia ka mynta nga leit long pynban u nongthoh ia ka Romance bapaka tam ha ka ktien la jong".

Kane ka kot kam long ka kot iarap ia kito kiba ialeh B.A. Kam long ruh kaba bujli ia ka dulır u myllung, hynrei lada leit jia ryngkhat ba ki nongialeh BA ki ioh jingiarap na ka, nga pdiang ia kata.

Kam long ka jingpyrshang ban thaw aiñ ia ki nongthoh poitri Khasi ne ka jingiasaid ba dei ban bud ia kino kino ki aiñ ba la pynmih da ki Greek, Roman, bad French. Kam long kaba nga shu khot ia ki nongpule ban sngap aiu nga don ban iathuh shaphang ialade bad kito ki phawar u myllung; kam long ruh ka jingpyrshang ban bud ia ka histori ka jingthaw poitri u myllung; kam long ka jingpyrshang ban pyniadei ia uno uno u tyngshop ha ka phawar bad ka imlang sahlang ha ka ri Khasi kumba ka long ha ki sngi ba u Primrose Gatphoh u thaw ia ki phawar baroh bad ban kdew shano ka jingmut ka thew; kam long ruh ka jingbishar bniah (criticism) kaba wad ban pyniadei ia u nongthoh bad kano kano ka Seng Sain pyrthei; kam long ruh ka jingpyrshang ban khmih bniah ia ka rukom trei kam ka jingmut u nongthoh. Ka long ka jingpyrshang ban bishar bniah ia ka nongrim ba u myllung u bud bad pyniadei haba u thaw poitri, ka jingngeit jong u shaphang ka poitri. ki kamram ba u sngew ba u myllung u dei ban leh, ia ka jingsngew jong u shaphang ka mariang, u Nongthaw bad ka jaidbynriew. Ka long ruh ka jingbishar bniah kaba iaid kat kum ka lynti ba nga la soi lypa ia kaba ngam put sngewdei haduh bathoh ia kane ban iehnoh. Ngam pdiang ia ka jingtyrwa u Eliot ba u kritik un shu batai bad ieh ha ki nongpule hi ban rai katba ki shem, namar nga ngeit ba u kritik u long u nongrah prew ba ai jingshai haba donkam u khlur ba ai jingshai ia u pilgrim ha ka khlaw bah

ka thoh ka tar. U long u nongbatai ia ka jingmut barieh ne paw ba don ha ka jingthoh hi ba ki nongpule kin sngewthuh ia ka jingmut u nongthoh, bad ia ka jingkordor bad jingtynnat kaba la thoh. U kritik u long u nongwadjingtip ia ki phang baroh ba don ha ka dulir. Haba u leh kumta u donkam ia ki sakhi-sabut kat kaba u lah ban ioh. Ha kaba leh kumta u donkam 'ruh ia ki rai bamynshwa da kiwei pat lada la don kum kita ba un ianujor ia ki la ka long ban kyrshan ia ka nia ba u pynieng ne ban mait ka phang thymmai. U dei ban pynmih la ka rai hadien ba u la pynshongdor ia ka jingthaw u myllung. Ka rai jong u pat ka long kaba shu mih hi na ka jingtainia jong u ba la kyrshan da ki kyntien ka dulir hi ne na ka jingshem thymmai jong u. U long u nongbishar ia ka thok-ka-thar bad ia ka buit-thaw dur.

Kum u myllung ka jingryntih u Primrose Gatphoh u la pyrshang bad pynbeit ia u ksai duitara jong u ban tem ha ka lawei kaba un iohi ba kiei kiei baroh ki iaid ryntih kat kum ka aiñ blei bad ka jingdawa ka imlang sahlang. Um kubur ba ka samla briew kan shu iaieit kynsan ia u samla khlem da sngewthuh ha iing ha sem katba dang shah synshar ha la ka kmie. Kane ka paw ha "Ka Sohlyngngem". Ia ka jingieit mar ia kynduh um pdiang, hynrei ia ka jingieit arsien ruh um kubur, namar, ia u Klew uba la iapmat ia kawei pat la pyniam ha "Ka Per Tyrso". U angnud ba ki khun kin tip la ka burom ka akor bad la ki kmie ki kpa, bad u tnga ruh u dei ban long u bakhlaiñ ka jinglong mynsiem bad uba bat la ka kular ban ri ia la ka lok. Dei da kumta ba kan iaid ryntih ka jingim. U myllung jong ngi u don ka jingmap ia uba kyllabamut wat haduh shwa ban dkut mynsiem ruh. U kular ka paradise ia baroh kiba kylla bamut, kumta ruh haba u Sier Lapalang u la kynmaw ia ki kyntien ka Kmie ba ka la sneng bad maham ia u, ka la biang ba un iasoh biang bad ka ha ka jingim bathymmai kaba iai kyrsoi kum ki khyndai umdih - khyndai umtong bad kaban ym kut shuh.

II

Kawei na ki jinglong tynrai ka poitri Khasi ka long b[illegible] ka don ka jinghikai bad ka jingkyntu ia ki nongpule de. Wa lada ngim put ioh ia ka *Ryngkap* tar haduh ki snem ba hadien ngi iohi ba kawei pa kawei ka phawar barim ka don ka jinghikai ia u briew. U Primrose Gatphoh u la pyrshang ban ki[illegible] na kaba hikai pyrshah, hynrei ia ka jingsneng ba mih na [illegible] phawar jong u bad balyngkot bad bajrong lah ban iohi shai U bat ia kata ka jinglong tynrai ka poitri Khasi ha ka jingmu ha kaba u pynrung ia ka jingieit ri, ka jingñiewkor ia ki kmi[illegible] ki kpa. ki long rangbah - long san.

Ha *U Sier Lapalang* u la pyrshang ban pynneh pynsah wad ia ka phong ka phawar Khasi hi ha kaba ia ka **hapkyntien** lah ban lap hapdeng ki laiñ hi ruh. Ia kane la leh ruh da u myllung Frank M. Pugh. ... ..... .. ....

Nga pynpaw ka jingsngewnguh ia u Donbokwell Syiemlieh uba la iarap ban shon ha ka type-writer ia ka lynnong X, ia u D. Mawlong bad u Moonlight Marbaniang ba ki la iarap shibun ha ka proof-reading. Nga sngewnguh ruh ia u Dr. R. S. Lyngdoh ba u ia ai kylliang ia *Ka Thymmei* ha ka por bathoh ia kane ka kot.

Garikhana, Shillong
August 30, 1978.

H. W. STEN

## I. U PRIMROSE GATPHOH

IA u Primrose Garfield Gatphoh la kha ha Jowai ha ka 10 tarik May 1900. U babu Soso Tham, u kpa jong u, u dang hikai ha ka Lower Primary School ha Shangpung.

Hynriew snem hadien la phah skul ia u sha Shillong. Namar ba u nonghikai uba kyrteng u Hetdon u la sympat ia u na ka daw ba leh dakaid kiwei pat ki khynnah, ka kmie kam shah shuh ban leit pule hajuh bad la pynsangeh skul noh jin shisnem. Ha ka snem 1907 la buh ia u ha Boarding ha Jowai lang bad ki khynnah kynthei hapoh ka jingpyniaid ka Mrs. Singham. U la pule ha Jowai ha ka skul mission haduh ka snem 1911. Ha ki snem ba u Primrose u dang pule ha Jowai, u Soso Tham u dang trei kum u Muktiar ha Kashari u Subdivisional Officer, Jowai. La iathuh ia nga ba u Soso Tham u la trei ia kata ka kam haduh lai snem ei ei. Kata ka por ka shu iahap hi bad ki snem ba u khun u pule ha Jowai.

Ban shu kynmaw, ha ka snem ba u Primrose u pule Klas I la kha ha Shillong ia uwei pat u myllung. Uta dei u Hopewell Elias Sohlia. Dei ha kito ki snem ba u Primrose u dang pule ha Jowai ba u myllung Soso Tham u pyrkhat ia kawei ka jingrwai shaphang ki nongrep ha ri Jaintia ia kaba u ai kyrteng "Kynjai Ha La Ri."

Ha ka snem 1911 la wan buh ia u Primrose ha ka Mission M.E. School ha Mawkhar, Shillong ha ka Klas IV. U babu Wilson Reade u la long u Headmaster hangto. Ha kata ka por ka Sorkar bad ka Mission ki la pynlong skul mar shiteng ha kajuh ka iing. U Primrose u la kiew klas man ka snem. Ha ka snem 1914 u la pule Klas VII ha Government High School, bad la pynlong klas ha katei ka iing YMCA ba pyndonkam ka Seng Jingtip hadien. U babu Soso Tham u la long nonghikai hangto. U long Class Master ha Klas VII bad u la hikai Khasi haduh Klas X. Dei ha kata ka snem ba u Primrose u la shah dumok na khlieh

ha la u kpa namar ba um lah ban spel dak thikna ia kawei ka ktien Phareng. Ym slem hadien kata, u babu Soso Tham u la iathuh ia u: "Khun, phin ym ioh na nga ia ka education ka babiang. To shah hikai da la ki khmat bad la ki shkor." Namar ba ka jingm:h kan ym biang satia ban phah shong skul shuh ia la u khun, u samla Pr:mrose u la shu kynmaw sah ia kito ki kyntien u kpa haduh ki sngi bakhatduh. Haei un shah hikai haba kumta ? Ynda u la puson man ka por ba u kynmaw ia kita ki kyntien, u la rai ban shah hikai noh ha ka Mariang. U la sdang ban pule minot ia ka, bad ban sngap ia ki sur jong ka ba ki tied ha ka dohnud jong u. U la dei ban ialeh Matrik ha ka Pyrem ka snem 1918.

Hynrei don kaei kaei ka bat ia ka jingmut jong u ha kata ka snem. Ka Thma Bah I ka dang jur bad u la kut jingmut ban leit trei shata. Haba nga kylli la ka jingleit ka la long ka jubab ia ka jingkhot na ka Sorkar, u myllung u la iathuh da ka jingsngewrit ba ka daw ka long "Ba ban ka kut lad." Ka jingleit trei sha thma ka la long namarkata ka jingkñia ia ka jingpule. Ngi tip ba ha kato ka por ka lad ban pule mynmiet kumba long ha ki sngi jong ngi kam put don. Ka la long ka jingkñia, hynrei nga sngewbha ban lap ba um sngew diaw ei ei ruh ia kata. U la thoh shaphang kata ka jingleit ba ka long ka kabu ksiar.

> Ka jingiaid duriaw kam !ong kaba khlem jingma ha kito ki por huri-hura pyrthei. Pynban ngi don ka jingkmen bad ka .jingsngewbha kaba palat ban ioh shong lieng hapdeng ki dew jong ki sohmyndur : khamtam ia ngi ki bym ju phohsniew mynno-mynno ba kan eit ka sim ba ngin ioh kum kane ka lad. Ngi la sngew ialade kat ki khun bha sngi shisha, ban ioh iaid duriaw bad ban iohi ia ki ri bad ki shnong thymmai. 1

Ha ka jingshakri ha ki por thma u la ioh ka jingpyntbit ban kren ia ki ktien Phareng bad Urdu ha ka Overseas Training School, Saidapet, ha Madras. Ynda la dep kata ka jingpyntbit la phah ia u bad bun spañ ngut kiwei pat sha Mesopotamia.

---

1. *Ki Umjer Ksiar*

La buh ia u ban trei ha ka Royal Army Motor Transport Service Corps. Ha kata ka kam, la don kiba la pyrshang ban khanglad ia ka jingkiew jong u shaneng bad ka la long kum ka jingpynshitom ia u khyndiat sngi tad haduh ba u la tip ia ka daw bad u la leit batai ia ka ha u saheb uba dei peit ia ki baroh. U la pynshisha na ki kot ki sla ba kam dei ka pop jong u. Ka jingmudui, katba sngewthuh, ka long ba ia kawei ka *File* la buhrieh da u Primrose Gatphoh kaba ha ka jingshisha ka la don bad uta u saheb hi tangba la buhrieh khop ia ka da uwei pat u Clerk hapoh ka mieij. La wad ia kata, bad la lap ia ka jingshisha. Kata ka jingbatai ka la long ha ka janmiet Sngi U Trai. La iahun ki baheh, bad la pynkiew kam ia u.

Imat dei naduh kito ki snem ha Mesopotamia ba u la sdang ban pyrkhat shaphang ka poitri ba mih na ka mariang hi. U la iathuh ia ka jingshem jong u ha QUA-SA-SHIRIN, ka nongbah ba la jot ka Persia ha *Ki Umjer Ksiar*. U ong ba ul a shongka halor u mawsiang ha kawei ka janmiet. "U la pynbyrngia ialade da ki jingpyrkhat shaphang la ka ri ba u ieit eh, bad hapdeng kum kata ka jingpyrkhat tympang ri, u la klet ia ka jingiaid stet jong ka por bad ka jingdum ka la sdang ban sar ia ka khmat jong ka pyrthei. Nangta u la kyndit na kata ka jingiohrhiah rngai iapeit, u la ieng ban leit phai sha la iingjain." U la lait na ka jingiap tang namar ba don uwei u paralok uba pynjubab na ka bynta jong u, hynrei u Sentri haba u la kylli jin laisien bad um ioh jubab u la dei ban siat noh ia u da ka suloi ba u bat ha ka kti.

Katei ka jingiathuh ka pynkynmaw ia ngi ia ka jingshem u Samuel Taylor Coleridge ha ka por ba u thoh ia ka "Kubla Khan." Kum ban sa kdew hadien ka don shisha ka jingsyriem ha ka jingngeit ki myllung arngut shaphang ka poitri. U myllung Primrose u la neh ha ka kam thma haduh ka snem 1922.

Ynda u la wan phai nangta, u la poi sha la ri. Hynrei ki jingshem ha thma ki bat sah ia ka jingmut jong u, bad u la thoh shaphang kata, bad ruh shaphang ka ri Persia suki suki. Namar ba ki phang kim dap kawei ka kot, bad ruh ba la thoh bun kiwei pat, la hap ap kham slem ban pynmih pyrthei ia ki hadien ba la

pyndep ia kiwei de kiba kham iadei bad kato. Namar ba ki jingiathuhkhana shaphang kiwei pat ki briew ne ki ri kim iahap satia bad kito ia kiba la lum na la ka ri hi, u nongthoh um shym pynrung ia ki ha ka *Sawdong Ka Lyngwiar Dpei* ia kaba la pyn-mih pyrthei ha ka snem 1933. Kumta la nang lum shuh shuh bad kiwei de ba la thoh da u Soso Tham, u Mondon Bareh, Dr.D.S. Hynniewta bad la pynmih ia kito ha kawei ka kot ia kaba u la ai kyrteng *Ki Umjer Ksiar* ha ka snem 1941.

Ha kajuh ka snem ba u wan phai na Persia u la trei shisnem duna kum u nonghikai skul mishon ha Mawlai. Ha ka ka snem 1923, ynda u Saheb Oliver Thomas uba long Headmaster ha Government High School, Shillong, u la wan phai na Bilat la khot ia u Primrose Gatphoh ban trei kum u Clerk ha kata ka skul ha ka jingsiew kaba 30 tyngka shibnai. Ka laiphew tyngka ha kata ka por ka iaryng-kat bad 300 tyngka mynta ki sngi. Kum u nongtrei shakri Sorkar, u la long u baminot shibun. Ym slem hadien kata, ki Sahep ki lap ba u samla Primrose u long u batbit ha ka kam shonkot ha ka typewriter bad la pyntrei ia u kum ia kata ka kam ruh nalor kaba u dei ban trei.

Nga lah ban sngewthuh ba utei u samla u ju thoh phawar lyngkot man ka por ba u lait. Ia kito la lum hadien na ka snem 1928 ha ka kitab ba la ai kyrteng *Ki Phawar Sara.* U babu Wilson Reade u la iaroh shibun ia kane ka jingpyrshang. Ha ka sien shon bakhyndai ha ka snem 1973, u nongthaw u la pynheh shuh shuh ia katei ka kitab da kaba pynrung bun kiwei ki phawar basngewtynnat.

Ha kito ki snem ba u trei ha ophis, u la ioh lad ruh ban hikai Khasi teng teng haba u kpa u shim shuti. . Hynrei u la ioh trei kum u nonghikai bapura ynda u kpa jong u la shongthait na ka kam ha ka rta babiang. Kata ruh ka long kumne : ynda u babu Soso Tham u la shongthait, ka Sorkar ka la thung ia uwei u samla ba la ioh ia ka kyrdan B.A. Ym slem hadien, uta u samla u la iap noh. Ha ka jaka jong jong u la thung pynskhem da u Primrose Gatphoh ban long u

Vernacular Master ha ka tulop kaba 80 haduh 100 tyngka shibnai. Kane ka tulop ka dei tang ia kito ki nonghikai ba la jied ban ioh ia ka, namar ka dei ka jong ki seletion grade teachers.

Kum u nonghikai u la long u baminot, bajem ka ktien bad babiria dei por, iathuh uwei na kiba shah hikai ha u. Naduh ba u la long nonghikai Khasi, la ithuh ia u da ki babun kum u babu Primrose Gatphoh bad haduh mynta hi nga iohsngew bun ki rangbah naduh ki myntri Sorkar, ki riewniam bad ki nongtrei ophis ki khot ia u myllung "Babu Primrose" haba ki kdew ia ka kyrteng jong u hangne hangtai.

Ha kaba pyndonkam ia ka ktien Khasi, u babu Primrose u long kum u babu Soso Tham. La iathuh ia nga shisien da u hi ba u sngewbha ba ki briew kin pyndonkam ia u "U" haba ki kdew ia ka kyrteng jong u. "Ngam sngewbang ia kane ka dimunitive jong ngi" u ong haba kdew ia ka kyrteng uno uno u nongthoh. Ka daw katba lah ban sngewthuh ka long ba u "I" u pynmih arjingmut—kaba ñiew burom, bad kaba kheiñ poh ruh la kum ban ong "iarat ito". U da ban hi ba ha ka thoh-ka tar dei ban thoh beit "U Soso Tham, U Primrose Gatphoh, U Thant" bad kumta ter ter. Ia ki kynthei ruh dei ban thoh "Ka Rem, Ka Tang, Ka Du" ym "I Rem, I Tang, I Du". Ka article U ka kñam khia ban ia ka "Mr" ki Phareng, ka da iathuh ruh ba uta u briew u dei u Khasi, u la ai jingmut ia nga ha ka por bathoh ia kane.

Ha ki snem ba u dang trei kum u nonghikai, U Primrose u la iohlad ban khreh kot ban ialeh Matrik, bad u la leh kumta ha ka snem 1928. U la jop ha ka first division bad u ioh distinction ha ka Khasi. Ha ki snem 1930-32 la thung ia u shipor ha ka jaka balait kum u Sub Inspector of Schools (ASS III). Ha kane ka kam u la ioh lad ban leit khmih ia ki skul kylleng ka ri Khasi bad Jaintia. La phiah ia ki distrik ha ki laikyntoit na ka bynta ka kam khmih ia ki skul. Ka Mihngi, ka Pdeng bad ka Sepngi. Dei ha kito ki arsnem duna ba u la lum thup ia ki khanatang bad parom kylleng ka ri ia kiba u la pynmih ha ka *Sawdong Ka Lyngwiar Dpei*. Ia ki batam

nangto pat la pynmih ha ki *Khanatang bad u Sier Lapalang* La iathuh da u nongthoh hi ba ia ki mat jong kito ki kitab baroh ar, la lum ha ki kot buh jingkynmaw man ka por ba leit jingleit. Ha ka snem 1932 u la thoh ia "Ka Per Tyrso", "Ka Sohlyngem", bad "Ka Mei Rilung" ki laitylli ki jingrwai ba la shon lang bad katei ka kitab banyngkong. Ki artylli ki dei ki **ballad**, bad ka balai pat ka ode. U la sdang ban thoh ia *U Sier Lapalang* naduh katei hi ka snem.

La iathuh ia nga ba ia *U Sier Lapalang* la thoh kynthah shibun eh ha *U Lurshai* bad hangta la kdew bun kiei kiei. Pynban u myllung um sngew donkam ban jubab kylliang ia kito ki jingkynthoh, bad ka phawar ka sah kumba la thoh bad la shon khlem jingkylla ei ei ruh.

Ym kum ha kine ki sngi ba ka Sorkar ka pynshlur ia ki nongthoh ha ka ktien Khasi, ka la long ka baeh ha kito ki snem ia u bym don seng ban pynmih kot namar ym don bakhein kor ia ki. Bad ia *U Sier Lapalang* lei, la don ka jingpynwit khyndiat wat na iing hi, "Kawei ka Sngi ka la biang ban pyniasaid thma ia ki Jakoid, sa ar ki Sngi lei ki jakoid kin klumar. Buh shwa, ap haduh ba phin da dap 45 snem ka rta", kata ka long ka jingai jingmut u Soso Tham.

Da ka jingai mynsiem u Capt Homiwell Lyngdoh, u myllung u la shon ia *Ki Khanatang U Sier Lapalang*. La pynmih ia ka lai snem shuwa ba u babu Soso Tham un khlad noh na kane ka pyrthei. Lai snem ka long ka por kaba la biang eh ba u kpa un ong ei ei halor jong ka phawar Sier Lapalang. Kane ka jingshisha ka la dei ban kynjat noh ia kito ki jingsuba ba la thoh ia kane ka phawar da u Soso Tham hi. Lada ym dei eh na ka jinglong duk, bad jingdawa ha ka tyngka peisa, baroh lai tylli ki kitab da u Primrose Gatphoh ki la dei ban mih lai snem shwa ban mih pyrthei *Ki Sngi Barim u Hynniew Trep*, bad saw snem ia *Ka Hamsaia Ki Por*. Haba nga tip ia kane ka jingshisha na u myllung hi bad na kiwei pat ki paralok jong u, nga

sngewnguh ia kito baroh kiba la ai kylliang - ai palat ia u ha kito ki sngi ba u iaksaid ban pynmih pyrthei ia ki kot la jong. "Lada phi donkam te ngan ai bad ki kyrteng jong ki de" u la kular, ngam tip ba ngam lah ban tip ia ki khlem ma u !

"Nga dei ban kyrshan ialade, bad ia ka iing", u myllung u la iathuh. Um shym riej ban iathuh khana ia ki jingeh baroh ba u la mad naduh dang rit haduh ba u la jop ia ki. Hynrei ha ka liang ka thoh kot, u la lap ia kaba kiwei ruh ki lap ba ka long ka bamyntoi ban aiti ia ki por balait ha kaba thoh kot ia ki khynnah rit. Ka jingmih na kaba shon ia ki *Phawar Sara* ka la ai mynsiem ia u. U la phai la ka jingmut sha kata ka lain, bad u la iohkheit ia u soh ka jingtrei shitom ynda laitylli ki kot, *Ki Sim Rit*, *Tuta Ai Khaw*, bad *U Nongrep* ki la kylla long ki kot bapule ha ki skul rit ka ri Khasi bad ri Jaintia. Kitei ki laitylli ki kot rit ki long ka jingkyrkhu ia ka jingim jong u bad ia ki nongiohpateng jong u.

Ha kito laitylli ki kot, ngi lap ia ka mynsiem ieit ri ba la pynrung ha ki khynnah rit. La pyni ia ka kamram ha iing ha sem, haba ialehkai, bad ynda la rangbah ruh. Ki kot ki don ka jinghikai ban don ka jingkitkhlieh ia la ka jingim, ka iing ka sem bad ka jaidbynriew hi. Hynrei kane ka mynsiem ieit ri ka paw ha ki phawar badei ia ki rangbah ruh. Ngi lap ia ka ha *U Sier Lapalang*, "Ka Mei Rilung", bad kiwei.

Haba buh ter ter ia ki kitab ba u la thoh bad pynmih kumba u la jied ban buh ia ki ka long kumne :

1. **Ka Kot Nyngkong "Ki Khlur Rit"**
2. **Ki Sim Rit**
3. **Tuta ! Ai Khaw !**
4. **U Nongrep**
5. **Ki Phawar Sara**
6. **Ki Sara Hygiene**
7. **Ki Umjer Ksiar**
8. **Sawdong Ka Lyngwiar Dpei**
9. **Ki Khanatang bad U Sier Lapalang**
10. **Ka Kot Scout**

Lait noh kaba thoh ia ki phawar rit ba u shon lang ha *Ki Phawar Sara* ha ka snem 1973, imat u myllung um shym la thoh shuh ki phawar ba iadei bad ka kyrdan pule ba shalor. **Haba nga kylli ia kane, u la jubab kumne: "Ngan aiti ia ka por basah baroh ha ka Iingmane".**

Kum u nonghikai skul, u la shongthaid na ka kam ha ka snem 1959. U la iarap shipor kum u Finance Secretary ka Khasi-Jaintia Presbyterian Synod. Ha ka por ba u dang hikai ruh la don ka por ba u la trei kum u Secretary jong ka RAF Youngmen Christian Association (1944-45) bad la ai ia u ia ka kyrdan Captain ha kata shipor.

Kum u nonghikai, u Primrose Gatphoh u la long u batbit bha ia ka ktien Khasi. U la hikai Khasi ia ki Saheb Mishon, ia ki dkhar bad ia bun kiwei pat ki riewkhraw ruh kynthup ia u B.P. Chaliha, bad ia U Dev Kanta Barooah.

U la shong kurim ia i khun u babu Mondon Bareh ha ka snem 1927. Ma u bad i lok ki ioh arngut ki khun shynrang bad arngut ki kynthei ia kiba la ai ka jinghikai bad jingstad ka babiang ba kin ieng ha la ki jong ki kjat.

Ki shong ha Jaiaw Langsning. U myllung Primrose Gatphoh u la long uwei na ki Tymmen Basan jong ka Balang Presbyterian ha Jaiaw bad u kitkhia ia ki kam ka Balang kum u nongtrei uba dei ban ai jingkhein hakhmat la u Kynrad ha kawei ka sngi.

U long u banyngkong eh na ki Khasi ban ioh ia ka Penshon 100 tyngka shibnai kum u nongthoh kot. Ia kane ki khot literary pension.

Nga sngewthuh ba u myllung u dang don ki jingthoh bym put pynmih pyrthei kum ka kot hikai Khasi dalade hi, ki jingrwai khleh ha ka ktien Khasi bad Jaintia ia kiba ngam put ioh khmih haduh ka por bathoh ia kane. Um ju sangeh ban pyrkhat shaphang ka thoh-ka tar Khasi, **hynrei um don por shuh. U la khlad noh ha ka 6 July 1977 ha ka por 9.15 mynmiet, bad la tep ia u ha ka burom ha lum jingtep Jaiaw ha ka 8 July 1977.**

## II. SHAPHANG KA POITRI

Ym kum u Soso Tham bad u Hopewell Elias kiba batai shaphang ka poitri kum ka tienkhmat ha ki kitab poitri jong ki, u Primrose Gatphoh u la thoh shaphang ka jingsngewthuh jong u ia ka poitri ha kawei ka essay bakyrpang. Ia kata la shon ha *Ki Umjer Ksiar*. Um sngewdonkam ban kren shaphang kumno dei ban thoh ia ka phawar, ka parom, ka puriskam, bad drama, ne ia ki jaid poitri baroh hynrei u la ngam ia ka jingjylliew jong ka poitri ban sngewthuh da lade hi "kaei ka poitri". Ka kam kaba kum kata ka dei ka jong u kritik. U thoh :

> Ka don ka jingong ba ka poetry ka long ka jingiashoh tar ki ktien ; hynrei ka long kham palat ban ia kata. Ka long ka sur jingphawar ka mariang baroh kawei.

Na ki jingthoh ba lah ban lap ha ka ktien Khasi, ngam lah ban pynthikna la la don ne em hapdeng ki Khasi ba ong ba ka poitri ka long ka jingiashoh tar ki ktien. Na ka jingbym lap, la dei ban pyndonkam ia ka jingkynmaw khnang ba lah ban iohi ia ka kyrdan u myllung Primrose kum u kritik de. Na ki kritik ka ri Sepngi, u Samuel Johnson u ong ba ka poitri ka long ka jingthoh ba iashoh tar. U Courthope pat u ong ba ka long "ka rukom pynmih ia ka jingsngewtynnat da kaba pynpaw hok ia ka jingpyrkhat bad jingsngew ba wan na ka jingmutdur ha ka ktien ba ia shoh tar" 1

U myllung jong ngi um sngew ba kitei ki jingbatai ki biang, namarkata u sngewthuh ba ka poitri ka long "ka sur jingruwai ka mariang baroh kawei". Hangne don ki jingmut kiba pynpaw ia ka nongrim ba u seng ia la ka jong ka poitri, bad kata ka nongrim ka long ba u bud ia ki sur ka mariang—ia ka mariang hi. Te ka mariang ka dap shisha da kiei kiei ki baitynnat, baitriem baphylla. Ki phlang, ki syntiew, ki dieng, ki mrad, ki sim, ka lyer, ka sngi bad ka suiñ hi ki long ki jong ka mariang bad ki tem ia ki jong ki sur. Ha kaba pyrshang ban bud ia ka mariang, u nongthaw poitri um long u ban her na ka jingsngewthuh u Plato, u Aristotle

---

1. *Liberal Movement in English Literature.*

bad kiwei pat. Ka jingiapher ka long ba u myllung, kat kum u Primrose Gatphoh, u sngap ia ki sur ka mariang, peit ia ki dur ka mariang bad pynpaw da ka poitri ia kito baroh kumba ki shon ha ka jingmut jong u.

Hynrei kata ka jingbud ia ki sur ka mariang kam long kaba shu bud tynneng. Kiei kiei kiba u myllung u iohi kim lah ban pynmih ia ka poitri lada kim shoh ia ka jingmut jong u bad ktah ia ka dohnud jong u. U Primrose Gatphoh u thoh da ka bashai shaphang kane.

> Ha ka pyrthei bad ka sahit bneng baiar bad baphylla jong u Blei Bymjukut, ka don ka jingryntih bad jingtynnad jong kiei kiei baroh kiba shoh ia ka jingmut bad kaba ktah ia ka dohnud jong u myllung bad u pynpaw ia ki jingsngew jong u baroh sha ki riew paitbah lyngba ki jingrwai bad ki ktien jong u.

Haba ka long kumta ngi sngewthuh ba ka poitri ka mih na ka jingpuson kaba da ki snem, ne kaba sani. Ka donkam ia ka jingpyrkhat, ka jingpynshong nia, ka jingiohi ia kaba lah ban long hadien habud ruh kaba kum kata ka baitynnat, ka baryntih kaba u myllung u iohi ha ka mariang. Kaei kaei ka bym ktah ia ka dohnud bad shoh ia ka jingmut kam lah ban pynmih ia ka poitri.

Haba shim ia ka jingitynnat ki khmat kum ka jingpyrsad mynsiem, u Primrose Gatphoh u iahap jingmut bad u Shelley, u Keats bad kiwei de ki myllung ka Britain. U la pyrshang ban buh ia ka jingitynnat jong u ia ka mariang bad ki sur jong ka ha ki phawar baroh. Hynrei ngi lah ban kylli ia u: hato ka long ka baitynnat ba u klew un duh noh ia ka jingsuk bneng ba u don bad ka Sngi? Hato ka long ka baitynnat ban peit ia ka Soh-lyngngem ba ka iai wad iai ud sah shirta?

Ngim lah ban pyrkhat ba yn don mano-mano ba itynnat ia ka shempap kiwei lait noh ki nongpynjot bad ki nongshun. Hynrei ha ka mariang ngi ioh lut bad jingkmen, bad jingsngewsih de. Kito ki jingshempap, ki jingiam-jingud ki iadei bad ka pyrthei bad ka mariang. Kumta ki sur ba mih na ka mariang ruh ki

pher. Ngim dei pat ban klet ba u Primrose Gatphoh u ai ia ka jingtynnat ka kyrdan baar. Ha u hi ka jingryntih, lane ka jingiaid ryntih kiei kiei ha ka mariang ka long ka bakongsan eh. Lada ki nongpule ki sngewthuh ia kane, kin ym sngewlyngngoh haba ki pule ia ka poitri une u myllung. Da shisha u dei ka myllung ka jingryntih. U ialap ia kata, u pyrta ia kata, u kwah ba ki briew ruh naduh dang rit kin mlien ban im ka jingim kaba iaid ryntih naduh rympei haduh bakut ka jingim. La ban ia ka jingryntih ha "Ko Khynnah Baieit" bad ha baroh ki jingrwai ha ka Part II jong **KI PHAWAR SARA**. La ban ia kata hi ha "Ka Per Tyrso", "Ka Sohlyngngem" bad ha **U SIER LAPALANG**. Ka jingim ka baryntih ka long ka basngap nia, kaba bud ia kaba ju leh. Te ngi iohi, namarkata, ia kata ka dur jong ka poitri ha ki phawar bad jingrwai une u myllung jong ngi.

Tang ka hapkyntien hi kam lah ban long ka poitri kat kum U Primrose Gatphoh. U thoh "Ka long ka jingbieit kaba khraw ban leit pyrkhat ba namar ba ngi la nang ban pyniahap ia ki ktien kiba kut, ngi la nang ban thaw jingrwai."

La u myllung Primrose u la pule bniah ia ki jingthoh u Sidney Phillip shaphang ka poitri ne em, kata ka jingkylli kam da long ka badonkam. Hynrei, ka jingshisha ka long ba ka jingim uta u saheb ka ioh kawei ka lynnong ha *Ki Umjer Ksiar*. Haba kumta, lah ban sngewthuh ia ka jingsngewthuh jong baroh ar shaphang ka poitri. U Sidney Philip ruh u thoh kumne shaphang ka hapkyntien. "Kam dei ka bahapkyntien bad bathaw dkhot kaba pynlong myllung ia u briew."

Baroh ar pat ki pdiang ba ka hapkyntien ka pynsngewtynnat ia ka phawar. Ynda u nongthaw ia U Sier Lapalang u thoh, "ngim dei ban pyniap ia ka jingieit jong ngi ban pule poetry, ia kaba la jan baroh na ngi ngi don naduh dang rit, hynrei ia kaba ngi dei ban da sain biang pa biang da kaba pynmlien ban pule ia ki jingthoh ki myllung kiba stad." ngi sngewthuh ba u la pule kumno utei u saheb u thoh shaphang ka poitri.

Ka THYMMEI jong ka poitri katba kum ka jinglap hi u myllung Primrose Gatphoh ka long ka jingitynnat bad ka jingshisha ka Mariang. Hynrei ka mih ruh na "ki jingkhuslai, jingsngewsih, jingkyrmen bad jingkmen" ka dohnud u briew. Ha kane ka liang, ngi iohi ia kawei kaba iadei lang. La kumno kumno ruh, u Soso Tham u la lap ba ka mariang hi ka long ka tyllong ka poitri, ka jingitynnat jong ka baroh ka pynmih ia ka poitri. Hynrei u Soso Tham u thoh shai "jyndong ne jyllliew hangno ba don ka dohnud briew hangta ka shong ka poetry" 1 U Hopewell Elias uba la pynmih ia *Ka Hamsaia Ki Por* saw snem shwa ia *Ki Umjer Ksiar* pat u ban ba u Blei u long ka thymmei jong ka poitri namar u long u Jingtynnat bad Jingshisha Bymjukut. U Primrose Gatphoh, kum u Wordsworth u ngeit ha ka bor ka mariang, um kwah ban long Plato ban wad ia ka thymmei naduh u Blei hi. 2

KA KAMRAM ka poitri, kat kum u Primrose Gatphoh, ka long tang kawei: ban pynpaw ia ka jingitynnat ka mariang bad ki jingsngew u myllung. U thoh, "Ka poetry ka pynpaw ia ka jingtynnat ka mariang khambha ban ia kino kino kiwei pat ki lad kiba don ban pynpaw ia ka." U da sngewthuh shai ia kane, namar u pynbud: "Kane ka long da shisha, kaei kaei kaba khraw kaba ka poetry ka lah ban leh ..". Ha kane ka kamram jong ka poitri, ngi pule pat ba ka pynpaw ruh ia kaei kaei kaba don ha jingmut ki myllung, kum "Ka jingsngew balung mynsiem jong ki shaphang ki jingkhuslai, jingsngewsih, jingkyrmen bad jingkmen"3 kiba dei ka bynta jong ka mariang hi. U nongthoh u pynshai ba kito baroh ki mih na kaba ki myllung "ki iohi sawdong jong ki man la ka sngi : dei tang ha ka poetry ba ngi lah ban iaioh bynta lem bad ki ha kine ki jingsngew ba kordor eh jong ki."

U Soso Tham um shym la lah ban iathuh ia ngi ia ka kamram jong ka poitri, namarkata, ym donkam ban kdew sha u ha kane ka mat. Ha kane ka mat nga iohi ba u myllung

---

1. *Ki Sngi Barim u Hynniew Trep*, "*Ka Jingpynshai*"
2. *William Wordsworth* by Pariat & Sten see chapter III of part II.
3. *Ki Phawar Sara*.

Primrose u mynjur bad u myllung Hopewell uba thoh ba ka poitri "Ka batai bad ka pynpaw ia ka jingim, lyngba ki jingpyrkhat bad jingsngew." 1

Kumba u la sneng ia kiwei, u myllung Primrose u la pynmlien ialade "ban pule ia ki jingthoh ki myllung ki bastad." Namarkata, lah bau sngewthuh ba ma u hi u la pule shisien ia ki jingthoh u Aristotle, Sidney, Wordsworth bad Matthew Arnold shaphang ka poitri. Haba nga pule bniah ia ki jingthoh jong u nga sngew shlan ban ong ba ka rukom pyrkhat u John Keats shaphang ka poitri kim da ioh jaka eh ha u kumba ha u Phadar Elias. Ha ka rta, u Primrose Gatphoh u la shwa phra snem ia u Hopewell Elias. Hynrei ha ki rukom pyrkhat shaphang ka poitri bad ka kamram jong ki ka iajan katta katta.

## III. Uei U Myllung ?

U BAH Primrose Gatphoh um shym la batai bniah ia ki kamram u myllung. U la ktah tang khyndiat eh ia kane ka mat. Na kaba pule ia kito ki khyndiat kyntien, nga shem ba u burom shibun ia ki myllung. Ki long, ha ka jingshem mynsiem jong u, ki nongiarap ban pynshai ia ka jingshisha. U iamynjur bad uta u nongrwai ruh uba ong ba ki myllung ki don "ka jabieng bakynjang kum ki lum Makashang." U thoh :

> Namarkata haba ki myllung ki thoh ki jingrwai, ne phawar, na ka bynta jong ngi, ki iarap ia ngi ban iohi katto katne da ki khmat bapei 'ba jong ki shaduh ki tlong jong ka jingshisha bad ka mariang.

Lada ki myllung ki iarap ban pynshai ia ka jingshisha, ki long namarkata ki nonghikai, ki nongmaham ban ym iaid pyrshah ia ka jingshisha, ki lok ha ka khuslai, bad ki nongialam lynti ia ka jingim jong ngi hi. Ki long ki nongiathuhlypa

1. *Ka Hamsala Ki Por.*

namar ba ki iathuh ha ngi ia kaba ki la iohi shwa ma ki. U myllung Gatphoh u bteng :

> Shisha ki ia ai kylliang ruh ha ngi ia ka dohnud jong ki, namar ki jingruwai jong ki ki pynpaw ia ka jingshem mynsiem kaba don hapoh jong ki ha ka rukom kaba kham shai ban ia kaba ngi lah ban leh ha kaba shu thoh madan.

Ki myllung ki long "ki lok babha tam eh baroh shilynter ka jingim jong ngi. Kin long " u thoh, "ki lok bakynsai tam jong ngi, tang lada ngin phai la ka khmat sha ki barabor." La ai ia ki mylluug ka bynta badonburom tam ha ka imlang-sah lang. Kane ka kdew ba um iahap jingmut bad u Plato uba bein ia ki myllung baroh. Ki myllung ki iarap ruh "ban pynkhraw bad pyn iar ia ka jingieit jong ngi ia la U Trai Nongthaw."

Hadien ba la pule bniah katto, la lah mynta ban sngewthuh ia kaba u myllung Primrose u sngew ba ka long ka kamram jong baroh ki myllung kiba ieit ia ka mariang bad phawar shaphang jong ka. Haba buh lyngkot ka long kumne:

(1) U myllung u dei ban pule bniah ia ka mariang baroh kawei khnang ba un lum jingtip ia ki ain bad jingiaid ryntih jong ka. Um lah ban long u myllung bakhraw lada u khein sting ia kane. "U pule na ka kitab jong ka mariang bad ki sla baim jong ka bad u iohi ia ki khriang bad ki lat-lat jong ki jingmut ba phylla na ka jingjar-jar bad jingphyrnai jong ki lum tap ior." 1

(2) U dei ban pynshah ia la ki shkor mynsiem sha ki sur batem ka mariang hi. Da ki sur ka mariang u Primrose Gatphoh u mut ia baroh kiba u briew u iohsngew ha kane ka pyrthei : ka jingsawa, ka jingiam, ka jingkmen, ka jingbeh ka lyer, jingshit ka sngi, jingphyrnai ki khlur, jingpah ki sim, bad baroh kiba u iohi bad iohsngew ha ka mariang.

(3) U myllung u dei ban sain dur ia kito baroh kiba u iohi da la ki khmat, iohsngew da la ki shkor, bad tba da la ki kti.

---

1. *Ka Thymmei*

U dei ban da puson, da pyrkhat bad buh ryntih ia kito ki jingsngew kiba ktah ia ka dohnud jong u kyrdan pa kyrdan. Donkam namarkata ia ki jingsngew ban sah hapoh ka dohnud slem slem.

(4) Wat la ka **hapkyntien** tang ma ka hi kam ka hi kam pynmih ia ka poitri, la khmihlynti ba u myllung un pynbiang ia kane de.

(5) U myllung u dei ban long u riew pule de, bad u dei ban pule ia ki jingthoh ki myllung bastad.

(6) U myllung u dei ban long uba lah ban batai, ban pynshai, ban kdew lynti ban iarap, bad ban long kum u Khlur lam lynti.

Ynda haba u la bud ia kitei ki jingdonkam haneng, ka poitri ka shu mih hi na u mylluug kumba mih ki sla u dieng. Kane kam mut ba lah ban pyndep ia ka phawar tang ha ka shisnig. Ki sladieng ki shim por ban heh. Kumta ruh ka long bad ka poitri kaba mih na u myllung.

Haba pule ia ki jingthoh u Primrose Gatphoh, nga lap ba um shym la bud tynneng ia kaba la leh bad batai kiwei pat shaphang ka poitri, um long u mraw jong ki ain ka poitri. U thoh bad u batai ia kaba u sngew na lade hi. U kyntaid ia ki jingong ba um sngewdei bad u shim ia kaba u iahap. Um shym la bishar bniah ia kano kano ka phawar, thohmadan, jingrwai, ne drama kumba leh kiwei pat ki kritik. Ka jingnoh synñiang bakongsan jong u sha ka Jingbishar bniah ia ka thoh-ka tar Khasi, ha ka jingshem jong nga ka long kane. (1) Ba ka poitri ka long ka jingtem sur ka mariang, bad (2) u myllung u dei ban pule bniah ia jingiaid ryntih ha ka mariang, sngap ia ki sur jong ka bad saindur ha la ka jingmut ia ki kyrdan ka jingsngew. "Shijaw pa shijaw u lum da ka jingiaishah ia ki jingshem mynsiem bapher bad ba shu jied bad pynlang ia ki ha ki tyndong bad ki klong, bad na ki pat u pynshlei ia ki phiangbad ki raklang",[1] bad ban batai ia

---

*1. Ka Tymmei.*

kito baroh ha ka rukom ka poitri da kaba bat ha la ka jingmut ia ki symboh jingtip ba la lum na ka mariang.

## IV. U Myllung ka Mariang

Ia u William Wordsworth (1770-1850) ka Britain la sien da u myllung ka mariang da ki babun ki kritik kylleng ka pyrthei. Nga ruh nga la iohlad ban bishar bniah ia kane ka jingsin jong ki bad nga iahap jingmut bad kito kiba la lap ia u ba u long kumta. 1. Katba nga pule bniah ia ka poitri bad jingthoh u Primrose Gatphoh, nga sngewphylla shibun ba ha ka ri Khasi jong ngi ruh don du u myllung ka mariang!

Kiwei ki myllung ki la mih ha shwa u Primrose Gatphoh, hynrei kim da aiti eh ialade ha ka mariang. U myllung Primrose nalor ba u ngeit ba ka thymmei ka poitri ka dei ka mariang hi, u da ngam kham jylliew ha ka mariang. Harum ngan pyni khyndiat ki jingshisha ban kyrshan ia kane ka jingong jong nga.

Nyngkong eh, u Primrose Gatphoh u ieit ia ka mariang, bad u peit ia ka jingbuh ryntih ia kiei kiei baroh kiba don ha ka, bad ia ka jingitynnat jong ka u iaw ka dohnuh bad u jaw ummat da ka jingieit, kumba jaw ummat u Sier Lapalang jong u hi. Ka jingsngew u Sier Lapalang ha ka phawar roman jong u ka long tang shibynta na ka jinglong bad jingsngew u myllung hi. Hangto u la kdew ia ka jingitynnat ka mariang.

U khun dap Shynrang, u peit sha ki Riat,
U 'mied ka ryndang ba beh ka Erkhriat;
Ka sngi ban sa sep ha kliar jong ki Lum,
Ka shoh ka tyndep, u ieng kumba khum:
Ki thiep bad ki jur ki dam na ki khmat,
Shynrang uba shlur u jaw ki ummat:
U peit u lyngngoh jingstad u Nongthaw:
Ki kshuid kiba noh rymphai ha ki Riat,
Ki sied ki ryngkoh ki Skei bad ki Khiat:
Ki sim kiba ruwai ha tnad jong ki dieng,
U Ngap bad u Lwai ki beh ka jingsieng.

---

1. *William Wordsworth* by Pariat & Sten

Dei ka jingieit ia ka mariang ba la pynlong ia u myllung ban pynmih ia kitei ki lain kiba batai lut ia kiei kiei badon ha kakhamtam ia ka jingiaid ryntih jong ki kumba la buh u Nongthaw. Na kaba pule ia ka *ode* jong u "Ka Meirilung", ngi iohi ba kata ka mariang ba u ieit eh ka dei ka ri Khasi bad Jaintia. Ki lain banyngkong eh ki iathuh ia kane :

Ko meirilung, ko meirisan,
  Ko ri baieit i mei i pa,
Ha trep, ha skum, ne iing dulan
  Sawdong pyrthei ha ei kum pha !

Kum uba iapmat ia ka mariang, ngi lap ba u Primrose Gatphoh um lah ban buhrieh ia kata na ngi. Lada u thoh ka poitri ne thohbeit kata ka jingieit jong u ka paw ha kaba u batai ne pynkren ia kiwei pat. Shisha, u long u nongthoh bad u myllung uba ngam ha kiei kiei baroh kiba ka mariang ka don ban tyrwa bad u la leh ia kata da ka mynsiem baroh. U thoh :

> Ka mariang kam ju shah shiliang iano iano ruh; ka ai ka nong kaba biang ia uba duk bad uba riewspah kumjuh, tang lada ki ieit bad minot ban pule ia ka man la ka sngi. 1

Ha kitei ki ktien, u myllung jong ngi u la long kum u Wordsworth hi. U la jan pyniaryngkat ia ka Mariang bad u Blei u bym ju leh shiliang ia ki briew. U nang pynskhem shuh shuh ia kane. U thoh ba ki jingkhang ka Mariang "ki plie bad miet bad sngi sha kito kiba mon ban rung shapoh jong ka khlem da tyngkai ia la ka jingim bad met bad mynsiem" 2

Ka baar. Ka mariang ka long ka nonghikai ia u briew bad u jingthaw baroh ha ka pyrthei. Kaba u briew u dei ban leh ka long ban pule ia ki jinghikai jong ka. U myllung pat u sngap ia ki sur jong ka kumba sngap U Sier Lapalang hi.

---

1. *Ki Phawar Sara*
2. *Ka Thymmei 1961*

Ha "Ka Lukhimai" u Primrose Gatphoh u la pynkhreh ia u Mahet kumne : "Nga la pyrkhat la kham slem shaphang kane; ban iaid pyrthei katba dang khlain ka met, ban lum jingstad na ka mariang kaba baroh sawdong bad ban pyniar la ka jingtip shaphang ki ri bad ki hima ba shabar ka jylli jong ngi''. U Mahet u long kum u Sier Lapalang uba kwah jingtip na ka mariang. Ynda u khun Syiem u la iathuh ia u Mahet ba ki kmie ki kpa ki khang ban leit shang pyrthei, u Mahet u ong: "Don ki pud ia kiei kiei baroh. Naduh ki jingthaw kiba rit tam ki sngewthuh ia kane, bad ka mariang hi ka hikai ia ngi kumta". Da kumno u briew u ioh jinghikai na ka mariang? Kata ka dei ka jingkylli jong ngi bad u myllung u don ka jubab bashai ia kum kata ka jingkylli :

> Kumta ki la ia khreh ia khrum baroh arngut, bad ki la mih bak sha ka ri kaba kim ju phohsniew. Ki bein ia ka nusip bad ki wad ia ka jingshisha. Ki lum jingtip na mon na diang; na u lok, na u nongshun ki khar jinghikai bad ki kynshew ha la ki dohnud. Ki lum ki wah, ki khlaw ki btap, ki dieng ki sieij, bad ka sngi u bnai baroh ki kren ha ki dohnud jong ki. Ki kynmaw burom bad sngewnguh ia u Trai Nongbuh Nongpynlong ia ka pyrthei ka mariang kaba iar bad baphylla katne. Ka jingkynjah ruh ka don la u thylliej uba pher bad uba lait kren tang ha ki dohnud jong ki hi. 1

Kane ka pynkynmaw ia ngi ia ki lain na u William Wordsworth ba u kren shaphang ki sur bym lah iohsngew jong ka mariang. U thoh—

> Nor have nature's laws
> Left them ungifted with a power to yield
> Music of finer tone ; a harmony,
> So do I call it, though it be the hand
> Of silence, though there be no voice ;—the clouds

---

1. *Sawdong ka Lyngwiar Dpei*

The mist, the shadows, light of golden suns,
Motions of moonlight, all come hither—touch,
And have an answer—thither come, and shape
A language not unwelcome to sick hearts 1

Ka pynkynmaw ruh ia ngi ia ki lain na u Keats (Grecian Urn) kiba kren ia ka sur bajar-jar bad ba kata ka long kham thiang ban ia kiwei pat kiba ngi iohsngew da la ki shkor.

Heard melodies are sweet, but those unheard
Are sweeter ; therefore, ye soft pipes, play on ;
Not to the sensual ear, but more endear'd
Pipe to the spirit ditties of no tone : 1

Ngi iohi ia ka jingiajan ka rukom pyrkhat shaphang ka mariang hapdeng u myllung jong ngi bad kitei ki jong ka Britain wat haduh ban iohsngew ia ki sur jong ka jingkynjah hi. Ha kaba iadei bad u Primrose Gatphoh, ngi lah ban ong ba u la shem ba ka mariang tang ma ka hi ka long ka nonghikai bastad tam ia u briew khamtam eh ia u myllung. U la mar iakhait hi bad kitei ki myllung ka Britain ha kane ka liang, kata, ha kaba pynsngew ha ngi ia ki sur bathiang ka jingkynjah hi. Shaphang ki sur ka jingkynjah, u myllung Primrose u pynkren ia u Adadak kumne :

> Ko thei, phi shong ha jing paki it kumne hapdeng ka pyrthei kaba itynnat katta katta. Phi iohi ia u nai khadsaw synnia ba u lung bad ba u ngen. Ki jingrwai bakhlem sur jong u ki dei ban ktah bunsien ia ka dohnud jong phi, namar u kren ia ka jingkynjah bad jingtmang kane ka jingim, ha ka mariang kaba iohthiah ha ka jingkynoi ki kjat balung jong u.

Ka khun syiem ruh ka pynpaw lem ia ka sur ka jingjar-jar bad jingkynjah haba ka jubab ia u Adadak. Ka ong, "Nga don shisha hapdeng ka pyrthei kaba itynnad, bad kiei kiei baroh sawdong jong nga ki kren hapoh ka mynsiem jong nga."

---

*1. The Excursion bk II* liens *708-716*
*2. Ode on a Grecian LUrn.*

U Primrose Gatphoh u long namarkata u khynnah skul ka mariang, u khynraw ka mariang bad ka katto katne ki bynta uba mane ia ka mariang. Ha kaba pynpaw ia ka jingtip ba u lum, bad jingieit ia ka mariang. u Primrose Gatphoh u la palat ia u Soso Tham bad ia u Hopewell Elias.

— — — —

## V. KI PHAWAR SARA

### 1. KA JINGLAMPHRANG

*Ki Phawar Sara bad ki Poetry Rit* ka long ka kitab ha kaba ia ki phawar ba nyngkong eh jong u Primrose Gatphoh la lum lang. Ka kitab ka kynthup ia ki phawar sara ba la thaw da kiwei pat ki rangbah kum "Nga sah khunswet" da u Soso Tham, "I Sneiñ Tymmen" da u Warren Hasting Gatphoh, bad kito ba la pynwan sha ka ktien Khasi kum "Nga pda la u khnam".

Ia ki babun ki phawar sara, la thaw na kiei kiei kiba ki khunlung bad ki khynnah rit ki ju pyndonkam bad ju tip. La pyndonkam ia ki mrad bad sim ba ki khynnah ki ju tip bad iohi man ka songi kum ki syiar, ka miaw, u ksew, ki sim babun jait. Ngi lap ruh ia ki jingialehkai ki khynnah ha pyllaw, ia ki puriskam bad ki parom barim ba la buh ha ka rukom phawar bajem ba ki khynnah naduh kiba arsnem bad shaneng ki sngewbha ban tip. Ki phawar ki pynkynmaw ia ki nongpule ba la rangbah ia kiei kiba ki ju tip bad la klet, ia kiei kiei kiba kim khein kor shuh pynban kiba don la ka jong ka dor ha kito kiba thaw ia ki.

Haba nga pule bniah ia ki phawar baroh, nga sngew shlan ban pynkut nia ba ia ka Bynta I la thaw naduh ki por ba u mylliung u dang long u khynnah skul ha Government High School ha Shillong, namar dang don hangne hangtai kiba kynmaw ba u ju kren pynhap kyntien la kumba phawar hi lajan man ka sngi haba u don ha ka jingsngewbha bad haba lehkai ruh. Hynrei lah ruh ban ong ba dei ka jingpynphriang ia ka *Poetry Khasi* da u kpa jong u ha ka snem 1925 kaba la ai mynsiem ia u ban lum lang ia kine ki phawar sara ha ka rukom ba ki long myntá, bad dei ynda u la trei kum u Clerk ha katei ka skul heh ba u la ioh lad ban leh kumta.

Ha ki *Phawar Sara* u myllung u la leh shisha kumta. U sdang naduh u dak pule Khasi banyngkong eh—

A : a :
I khun ka Da
I bud ia nga

la buh kumne ha ka lynnong banyngkong. Ha ka baar pat la buh ia ka shisynrop.

1 : Wei : 1
U khla u jngi ha thwei.

Na katei kaba ar ngi iohi ia ka sap shemphang u myllung, Don u dak ñew, la thoh da ka ktien, bad ia u dak jingkhein ki nong Rome. Baroh ki long lai kyntien, bad la pyniahap kyntien bad ka lain babud. Ia kane ka hapkyntien la bud da ki lynnong 15,16,19,21,25,27,30,31,33,36,46,47, bad 18 ruh ka 30, tangba ha kito la pyntam sa shilain kum ka khoros. Kum kitei ki hapkyntien ngi buh dak *aa*.

Ka hapkyntien ka baar ba la pyndonkam ka long ba ka lain banyngkong ka iahap bad ka balai, kum

Khynnah tip sngi
Ale pynher
Ka kot kudi
Na trai sohper.

Ban iohi ia ka jingiapher kane ka rukom pynhap kyntien ngi buh noh *ab ab*. La thaw ha kane ka nongmuna ia ki lynnong 5,9,14,23,26,34,37,40,43,45,49,50,51,54,56,57,58,60 bad 61.

Nalor kitei ar rukom, la thaw ia ki katto katne ki phawar ha kiba ngi shem ia ki hapkyntien khleh. Ka jingthmu u myllung ka long ban pyni ba ym dei tang ka hapkyntien hi kaba pynlong ia ki poitri wat lada ka pynsngewtynnat haba pule. Ngan ieh ia kito ha ki nongpule ban bishar hi. Kawei kaba nga sngewdonkam ban kdew ka long ba ia kum kitei ki hapkyntien la Pyndonkam thikna da bun ki myllung ka ri Britain bad ka ri Khasi ruh. Ngi lap na ki jingrwai niam Khristan ruh ba ki nongrwai ki bang ia kitei ar-rukom.

Ka jingpule ia ka kitab baroh kawei ka plie ia ki khma kat jingmut kat ban iohi ruh ia ka sap barieh jong u myllung ha ka lyngkha ka jinghikai pule—hikai thoh ia ki khynnah rit. Nga lap ba u angnud ban ialam ia ka jingmut jong ki khynnah skul na kaei kaei kaba ki la iohi bad tip sha kaba kim pat tip lyngba ka poitri. Kane ka pynskhem ruh ia kaba nga la thoh hawei pat, ba kawei na ki kamram ka poitri Khasi ka long ban hikai ia u nongpule.

Ki nonghikai Khasi bad kito kiba don ha ka bor ki lah ban leh lyndet ia *Ki Phawar Sara*, tang ba ki leh ia kata da ka jingbymtip ia ka dor jong ki bad ia ka jingbha ba lah ban pynrung ha ki hep barit ka ri Khasi bad ri Jaintia.

Ha ka bynta I la pynrung 38 tylli ki phawar katba kum ka kyrdan ki nongpule, bad ha ka Bynta II pat 25 tylli kynthup ia ki hynñiew ki lain banyngkong na ka "Ri Khasi" u Dr. John Roberts.

Ha baroh ar bynta, u myllung u pynpaw hangne hangtai ia ka rukom phawar ki Khasi naduh hyndai hynthai, kata, ba ka lain banyngkong ne ka synrop banyngkong kam don jingiadei bad ka lain ne ka synrop babud. Kane ka paw ha "Ki dak Pule" "Ki dak jingkhein", bad "Tik-tik, shi Hukum."

Ha ki lyngkhot babud, ka jingpyrshang kan long ban bishar bniah ia ki katto katne ki mat kiba nga sngewdonkam ban da khmih iit kyrpang ha ka poitri u myllung kumba ka paw ha kito ki phawar ba u hi u la thaw. Yn pyrshang katba lah ban leh kumta ha ki ktien ki balyngkot.

## 2. KA HAPKYNTIEN

Ka hapkyntien (rime) ka long ka bynta bakongsan eh ba uwei pa uwei u nongthaw poitri Khasi u pyrkhat nyngkong eh. Kane ka iarap ia ki nongpule ban sngewthuh kloi mar tang shu pule ia ka jingthoh ne sngap ia ka haba pule ne spel kiwei ban sngewthuh ba ka dei ka poitri.

Nalor ka hapkyntien, ki kritik ki lah ruh ban khmit iit ia ka jingthew kum ka khia ka sting, ka hiar-ka kiew, ka jrong ne lyngkot ki ktien haba pule ia ki phawar bad ia kiwei pat ki jnit-ki jnat kiba iadei bad ka poitri. Ka biang ia nga ban iehnoh ia kito baroh ha kiwei pat, tangba nga kwah ia ki ban buh ha ka jingmut ba haba ki khmih iit ia ka jingthew ne metre, kim dei ban shu ñiew tang ia ki kyntien ha kawei pa kawei ka lain, hynrei kin buh jingmut ruh ia ka rukom kren Khasi ha ki por baroh jong ka jingim. Ka jingthew bad **jingtuid ka sur** (rhythm) ki dei ban kohnguh ia ka rukom Khasi. Don ruh ka bynta ia kiwei ban peit ia ka jingoh-shrong bad pynwandur ia ki ktien, ki siat pharshi, ki jingpynsyriem kawei ia kawei pat ka jingmut bad ia kano kano ka bynta ka poitri.

### 3. NA KABA LA TIP SHA KA BYM PAT TIP

Kawei na ki buit thaw poitri u myllung Primrose Gatphoh kaba u kritik ba mynta bad kito ki ban dang mih kim lah ban buhrieh ka long ba u ialam ia ka jingmut ki nongpule baroh na kaba ki la tip sha kaba kim pat tip. Iada ngan buh ia kane ha ka ktien phareng ngan ong *from the known to the knowable unknown.* Ia kane ka buit barieh ngi lap tang ha uwei ar na ki myllung ka ri jong ngi. Lada ngim iohi ia kane ka jingshisha, ngim lah ban iohi lut ia ka jingitynnat ka poitri u Primrose Gatphoh. Sngewdei namar kata, ban pyni katto katne na kito ki buit.

**Ki puriskam.** Nalor ki jingialehkai khunlung, bad ki phawar ki khunlung ba la kdew na ka jinglamphrang, u myllung u la pyndonkam ia ki puriskam bad ki parom kum ka jingsdang ia ka phang bathymmai ha ki katto katne ki phawar. Ia kane u la leh sian katta katta. U tip kano ka parom ba iadei bad kano ka rta u nongpule. Ki khynnah ba pule ha ki klas rit ki sngew-bang ban sngap ia ki khanatang shaphang ki kam shlur, ki jingia-leh, ki biria, ka jingiashad, iarwai, sngewbha, ka jingiaid pyrthei bad kum kita. Ki sngewbang ban sngap bad pyrkhat shaphang ka jingkren briew ka dieng ka maw, ki sim ki doh, ka um ka wah

bad kumta ter ter. Te bunsien u sdang na kum kita ki puriskam kiba la ju iohsngew pateng la pateng.

Ka Bynta II *Ki Phawar Sara* kaba u khot *Ki Poitri Rit* ka don katto katne ki ballad ba la sdang na ka parom. Ha "U Syiar" u kdew kum u myllung ia kaba ki khynnah ki la tip : ba wei ba u la kynih laisien-laiwat kata ka sngi kan sa mih. Na kata ka jingshisha, u rah ia ka jingmut ki nongpule sha ka khana epik naduh mynhyndai ba dei u syiar uba la bah khala ia ka pap u khun bynriew shityllup ka pyrthei. Kata ka dei ka kyrdan baar. Kaba u kwah ban pynrung ha ka jingmut dei kawei pat bad kata ka long kane : ba u briew u la dei ban shah shkor ia ki sur ka mariang tang shu shai ka pyrthei bad ki dkhot 2 haduh 9 ki iathuh kata ka jingthmu barieh ba ki nongpule ki lah ban tip tang ba kim pat tip tad ynda ki nonghikai jong ki kin kdew.

Kane ka jingjngi ha pneh ka mariang ka bteng ha ki lynnong babud "Sawdong ka pung", "Ki jingjaw um ba Rit" bad "Shi Kam Shi Syntrei". Ka sngi ka la dum biang ha kaba ka kmie ka kynoi thiah la u khun ha "Thiah-thiah ko Kynrad Syiem."

La sdang kumjuh na ka puriskam ha "Ka Nam" bad "Ha Ri Ki Khyndai Khup." Ki kritik kin sa lap hi dalade shaei ba u myllung u kyntiew ia ka jingmut ki nongpule lada ki bishar bniah ia ki symboh jingpyrkhat hangto.

Ia kane ka buit la pyntrei kam ruh ha kiwei pat ki phawar kum ha "Ka Sohlyngngem", "Ka Per Tyrso" bad *U Sier Lapalang*, ha ki kyrdan ba kham halor bad ha ki jingmut baiar. Kitei laitylli ki dawa ia ka jingbishar bniah bakyrpang.

**Ki jingpyn long baroh :** Naduh ba u khynnah u la sdang ban kren, u la lum jingtip ruh shibun man ka sngi. U lap iwei i phlang, i syntiew, i dieng, i sim bad u kylli ia kiba la san shaphang jong ki kumba ia kren kylliang ka kmie syiar bad u Risang

ha "Kok, kok-kok-kdog," bad ki jingkylli bniah ha "Ko "Men jakoid". Da kumta u khynnah u san bad u myllung u la shim ia kata ka jinglum jingtip u briew ban long ka jingsdang ia ki phang jong u.

Ha "I Sim ba Rit", i simrit i kren ia u khynnah shaphang ka jingangnud jong i ban ioh ka mon laitluid ban her sha khlaw. Ia i sim la kem ne riam ha khlaw. Ka jingthmu hangne ka long arsyrtap. Kawei ka long ba i sim hi i kwah ban leit phai sha ka mariang sha ki lum-ki wah, ki khlaw-ki btap, ki um basngur. Haba don ka jinglaitluid ka don ka jingsngewbha. Ia kum kane ka jingthmu ngi pule ruh ha ka *Tuta Ai khaw* ba ka Tuta ka kwah ban leit phai sha ka mariang. Ha lyndet jong kane, i sim rit bad ka Tuta ruh ki kren pharshi ia ka mynsiem u briew kaba ia ksaid ban ioh laitluid, bad ka bym ju sngewbha ban shah teh hangno hangno. Nga iohi ba u myllung u ñiew ia ka met kum ka ruh shongbynda shiphang sngi.

Ka jingthmu u myllung ha "Nga trei minot", "Ki syiar jong nga", "U Nongap Jingri", "Ka miet ka la jan" bad "U Ngap Rong Syntiew" ka long ba u briew, la u khynnah ne u rangbah u dei ban minot ha la ka kam. Ia kane ngi iohi shai ha ki ktien ba la pyndonkam. Ka jingminot ka pynmih la u soh. Ban pynsuk ia la ki kmie ki kpa, (Lyn. 34:8), Ban sah ka ijot (Lyn. 42:5), bad ban nangkiew kham shalor ha ki kyrdan baroh.

Naduh nga dang khynnah
  Nga smat, nga trei, nga ktah,
Namar nga thew ban kiew,
  Sha bym phohsniew ki briew.
    — (U Nongap Jingri)

"Khublei ia phi, Ngap rong syntiew,
  Nga ruh ngan trei ngan ktah,
Ngan minot thop, suki ngan kiew,
  Ki lum ka pyrthei bah".
    — (U Ngap rong Syntiew).

**Ki Kamram**: Yñda u khynnah u pule ha ki klas II, III, bad IV u sdang ban sngewthuh ia ki katto kane ki kamram jong u da kaba iohi hi ia ki ne da kaba kdew kiwei. Ha ka rta ba la biang ban pule ia i *Poitry Rit* kaba kum kata u khynnah u nang san ruh ha ka bor pyrkhat kat haduh ba u sngewthuh iaei ka ktien ha ka kot pule ka mut. Da kane ka ka jingshisha ngi iohi ba u tip ia bun na ki kamram jong u ha ïing ha sem, haba ialehkai, ha skul haba trei jingtrei, bad ki para briew, bad ka kamram bad u Blei. Kata ka jing-sngewthuh la ka barit ka iarap ban pdiang bad pynjanai ia ia kaba la don lypa ha ka mynsiem.

Te kan iarap shibun ban peit kaei kaba ki khynnah kim pat tip ia kaba la pyrshang ban pynrung ha ki da u myllung Primrose Gatphoh lyngba kaei kaba ki la tip lypa.

Na ka kamram ha ïing ha sem, kata, bad ki kmie ki kpa, ki hynmen-para ba ngi pule ha "Tung-teng na Riat na Ram", "Ko Mei ko Pa", "Nga Trei Minot", "Ki syiar jong nga", ngi iohi shai ba la pynrung ha ki nongpule ia ka mynsiem ka jingieit, jingkohnguh, jingiatreilang, ka jingbate ia ki kam ha ïing, bad ka jingiaburom kylliang. Nangne ruh la pynrung ha ki nongpule ia ka jingtip ia ka Burom ka jingtrei hi da la ki kti ia kaei kaei ka babha bad bamyntoi. U khynnah rit u rwai.

Nga trei sngewbha,
    Ki kam na phang,
Ki soh khawja,
    Nga lum nga lang,

Ki kam baroh,
    Ngam ju sngewpoh,
Jingmut ka proh,
    Bainong nga ioh.

Ia ka kamram bad la ki para briew, la lum lang ha "Kynmaw Ho" bad "Ki Jingjaw Um Barit". Ha ka banyng-kong la sneng bad maham ia u nongpule naduh dang rit haduh ba un da leit sha ïing shongneh ba um dei ban lehbeiñ, kren-beiñ, wad dong, bad ban kren meng ia ki parabriew. U bym

ñiewkor ia kito ki kamram ka mynsiem u long kum u briew bamatlah. Ka thong pat ka dei ban tei ia ka jinglong mynsiem u briew. U myllung u ngeit kumba u la rwai ha "Ki Jingjaw um Barit" ba -

Ki kam sbun ka jingieit,
Ki ktien jem isynei,
Ki wallam ka jingsuk,
Sha ngi ha pyrthei.

U maham ruh ba

Ki kam sniew ba rit ria,
Lada ngi khein sting,
Jngai na lynti ka hok
Sha nurok kin khring.

Baroh kiba pule ia Ki Poetry Rit la ki dei tang ki khynnah skul ki tip ba don u Balahduh ha bneng bad ha pyrthei lane u Balehei, bad uta dei u Blei, kumba ha kiwei pat ki phawar bad ki jingthoh jong u, u myllung Primrose Gatphoh um kwah ba ki nongpule kin klet ia u Blei. Ia kaba ki khynnah kim pat tip shaphang u Blei la iathuh ha ki phawar hi. U long u Nongthaw-Nongbuh kumba i sim rit ruh i tip, bad uba ieit ia baroh. I sim i rwai

U Trai Nongbuh Nongthaw
U ieit ia nga katjuh.

Nalor ba u Blei u long u Nongthaw, u paw ha ka poitri u Primrose Gatphoh kum u Nongker-Nongda, u Nongiarap, U Nongkdewlynti, U Nongpyllait badonbor, U Nongaidak, U Nongai hukum, bad uba dei ban ioh ka nguh bad ka iaroh. Kine ki paw ha ki lynnong 37, 45, 46, 47, 49 bad 51. Da kaba tip ia kine ki dur bad ki bor u Blei, u briew un sngewthuh ba u long tang u jingthaw ha kane ka pyrthei uba don ka bakut ha ka jingim hangne bad ha kata ka ban sa wan. Ia kine ki bor bad ki kam u Blei ngi lap ha *U Sier Lapalang* ruh, ia kiba la pynpaw lyngba ka mariang ba u myllung u ieit eh.

Ha lyndet kine baroh u myllung u ialap ia ka jingiaid rynñih ki kam ki jam, ka jingim ha iing ha sem, ha shnong bad

ha ka Ri Khasi-Jaintia ba u ieit eh. U dei u myllung ka jingiaid ryntih.

## 4 KI JINGIEIT RI.

HAPDENG ki jingthmu barieh u myllung ha ki *Phawar Sara* bad ki *Poetry Rit,* kynthup ia kito ba la kdew ngi iohi sa kawei ka jingshisha, bad kata ka long ka jingieit jong u ia la ka ri. Kumba nga la kdew ha kawei pat ka bynta ha kane ka kitab kata ka ri ba u ieit eh kam dei ka Ri India baiar hynrei ka Ri Khasi bad Jaintia.

Ha ki por ba u thaw ia bun ki phawar jong u, ka ri Khasi bad Jaintia ki long kawei ka distrik jong ka Assam hapoh ka jingsynshar ki Phareng. U khot ia ki lum Khasi bad Jaintia da ka Meirilung, ka ri umsnam u kñi u kpa, lane ka ri baieit kumba la jan baroh ki myllung hi ki leh haba ki rwai ieit ri. U Soso Tham, u Rev. Hopewell Elias bad kiwei ki leh kumjuh. Ha ka poitri u Primrose Gatphoh ngi iohi shai ba u briew um lah ban ieit ia ka ri ka baheh lada um nang ban ieit ialade, ia kiba ha ïing ha sem, ia u Blei, bad ia ki para-briew. Dei namar kata ka daw ba u iai pynpaw ia ki nongpule ia ki kamram jong ki.

Ka jingrwai ieit ri banyngkong eh jong u myllung Primrose Gatphoh, imat, ka dei "Ka Ri jong Nga". Ka dei ka synrop aa bb kum ha ka *L' Allegro* u John Milton. U rwai shaphang "Ki Kñi ki Kpa" kiba la leh shibun na ka bynta ka ri, bad u duwai ba kin mih shuh shuh shibun ki shynrang bad kynthei bakynsai ban ker ban da ia ka ri na ki nongshun. U kut jingmut ruh :

Tylli ngin ieng ban tur shaphrang
La dei ban dih ki um ba kthang

na ka bynta ka ri ba u ieit eh.

La bud ia katei da ka "Rympei Ba Ieit I Mei" ha kaba u pynkhraw bad iaroh ia ka jingityngat ka ri la jong bad ka bor kata ka iingieit ia ka ka pynher ia ki jingkhuslai ha ki sur jingrwai. Ha "Shaneng Shaneng Ngin ia Kiew" u kyntu ba uwei pa uwei u dei ban shakri la ka ri.

Ka Ode "Ko Meirilung" ka long ka phawar ieit ri bakhatduh eh ba la thoh bad pynphriang da u myllung. U la kynmaw ia ki sngi ba u poi sha shiliang duriaw ha ka thma bah banyngkong bad ba u iohi ia ka ri bapher, pynban u pynpaw "Sawdong pyrthei haei kum pha !". Hangto u rwai iaroh shibun eh la ka ri bad u ñiewtang ia kiei kiei baroh kiba u iohi bad kynmaw shaphang ka ri Khasi - Jaintia.

U Primrose Gatphoh u long uwei na ki khraw pyrkhat hapdeng ki myllung uba angnud ba ka jaidbynriew Khasi kan roi ha la ka jong ka rukom namar ba ka pher na kiwei pat. U ñiew ia ka jingwan poi kiwei pat ki briew ba ka long ka "Umsaw ba tur kyrthep" ka ban ñiad ia ka jaidbynriew jong ngi na snieh pyrthei.

Shwa ba un kut jingmut ban
kiew raieh raidam.
Sha tlong ba mih ki umpohliew
Jingstad ban dih ha kliar sangam

U kren ha ka Ri Khasi-Jaintia kumne :

Ko Meirilung, Ko Meirisan,
Ri laiphew syiem, khadar daloi,
Tylli kawei, nongshun un ran,
Saphret saphrong, shaei ngin poi !
Hapdeng umsaw ba tur kyrthep
Kin jah ki kñi ki kpa;
Hangta pyrthei jong ngi kan sep;
Ko Meirilung, Ki Rangsaid-thma.

## 5. KA JINGPYNKUT NIA

NA kaba bishar ia *Ki Poetry Rit* kat kum ki mat ba la jied, lah ban pynkut nia kumne :

1. *Ki Poetry Rit* ka long ka jingpyrshang banyngkong eh jong u Primrose Gatphoh kum u nongthoh. Katba u thaw poitri bad thoh kot ia ki nongpule ba la san la rangbah, u sngewthuh ba ka long ka bamyntoi ban pynlut por na ka bynta ki khynnah rit, bad u la nangpynbun shuh shuh ia ki

lynnong ha ki snem 1932 bad 1941, ha kaba u la nang pynbeit ruh ia ki katto katne kiba la don lypa. Ki phawar kumba ki long mynta imat ki dei kito ki ban sah bad ban iapule ha ki skul rit shirta, ne tad haduh ban mih da kawei pat ka pateng ka ban pher syndoñ bak na kâne kaba ngi im mynta.

2. La bsuh ha ki, nalor kito ba la kdew, ia ka jingshaniah ha lade bad ka bor halor lade, ia ka mynsiem trei shitom. Haba shu ong lyngkot, ki khynnah ki ioh bat ia ka nongrim ka poitri naduh ba ki dang pule ha skul haduh ba kin da long hadien ki myllung bad ki kritik bakhraw,

3. Ha kine ki phawar rit bad ballad, la pynrung ha ka jingmut ki khynnah ia ki symboh jingpyrkhat ba kin lap ha ka thoh ka tar Khasi ynda ki la san.

Shisha ngi iohi shai ba ki rukom pyrkhat u Sier Lapalang bad ka jingwad jingstad jong u ki la sdang paw naduh ki *Poetry Rit* hi. Kaba pule biang ia ka lynnong 32, 39, 53, 55, 56 lang bad *U Sier Lapalang*; kan pyni ba u myllung u la saiñdur ia ki plot kata ka phawar Roman bakhraw naduh na kine ki phawar rit. Ia ka jingiaid ryntih ha kiei kiei baroh kumba iaid ryntih ki jingpynlong ha ka mariang, u maitlynti naduh nangne bad u myllung u bat khak ia kata haduh mynta.

4. *Ki Poetry Rit* ki iasyriem shibun bad ki ballad rit u William Wordsworth, bad ha ka rukom buh ia ki kyntien, ka kitab ka syriem ia ka *Songs of Innocense* bad *Songs of Experience* U William Blake. Ha kaba pyndonkam ia ka Borbamaian ne Supernatural power ha "Ka Nam" u Primrose Gatphoh u la jan iakot hi bad u Samuel Taylor Coleridge ha *The Rime of the Ancient Mariner*. Lah ruh ban ong ba la kumno kumno ka poitri kitei laingut ki myllung ka Britain ka la phalang shibun ha ka rukom pyrkhat u myllung jong ngi.

5. La ki long ki phawar ia ki khynnah rit ruh, ki don ki ka spah barieh ia kiba la san de.

6. Nga lah ban ym pdiang ia ka rukom spel dak khamtam ïa ka *adjective*, bad ia ka *punctuation*, hynrei nga kubur ia ki simile, metaphor, imagery ba la pyndonkam ha ka kitab.

7. Ka jingieit ri jong u myllung kaba ngi la pule ha ka lynnong ba dep ka dawa ia ka jingbishar bniah jong ki kritik ba hadien. Ngam kylli ha kano ka rukom u pyrkhat shaphang la ka ri haba u kyntu ha ki snem ba *la* dep ba dei ban iatylli, namar ha ki 16 snem ba nga la ithuh ia u nga shem ba u dawa ia ka jingiatylli, bad iasngewthuh jingmut, bad ba u tur shisha bakhmat eh ha ki kam niam kam shnong kam thaw, bad u ju angnud ba ka ri kan kiew ha ka thoh-ka tar bad ha ka jingstad jingshemphang baroh. U angnud ruh ba un don ka jingiatylli ha kaba pynkyntiew ia ka ioh ka kot ka ri Khasi-Jaintia, bad lehse u kwah ruh kumta haba ka ri ka don ha ka jingban bor. Lait noh nangta, nga sngewsih ba ngam shym la lah satia ban iohi ia ka jingkwah ne jingkloi jong u ban iatylli ha kaba iadei pat bad ka kam synshar paidbah wat la ki la don shisha ki briew kiba la angnud ban iada ia ka ri ba u ieit na ka jingtur kyrthep ka umsaw kaba lah ban pynjia lang ha kane ka ri ia kaba u myllung Soso Tham u iohi haba u pynshai halor ki *Sngi Barim u Hynniew Trep.* Hynrei lada u don kata ka jingngeit bad ba um kloi pat ban ai la ka kti te ha kane ka mat bad tang hangne hi, ia u myllung dei ban weng na ki poitri jong u kumba ong u T.S. Eliot.

## VI. KA RWAI PAROM NE BALLAD

### 1 KAEI KA RWAI PAROM

Kaei ka Rwai Parom ? U Rev. H. Elias u la tyrwa ban khot ia ka Rwai Parom da ka **Duitara**. Kaei ka jubab ia kane ? Namar ba ka don tang sawlain kumba long ki ksai duitara ? Ka Bela ruh ka don tang saw ksai, lada kumta lah ruh ban khot ia ka da ka Bela ! Shisha bun na ki rwai parom ki don sawlain bad lah ban rwai ia ki bad ki sur duitara. Mano pat ban ong ba ki jingrwai u myllung Victor G Bareh kiba don shibun lain kim iahap sur bad ka Duitara ? Uba tyrwa bad kiba kyrshan kin ym lah ban ai jubab wat lada kin pyrshang ruh. Ha ka jingpyrshang Jong ki, ki lah ban shim ba ka lyric ruh ka dei kata ka duitara hi. Ia kane ka Rwai parom ngi tip ia ka da kawei pat ka kyrteng bad kata ka long **Ballad.**

Ka Rwai parom ne Ballad ka pher na ka lyric. Ka rwai parom ka lah ban jrong ha ki dkhot. Katba ka lyric pat ka lyngkot. Ka phang jong ka Rwai parom ka long ki kam ym dei ia ka jingpyrkhat ki Tyngshop katba ka lyric pat ka shim ia ka jingsngew bad jingpyrkhat kum ka phang jong ka. Ha ka Rwai parom u myllung um ju pynpaw shai ia ka jingdon jong u ha ka poitri, katba ha ka lyric pat ngi sngap ia ka jingshem bad jingsngew shimet jong u nongrwai.

Ka Ballad ka wan na ka French Balade kaba mut ka Rwaishad. Khnang ban sngewthuh shuh shuh lah ban iathuh sa khyndiat. Shwa ban mih ka thaw poitri ha England, ki myllung ki ju rwai ha ki jingiakynduh lang ia ha iing ne hangno hangno haba don ba khot sngewbha ia ki. Ka kam jong ki ka long ban pynbyrngia, pynsngewbha bad pynshong shit ia ka kam bad pynlut ia ka miet. La ju siew ia ki da ka dor kumba siew ka All India Radio ha kine ki sngi jong ngi. Kaba donkam ban kynmaw hangne ka long ba ki myllung ki lah ban pyndonkam da kajuh ka sur ia ki rwai parom baroh ne da kawei pat ka hynrei ia ki

kyntien ki pyniadei bad ka kam badon hakhmat jong ki ne ka jaka ba khot sngewbha ia ki ban biang ia ki nongsngap. Uba khana parom da ka jingrwai um ju iathuh shaphang ialade ne kumno u sngew.

Ka rwai parom ka long ka poitri tynrai ki British. U J. C. Nesfield u thoh ba ha ki sngi ba hadien ka rwai parom ne ballad "ka mut ka parom lyngkot ba la iathuh ha ka jingthew basting bad basted, bad ka babiang ban spel khlem peit". Ka long namarkata, ka parom ba la iathuh ha ka jingrwai. U William Cowper (1731 - 1800) ha u *John Gilpin*, bad u Samuel Taylor Coleridge ha *The Rime of the Ancient Mariner* ki leh kumta.

U Soso Tham imat u la pule bniah ia kane ka dur bad sur ka rwai parom mynba u pynkylla Khasi ia u *Jonh Gilpin.* Hynrei ka rwai parom jong u ki iasyriem bad kito ki jong u Wordsworth namar ngi iohi ia u nongrwai ba u long ruh u nongiashim bynta lang ha ki katto katne ki kam. "Ki Khun ka Mariang", "U Sandy" bad "U Lum Shillong" ki iajan bad ka "Cuckoo" u Wordsworth hi ha ki rukom iashim bynta u nongrwai. Hynrei ha "Ka Nam", "U Trot", *Ka Biria u Bieit*, u Soso Tham u la bud ia ka rukom rwai parom u Cowper bad ha kaba pyndonkam ia ki bor bamaïan ne *supernatural powers* kum ha "Ka Nam", u la kot sha ka kyrdan u Coleridge. Nga itynnat ia ki ballad ne rwai parom kiwei pat hynrei nga kham sngewtynnat ia ki jong u Coleridge bad Cowper. Da kane nga thew ban ong ba ka rwai parom nylla ka dei ban long ka dur "Ka Nam", "U Trot" bad *Ka Biria u Bieit*, namar hangto la weng noh ia ka lade na ka poem. Hynrei kito kiba kynthup ia ka lade kim long shuh ki ballad ne rwai parom hynrei ki lyrical Ballad kumba u Wordsworth u khot ia ki, kata ki lyric ha ka sur ka Ballad.

La thaw ia ki rwai parom ha kata ka rukom ba ki lain banyngkong bad balai ki don phra kyntien bad ki baar bad basaw pat tang hynriew kyntien. Ka lain balai ka iahap kyntien bad ka banyngkong, ka basaw bad ka baar. Shuh shuh ha ka rwai parom ki lain 1 bad 3 ki don saw kamra, katba ki lain 2

bad 4 lai. Ka *khia* ka wan ha ka kyntien baar ha man la ka kamra. Ha ki rwai parom Khasi nga lap ba bun ha ki kyntien ki pynsngew ia ka *khia* na u dak basdang, ym ha u bakut. Shuh shuh ym shym pyniaryntih ia ki lain na sha kadiang. Hangne nga kwah ban kdew ba kaba donkam eh dei ka *phut* ha ki lain ym ba ki kyntien kin long 8 6. 8. 6, namar ka lah ban don 8. 7. 8. 6. ruh bad palat ia ka saw lain. Lah ruh ban pyniaryntih ia ki lain na sha kadiang kum :-

Her li'ps/ were re'd/ her lo'cks/ were free,'
Her lo'cks/ were ye'l/low as go'ld :
Her ski'n/was as whi'te/as le'p/rosy'
The Ni'ght/mare Li'fe/-In-Dea'th/was she'
Who thi'nks/man's bloo'd/ with co'ld.

(Coleridge)

bad

Kyndi't/khlem po'i/pyrkha't/u po'i
Ha tra'i/ka dieng jri'/bajro'ng :
"Lymbi't/ labadu'r/balei'/ki bo'i ?
Hangne'/ te la'/ baio'ng !"
Ki thie'd/ka jri'/ ki khi'h/neng ne'ng,
Ia u' / kum ba'n/ patro'ng.

Haba shim lang na baroh ki liang kaba donkam tam ka long ka phang ba la rwai. Ka lah ban long ka jingieit khynraw kum "Ka Sohlyngngem" bad "Ka Per Tyrso" u Primrose Gatphoh, ka jingsngewsynei ha ka shempap kum ha "U Trot", ka jingialeh makynti, ki kam shlur ki tyngshop ne shaphang ki buit phylla kum ha *Ka Biria u Bieit*. Ka phang ka rwai parom ka lah ruh ban ka jingiashoh-iadat ne ka jingjia ha ïing ha sem. Ka lah ban kynthup ia ka kam ki bor ba shalyndet ka bor briew.

Ha kaba iathuh u myllung u kdew beit ia ka phang, teng teng kumba iathuh khana ia ki khunlung. Ki rwai parom kim ju pynpaw ia ka jingthmu barieh bad jingsngew shimet u nongrwai lait noh tang ba kata ka jingsngew ka ïalam sha ka kam ki tyngshop ba u jied ha ka rwai jong u.

Ha ka poitri Khasi, ka rwai parom ka long ka dur ka dar ba ki nongpyrshang thaw poitri ki sngewbha ban sdang. Lehse kumba ka la long bad ki Briton, ka rwai parom kaba don ka sur bathikna ka la long ka bynta ka rukom im (culture) jong ngi naduh sdang ka jaid bynriew. Ka Ballad ne rwai parom ka la long ka dur poitri Khasi naduh ka snem 1933 mynba u Primrose Gatphoh u la pynphriang ia ka *Sawdong ka Lyngwiar Dpei* jong u.

2. KA RWAI PAROM U P. GATPHOH

Na kaba pule ia ki rwai bad phawar baroh ba la thaw da u myllung Primrose Gatphoh bad na ki rukom pyrkhat ki tyngshop jong u lah ban ong antad ba ia "Ka Sohlyngngem" bad "Ka Per Tyrso" la thaw hadien ba u la wan phai na Persia. Um shym kynmaw shuh ia ka snem bathikna namar u iathuh dalade hi ba ia ki symboh pyrkhat bad **ki plot** ki Rwai la mang lypa bun bnai. "Kam dei kaba shu shong tang shikynta, ne shisngi. Em, kam dei ka jingpyrsad mynsiem", u la iathuh. U pdiang haba la swar ba ka shimpor shisha khyndiat sngi ban thoh lymmuh tang ban wan ka hapkyntien, hynrei "nga ot, nga bret, nga ai-rong-ai rup bunsien ia kine ba kin ym long **rimed verses** ; namar tang ka rime hi kam long poitri Phi kiba la kham pule, phi sngewthuh ia kata. Kine ki dei ki rwai khynraw, tangba leit jia noh ba ki don ka khubor." U myllung u iathuh. Nga la ai da ki **questionaire** ba un pyndap hynrei : "Balei phi kwah ban pynshitom ia nga Pyrsa ! Ngan shu iathuh, phi sa thoh da **ki dak khyllah** jong phi ba phin dep kloi", u myllung u ong. "Ki dak khyllah" ki thew ia ka **shorthand** !

Na ki jingiakren lah ban antad ba u myllung u da sdang ban buh jingthoh, buh mat ia kine ki rwai parom naduh ka snem 1925 namar la pyndep paka ia "Ka Sohlyngngem" ha ka tlang bad ia "Ka Per Tyrso" ha ka pyrem ka snem 1927. La iathuh ruh ba la pyndep janai ia ki shwa ban khreh shon ia ki jingiathuhkhana bad parom baroh bapaw ha ka *Sawdoug ka Lyngwiar Dpei.*

Ka thymmei jong baroh ar kitei ki rwai parom jingieit ka long na *Ka Kitab Jingphawar* u Pahep Rabon Singh. Hynrei ha baroh ar, u Primrose Gatphoh u la pynrung ia ki mat bad jingiaid ter ter ka parom ha ka rukom ba iadei dur bad ka poitri.

Ka phang pdeng jong baroh ar ka long ka jingieit khynraw. Ha kawei ngi sngap ia ka parom ha ka sur rwai shaphang ka jingieit hapdeng ka Sohlyngngem bad u Rynñiaw, ha kawei pat ia ka jingieit u Klew ia ka Thei puri ka jingmutdur kaba la ringmraw ia ka jingmut jingpyrkhat jong u. Kawei pa kawei ka parom ka iaid katba kum ka Dur ( plot ) ba u myllung u la mang. Hynrei ka banyngkong ka kut ha ka jingiakhlad, ka baar ka kut ha ka jingangnud ban leit phai biang hadien ka jingiakhlad na ka jingieit banyngkong.

La thaw bn'ah ia ki jingrwai ha ka rukom ka rwai parom bapaka. Ngim iohi ba u myllung u paw ha ki kum u nongiashim bynta ha ki jingjia baroh. Ngim shym iohi ruh ba u pynpaw ialade ha ka jingrwai. U iathuh thik tang ia ki kam jong ki tyngshop, bad ia kito ki jingsngew kiba donkam ban don shwa ban mih ka kam bad ruh ia ka jingpyrkhat bad jingsngew kiba mih na ki kam ba la leh kiba ki nongsngap ki khmih lynti ban long ka bynta jong ka parom ba la rwai.

Ka jingthew phut, bad ka khia ka sting ne ka hiar ka kiew (rhythm) bad ka rukom iathuh ki iadei dur bad ka rwai parom. U myllung u pyni ba u lah ban pynpaw ia ka pasoh ki jingjia tang ba ki khyndiat kyntien ia kiba uwei pat uba rwai hadien un pynmih shibun.

La pyndonkam ruh ia ki bor bamaian ha baroh ar tylli ki rwai parom kumba long ha ka rwai parom ki nongsepngi. Há " Ka Sohlyngngem " la sdang ban pynsngew maian ia ki nongsngap ha kaba u iathuh ba ki samla

Ki shong hapoh dymmiew,
Harud ki um sngam dait-thah
Sha bym iohsngew ki briew.

bad la iai ban ia kum kita ki jaka ba sngewtieng ban don marwei ha ki ar ki dkhot bakut kum ka 'law sangam bad ka thwei sangam ka miet, ha kaba ngi lah ban mutdur ba lah ban mih ki ksuid ne ki puriblei, ne u angel u Blei hi ban ia kren bad kita kiba don ha kum kita ki jaka. Hynrei ym shym la buhrieh na ki nongsngap ia ka raiw parom ia ka jingdon ka bor bamaian. La iathuh ia

ka jingwiat samrkhie ka 'Lei Iapmat haba ka iohi ia ka jingleit markylliang ba ki samla ki don. Hynrei ha kane ka jingrwai, kata ka bor bamaian kam da don eh ka kam ban leh. La kumno kumno, la pynbiang ia ka jingkwah ka rwai parom da ka jingdon jong ka kaba mut ba ki nongsngap ki sngewthuh ba ia ki jingjia ter-ter ha ka parom ba la rwai la pyniaid da kata ka Lei Iapmat.

Ha ka rwai parom baar, kata, " Ka Per Tyso ", la pyndonkam thikna ia ki bor bamaian. Na kaba sngap ia ki ktien ka jingrwai, ngi sngewthuh ba la pyniaid ia ka pdeng jong ki jingleh ba la rwai da kine ki bor. Ngi iohi ia u Soitan ba u kylla Thlen, kylla thei puri, ia u Ksuid u nongbud u Soitan, ngi iohi ba u leit pynshoi ia u Klew hangta ha Iing paki. Te don ruh ki ksuid kynthei kum ka long briew hi, kine dei ka lei puri, bad ka lei Rango.

Kumba long kiwei pat ki myllung Khasi, u Primrose Gatphoh ruh um shym la pynpaw ba u long u kynrad ha ka hapkyntien namar kim long salonsar ha baroh ar ki rwai parom. Ngi lap ia kane ka jingshisha. Lada u myllung u thew sha ka kyrdan long kynrad ha ka hapkyntien, nga ngeit u lah ban leh ia ia kata. Ngan kdew kawei ar na ki dkhot khnang ban shai shwa kane ka phang ba ki kritik ban mih hadien kin ym sboh kai ia ka suin haba ki bishar ia kane ka mat.

Ka Sohlyngngem ka thei bhabriew
Ki ong naduh hyndai ;
U sim Rynñiaw ka ri dymmiew
Iap mat — u ' rang kynsai.

Kane ka dkhot ka don ka hapkyntien bapaka ; bhabriew — dymmiew, hyndai — kynsai, kata ar kynnoh ha baroh sawlaiñ. Ia kaba kum kane ka jingiaid ha ka kynnoh ngi ioh sa tang ha ka dkhot 11, jong "Ka Sohlyngngem" ha kaba baroh sawlain ki kut ha ka shikynnoh ; biang-syiang, suk-duk. Ha "Ha Per Tyrso" ngi lap ia ki hapkyntien bapaka ba ki don arjaid. Kawei ka bud thik ia katei haneng ha ka kynnoh ; ar-ar ne wei-wei, kum ha ka dkhot 8, 11. Kawei pat ka long kaba ngi lap ha ka dkhot 3,4,7, bad 14 ha kaba don ar-ar, wei-wei, ne wei-wei, ar-ar. Ban

shai, ki kynnoh ki hapkyntien ki long : hangta (2)—ñiamra (2), ong rong (1-1), sngi-thli (1-1 bad phylla-samla (2-2).

Ka suk ka saiñ aiu hangta — 2
Mano ba lah ban ong ! — 1
Hynrei, u thlen napoh ñiamra — 2
U mih ban leh thad rong. — 1

Ha Per Tyrso u shong syaid sngi — 1
Rukom ki dur phylla — 2
Teng teng ka mrad ne dur sein thli — 1
Teng teng ka thei samla. — 2

Ki hapkyntien ha kiwei pat ki dkhot bym shym kdew kim long ki bapaka kumba long kitei ba la kdew. Hynrei sngewshlan ban ong ba u myllung u lah eh ban bat ia kitei ki dur hapkyntien haneng lada la don kritik ha ka ri naduh kito ki snem ba u thaw poitri bha. (Te haduh mynta hi, ngam pat iohi ia ka **hapkyntien bapaka** ha ka poitri Khasi). U myllung Primrose um da kheiñ ba ka hapkyntien ka long kaba da donkam eh ha ka poitri wat lada ka jingdon jong ka ka pynitynnat ia ka poitri.

Ha ka **jingthew phut** ne **Mietar** (metre) u myllung u pyrshang katba lah ban pyndonkam ia ka iambic ne ka **khiadien.** Ia ki **phut** la bynta 4-3 4 3 shilynter. Lah ruh ban kdew ba don katto katne ki dkhot ha kine ki rwai parom jong u, ba don haduh laikynnoh ha kawei kawei ka phut. Ia kane nga pynthikna na ka rukom kynnoh jong ngi ia ki ktien ba ngi kren man ka sngi. Shisha lada ngi bishar na kane ka liang, lajan bun na ki myllung jong ngi ki liat ha kata ka jingbakla ban pynkhia ia ka kynnoh ha bym dei ban leh kumta. To ngin peit kawei ar na "Ka Sohlyngngem" bad "Ka Per Tyrso" ban lap ia kane.

Ha "Ka Sohlyngngem", ki dkhot 8, 12, 14 bad 16 ki kynthup ia ki phut ki bym iahap bad ha ka **khia-ka-sting** ka rukom kren. Ha kine ki lain, ka baar ka pher na ka banyngkong.

**"Ko khun",/ki ong/yn lei/ phin kwah !**
**Ioh/un leh bein/leh khoh**

Ka khia ka dei ha ka "Ko" bad ha ka "Khun" ruh, namar ngi sngewthnh ba kata ka khun ka don hajan ki kmie ki kpa. Kane ka dei ban long ka khia ka sting ha ki dkhot 14 ban 16 ruh kiba pyndonkam ia ka "Ko"

"O'h ! kum/ta' pleng !/ nga ru'h/ ngam kwa'h"/

Ha ka dkhot 12 lain banyngkong la buhlang ia ka khiashwa (trochee) bad ka khiadien (iambic). U myllung lehse um shym la mut kumta. Bishar hi :—

"O'h ! kum/ta' pleng/ - *khiashwa.*
nga ru'h/ ngam kwa'h" - *khiadien.*

Ki khup ka dk 8 (-L 3,4) 10 (1 4), jong "Ka Per Tyrso" ruh ki pher na kiwei pat ki dkhot.

(i) Ka ma't/ar-ko'r/ka thei/puri'
Phi'n/sa babe'/kylla' — ka khia ha ka kynnoh 'ri'

(ii) Um ti'p/u sa-ma't/yar — Ka *sa* kam ju lah ban khia

Lait noh kitei ba la kdew baroh ki iaid ryntih.

## VII KA SOHLYNGNGEM

Haba iathuh lyngkot ka parom ba la rwai da u myllung Primrose Gatphoh ka long kumne :

Arngut ki tymmen shilok ki don ka khun samla batipsngi, bad ka long ka babhabriew. Ka smat ban trei ki kam iing baroh. Ki long ki baduk. Ha ka jinglong samla ka la iapmat ia u khun riewspah ki briew uba kyrteng u Rynñiaw. Katba ka jingieit ka nang rhem hapoh shadem, ki ju ia iaid kai sha ki jaka bym kham poi ki briew. Bad ha kaba leh kumta ki la iateh ktien-teh jutang tang arngut hi. Kum ka khun badon akor, ka la iathuh ia kata baroh ha ka kmie bad u kpa ban pynbeit noh ia ka jingshong kurim. Ma ki pat kim sngewmon ia u bariewspah bad ki khang ia ka. Kane ka jingkhang ka la pynsngewsih sat ia ka samla, bad ka iam ruh. Ka la iathuh ia u Rynñiaw ia kata baroh, bad ma u ruh u kren shai ba um kwah ban pynsngewsih ia ki. U la doh ia ka Sohlyngngem bad u la her soit sha khlaw. Ka Sohlyngngem ruh ka ud pang dohnud marwei naduh kita ki por.

Naduh ba sdang ngi iohsngew ia ki kam ka tyngshop pdeng. La iathuh ba ka long ka khun baduk hynrei ka basmat basting ha ka jingtrei kam la kum ka Nam u Soso Tham hi. Ka samla

Ka nang ban thain ban suh syntiew,
Kam nang ki 'tien lorni

Ha ka jinglong samla ka long ka rukom ka mariang hi ba kan pyrkhat la ka long iing-long sem, la ki khun ki kti. Bad ha kaba ngim iohi ia kiwei pat ki samla shynrang ha shnong ha thaw nalor u Rynñiaw, uta hi u la dei ban long u baieit thepmynsiem khamtam haba ma u ruh u la pynpaw ba u iapmat ia ka. Imat u don shisha ka jingieit ia ka namar kane ka paw na kaba ki ia iaid bamlyer sha lum sha wah man ka por ba ki lait, lehse ynda la dep ki kam ki duk, ne teng khat ha ki janmiet ki sngi shongsngi ka shnong ka thaw. Pynban ka long ka baeh shibun

ban mutdur ba ki samla ba "naduh hyndai" kin tip sa ia ka iaid bam lyer arngut kumta la kumba leh ka juk jong ngi. Tang ban lap ia ki khynraw arsien ba ki iaiaid tang para ma ki hi ruh, ka la biang ia ki riewhyndai ban pynbna ba ki iadei shitnga. Ka jingailad ia ki tyngshop ban iaiaid tang arngut shaduh "sha bym iohsngew ki briew" ka sawa ha u kritik ba ka long ka jingpyrshang ban ong ba ka jingiaid kai arngut ba la iabud tynneng ha sor bad khap sor naduh ba wan poi ki shipai phareng, ka la long hi ka bynta ka imlang-sahlang ki Khasi naduh hyndai hynthai. Ngam iahap jingmut bad kane. Ngan da kubur khuid mynsiem lada la pyniakynduh ia ki ha ïing ka Sohlyngngem kumba long ka rukom ki samla Khasi hyndai.

Haba ngi iohsngew ia ki samla ba ki poi sha ki jaka kynjah, ngi sngew kumba ngi iohi de ia ka jaka bad ia ki baroh ar da ki khmat ka jingmutdur. Ha kaba kum kata ka jaka, ka jingmut jong ngi ka khmih lynti ban don mano re mano ban iohi ia ki La u sim, u mrad ne u briew ba leit siat sim, ia kata kaba ngi. khmih lynti ruh la pyndap da u myllung. U iathuh ba don shisha ba iohi ia ki, bad kata dei ka 'Lei Iapmat. Kaba ai kam ia ki kynja mynsiem la ki blei ne ki ksuid ka pynhun ia ka jingdawa ki rwai parom bapaka. Kumba la kdew ha ka lynnong bashwa ia kane, ngi sngew kumba ia ki jingjia ter ter hadien la pyniaid da kata ka Lei Iapmat—kaba ïeng ia ka bor bamaïan. Hynrei ka jingwiat samrkhie jong ka, ka don ar jingmut. Ia kita ki jingmut ruh u myllung u la ieh ha ki nongpule ban lap namar um shym la kubur ne kynnoh ia ka 'Lei Iapmat ha ka parom. Haba ngi iohi ia ka ba "ka wiat samrkhie" halor ki samla, ngi sngew kumba ka da mynjur ia kaba ki dohnud jong ki ki ia khreh; sngew kumba ka kyrkhu ia ki ban man bha ha ka jingieit. Hynrei ki jingjia baroh ki babud ia ka jinglong sakhi jong ka ia ka jingieit jong ki tyngshop pdeng kim long satia kiba ngi sngewlah ban ngeit ba ka iahap jingmut bad kaba laleh da kito arngut—kata ka jingiateh ktien para marwei. Te nga pynkut nia ba kumba ha ka thohka tar ki nongsepngi hi ka bor bamaïan ka don ar-jingmut. Ka jingwiat samrkhie ka 'Lei Iapmat ka long pynban ban batai ba ka ong la ka dohnud "to ngan sa peit hi ma nga kumno ka bakut kan long"! Namar lada ki blei, wat la ka long tang ka 'Lei

Iapmat ruh, ki la mon ym don briew ba lah ban pyniakhlad. Ka *Sohsat* ka mih ha ka dkhot 7 bad ka iaid katba ngi poi sha ka pdeng ka parom.

Ka pdeng jong "Ka Sohlyngngem" ka long ka badonkam eh namar dei hangto ba ka mon shimet bad ka mon lang, ka kamram shimet bad ka kamram ia ki kmie ki kpa, ka rukom pyrkhat kawei ka pateng bad ka jong kawei pat ki iatyngkhuh kum u Isbad bad u mawshamok. Kaba mih nangta dei ka ding ba bam duh, hynrei hangne ka bam ia ka dohnud baroh kawei, bad ka dawa ia ki ummat kum ha ka dk. 7.

Ha ka buit (art) myllung jong u, u Primrose Gatphoh u la ieh ha ki nongpule ban pyrkhat hi ia ki bynta bym shym iathuh kum ka jingiathuh ha la ka kmie-u kpa ia ka jingiakut ki samla ban ia shong kurim noh. Kaba ngi iohsngew na u ka long ba baroh arngut ki tymmen, kiba la im ha kawei pat ka pateng kim mon ba ka khun jong ki kan shongkurim ia u Rynñiaw.

"Ko khun", ki ong, "yn lei phin kwah
Ioh un leh bein leh khoh,
Namar ma u u khun riewspah,
Ma phi ka khun bapoh !"

Ia ka kmie-u kpa ka Sohlyngngem la hikai imat da ki kmie—ki kpa jong ki ba ki khun baduk kim dei ban ia poikha bad ki khun riewspah. Hynrei ym don nongmuna pat na ki parom barim ba don ki shynrang riewspah ba lehbein ia la ka tnga baduk, haba la iashong iasah lang. Ka jinglehbein na ka liang u shynrang ka lah ban long tang lada ka tnga ka leit shong bad u tnga ha iing kmie jong u kumba leh kiwei pat ki jaidbynriew ka ri India. Hynrei ha ka jaidbynriew Khasi bad Garo u tnga u shong lang bad ka tnga. La u duk ne riewspah, ka suk-ka sain lane ka shitom-shijot ka dei ka kam lang shitnga. U bariewspah ruh u kylla duk lada u iapmat hi ia ka baduk, namar um ju lah ban rah eiei na iing kmie ban pynsuk ialade. Na kane ka liang ym sngewlah satia ban kubur ia ka rukom pyrkhat ba la ai ha ka kmie bad u kpa ka Sohlyngngem.

Lah ban kubur ia ka jingsyier jong ki ia ka lawei ka khun marwei tang nà kawei pàt ka liang. Lada uta u pyrsa u kynmaw ba u ju im bha ha ïing kmie, bad haba um ioh shuh ka riam—ka beit, ka bam-ka dih kumba mynshuwa un die noh ia kiba kà lok ka don—ki lyngkha ki kper, ki ksiar, rupa bad ki jingdon baroh—ban ioh tyngka ban im bha shisngi, bad ynda lut kito baroh un phet noh shawei, kata te don ka daw. Lehse ym duh hi hangne hangtai kiba leh kumta. La katta ruh, ngi iohi ba ha kane ka rwai parom, ka jingieit ka la rung lypa ha ki, namar ngi iohi ia ki lyngba ki khmat u myllung ba ki ia phylliew mynsiem.

"Hynrei, ko ieit, ia nga to shah
Ngan doh khadduh — khublei !"

Lada ka kmie u kpa kim pynpoh daw ia la ka khun, mano ba lah ban ong ba ka ïing jong ki ka lah ban long ka basuk tam ha pyrthei ? Ia ka jingsngew ka khun la pynpoh ha ka jingsngewrit kabym lah ban kyntiew ia ka jingim. Ha "Ma phi ka khun; ba poh" ki tymmen ki la ban bein dalade hi ia la ka nusib. Ki Khasi kim ju kham leh kumta. Kato ka long ka rukom pyrkhat ka pateng ba la leit—ka jong ka kmie bad u kpa. Ka pateng ka khun ka pher na kato. Ka ngeit ha ka bor ka Jingieit. Haba don ka jingieit lada long kumno kumno ruh la duk-ne suk, la pang ne shitom ka long hi ka bneng ha pyrthei.

Ka Sohlyngngem ka sngewthuh ia ka jingiatyngkhuh syndet ki rukom pyrkhat. Nalor kane, ka tip shai ba ka don ka mon bad ka jingieit ia u samla jong ka. Ha ka jingbunpaid ka la rem. Ka kmie bad u kpa ha kawei ka liang, ma ka marwei ha kawei pat, ka don ka daw ban pait dohnud hangne. La dep pynpoh daw ia ka ïing baroh kawei da ki Trai ïing hi, ym da kiba nabar ki mon bad rukom pyrkhat ki iapher. Ym don ba sngewthuh ia ka. Hynrei nga itynnat ia ka ba ka pyndem ha ka mon u babun la kum ka nongmihkhmat ia ka synshar paidbah da kaba ka kohnguh ia ki tymmen, dei kata kaba wanrah ia ka jingkut ba sngewsynei.

Ka kamram jong ka ialade ka long ban iaid shaphrang, namar "bad phi nga hun nga suk" ka iathuh. Hynrei kam shym la lah

ban klet ba ka dei ban kohnguh ia la ka kmie bad u kpa ban suk ban ım slem ha ka pyrthei. Ka kamram ia kiwei ruh ka don ka dei ban iathuh shai ha u Rynñiaw ia kaba la long baroh bad ka la leh kumta hi. Ynda ngi sngap bad khmih ia u Rynñiaw ngi poi ha kata kaba ki French ki khot ka *denouement*, bad ki phareng pat Unravelling ngan khot ia ka da ka *Lawsohsat*.

Ha kane ka Lawsohsat ngi iohi ia u Rynñiaw ha ka dur bashisha ka jinglong bashapoh jong u. Khlem bun ktien ei ei, u rai ha kata hi ka khyllipmat ba un ym pynshitom jingmut, yn ym ieh ia ka sohlyngngem ha ka *Sohsat* ne *complication* kaba ngi lap ba don ha ka Sohlyngngem naduh ba ka kmie bad u kpa jong ka ki pynpaw la ka jingmut.

"Oh ! kumta pleng ! Nga ruh ngam kwah ?
Ynnai,—pynsngewsih lei !
Hynrei, ko ieit, ia nga to shah,
Ngan doh khadduh—Khublei !"

Kum u samla ha kane ka rwai parom, u Rynñiaw u pynpaw ia kawei ka jingshisha ba ym don kabym lah long ha ka jingiın. Ngi lah ban ai ia u ka jinglong rangbah, namar ba u ai ka rai ha ka minit babiang eh. Kumno ka jıngshongkurim kan long ka basuk haba kiba ha ıing ha sem ka kynthei kim mon? Ban ia kaba iashong iasah bad ka khun jong ki ha kata ka rukom, u lah kaba peit shawei pat. Namar ym da dei eh ban da pynpaw than ba u ieit ia ka samla wat lada u rwai shaphang jong ka ruh hynrei u kynmaw bha ba ma ka ruh

Hajan jong u ka brai ban shong;
Ka sngap ban iohthiah thai.

Te ka la dei ka kamram jong ka samla ban iathuh ia kito ki tymmen naduh basdang ba ka don jingmut ia u samla; kam dei ban ap haduh ban da shon muhor shwa ia kata ka jingieit da ka doh-ka dait, ka piam-ka kdup, bad ka ia-buh ktien. Ngi lah ban ong ba u la leh ia ka badei eh, lada ngi peit tang ia kata ka liang ka jingim jong u.

Ngi la khmih ia ka liang ba shai, doh ruh ka liang badum ka jinglongbriew. Kumta ngi lah ban khmih iit ia kata ka

liang ruh. Ngi la tip ba baroh ar ki don ka jingieit kylliang. Ngim iohi ia ka doh-ka dait basdang bad bashwa ia ka bakhat-duh. Ngi lah ban sngewthuh ha lade ba u ju leh kumta. Nalor kata, wat lada ka jingieit hi kam da trei bor bah ha ka doh-nud jong u, kumba ha ka Sohlyngngem ngi iohsngew ba "ia ka bunsien u rwai". Lada u don jingthmu ban shong bad ka u la dei ban batai pynshai ha ka kmie- u kpa ka samla, ne ban kular ban kitkhlieh hi ma u ia ka iap-ka-im, ka duk-ka suk jong ki. Hynrei, um shym leh kumta, u pynbeit la ka jingmut ban iakhlad noh, kata ruh hadien ba u iathain slem. Hadien kane baroh, u her soit.

Ha kliar kita baroh u dang sngewdei ban pynbna pyrthei na suin ba

"La pait, la pait ka khuri ksiar,
La wai, ko Tiew Pathai !"

Kine ki jingpynbna jong u ki pynsngew-myllung ia ki nong-sngap. I kumba u kyrshan pynban ia kaba ka kmie bad u kpa ka samla jong u ki syier. Kaei kane "Ka khuri ksiar ?" Haba ngi sngap ia u myllung ba ka ud namar ba "pait dohnud" bad "Hu-hu! Hu-hu! ka khot pangnud", ngi sngew kumba kata ka khuri ksiar ka dei ka dohnud. Hynrei ka pynsngew aiu pat ia ngi lada hadien ba "U piam, u doh, u dait" bad hadien ba u bat slem de ia ka, ka Sohlyngngem ka kylla "thei iap-saw ?" Ngi khot thei iap-saw ia ka briew kaba la ioh tnga teng. Te "ka khuri ksiar" ka long ka shin (symbol) ia kawei pat de ka dkhot met ruh kaba ki nongpule ki lah ban jer kyrteng tang ha ka mynsiem.

Ka shong ha kiwei pat ki kritik ban shim ia kaba ki sngewdei na kitei ki jinglong u Rynñiaw. Hadien ba la bishar bniah kumtei, ialade hi nga iohi ba um da ieit eh ia ka Sohlyngngem, u shu kwah tang ban pynkylla "Thei iap-saw" ia ka kumba u la leh. Namarkata u long u samla bym don jingkit khlieh eiei ia la ka lawei. Kaba nga kubur ha ka jing-long jong u ka long tang ia ka bor raikut jong u ha ka shikhyllipmat, kumba la tainia.

Na ka *lawsohsat* ngi poi sha *Bakut*. U Rynñiaw u la her soit. Ka Sohlyngngem ka shu ud sha lum sha wah, bad ka dem pyrkhat tang shaphang kumno ba la pait "Ka khuri ksiar Jingieit".

Kumta ha kane ka rwai parom shaphang ka jingieit ka Sohlyngngem, u myllung u bud ia ka dur ne plot ba la kwah da u Aristotle ki Greek ha ka Shempap (tragedy). Ka parom ba la rwai ka don (1) ka basdang, (2) ka sohsat ne complication, (3) ka pdeng, (4) ka lawsohsat ne unravelling ne denouement, bad (5) ka bakut. Ha kaba ringdur ia ka khana kumne u la palat ban ia u Wordsworth ha ki ballad ne rwai parom.

———

## VIII. KA PER TYRSO.

"Ka Per Tyrso" ka long kawei pat ka rwai parom jingieit ia kaba la pynshong nongrim ha ka puriskam barim. Ki tyngshop pdeng ki long ka Sngi bad u Klew. U myllung u la jied ia ka kper tyrso kum ka kyrteng namar ba dei kata ka kper kaba la ring ia ka dohnud jong u Klew ban paitlieng noh na ka jingieit banyngkong.

Ka parom, haba buh lyngkot ka long kumne. U Klew bad ka Sngi ki long shitnga. Ki shong ha shiteng bneng. Ki iaieit kylliang slem-slem haduh ba la dei ka por ban don ki khun ki ksiew, tang ba kim don khun. Baroh ar ki im suk ha ïing paki. Hynrei u Soitan ba u bishni ia kata ka jingshongsuk kitei shitnga u la thaw lad bun rukom ban pynjot ia ki. U shim ia ka dur u bsein thlen, seinthli, u kylla dur thei samla. Te la katta ruh um shym lah satia ban pynkhih jingmut iano iano ruh. Uwei uba kyrteng u Ksuid u la kiew sha ïing ka Sngi bad u pynshoi ia u Klew ban khmih ia ka thei sotti ha per tyrso. U Klew ruh u la liat hangta bad u sngew ba u iaryngkat dor bad kata ka samla. Ka Sngi ka khang ia u hynrei um pynsngew u noh arsut sha pyrthei. Dei ynda haba u la poi ha Per Tyrso ba u lap bym don kata ka samla bad u la kylla bamut. Hynrei um lah shuh ban leit kiew sha ïing ka Sngi. U shu iam pangnud hangta marwei, bad ka parom ka la kut.

Ia kane ka rwai parom, ngan phiah ha kine ki mat, ki dkhot 1-3 ki iathuh ia ka **Basdang**; ki dkhot 4 bad 5 ia ka jingsdang ka **Sohsat**; ki dkhot 6-10, ia ka **pdeng**, kata ia ka jingleh ba kongsan; ka dkhot 11 ia ka **Lawsohsat**, 12 ia ka **jinglap kyndit** ia ka jingshisha, 13-15 ia ka **Bakut.** Ka kut ha ka umdum ne suspense. Na kaba phiah kumne ia ka jingrwai, nga lap ba u Primrose Gatphoh u la pynpaw ialade ba u long u kynrad ha ka Dur (plot) ka rwai parom. Tang ma u na ki myllung Khasi uba la lah ban leh ia kane ha ka rukom ka bashai bad **tang ha ki khyndiat kyntien.**

Mynta ngan bishar bniah ia ka rwai parom ha ki katto katne ki bynta ba mih na kaba pule ia ka, naduh basdang haduh bakut, lait noh ia ka riam-ka beit jong ka kum ka bynta ka poitri.

## Ka Ïing

La iathuh da u myllung hi ba ka Sngi bad u Klew ki shong tang arngut ha "ki ïing paki", kata ki ïing bha ïing miat ba long kum ki ïing syiem kiba don shibun ki kamra, jingkhangbah bad ki pongshai de. Ngi sngewthuh na ka rukom ïing ba kine shitymmen ki long ki bariewspah. Ia kita ki ïing la tei ha "shiteng bneng". Kane ka shiteng bneng, haba pule bniah imat ka long ka kliar lum Makashang ne Himalaya namar ngi pule ba ka Sngi.

Ka iaid ia shad la kum ka syiem,
Ha kliar lum ior ba thiang.

Wat la kine shilok kim don khun don ksiew ruh ki long ka ïing basuk bun bun snem. Kata ka mut ba ki don ka jingiasngewthuh jingmut bathikna iwei ia iwei pat bad ka jingburom kylliang. U Klew u long u badonbok ban don ha kum kata ka ïing lada u la lah ban ri ia la ka jingim.

Ka ïing ba ka Sngi bad u Klew ki iashong ka long ruh ka nuksa ia ki briew ki juk bapher ha ka pyrthei. Hynrei lada khrud bha ia ki syrtap ba nalor, ngin poi ha kaba shapoh eh, bad hangto ngi lap ba u myllung u don ha ka jingmut ban pynsyriem ia kata ka shiteng bneng, halor ka pyrthei baroh, bad ka Eden u Adam bad ka Im—ki briew ba im hok tad haduh ba ki la shah pynshoi ha u Soitan. Ka long ruh ka ïing pharshi ia uno uno u shynrang briew uba la ioh ka burom bad ka jingshaniah na la ka tnga bad ki paralok baroh kiba u dei ban bat bad ri shirta.

## Ka Jingpynshoi

Hapdeng ka imsuk bad ka burom kat kata don kaei kaei ha ka jingim kaba u briew u dei ban jop bad lada um long uba khlain pat un shah jop. Kata ka dei ka jingpynshoi. Dei ha kane ka mat ba ka sdang ka Sohsat ha ka parom, kumba ka paw na ka jingkhih u Klew hangta ha ïing paki. Ngi iohi lang bad u myllung ba u Klew "U rung, u mih u khang" namar ba la pisa ka myn-

siem bad ba la dung thlong ka dohnud ba la shah tuh. Dei ha kane ka mat ruh—ka jingpynshoi ne jingtynjuh, ba u myllung u pynrung ia ki **bor bamaian** ba donkam ha ka **rwai parom.** Ia ka bor bamaian la pyndonkam ruh ha ka **Roman**, bad ka **Epik.**

Ka jingpynshoi hangne ka ktah nyngkong ia ka jingiohi ki khmat. Naduh na shiteng bneng lah ban iohi ia ki dur phylla kane ka bor bamaian. Ki khmat ki iohi ia u Thlen, ka mrad, seinthli, bad ia ka "thei samla" de. Tang ki khmat hi kam biang ban jop ia u rangbah. Ka jingpynshoi ka ktah ia ka jingiohsngew de bad ia kane ka buit (technique) ruh la pyndonkam. Kaba dang sah ka long tang ka jingmad.

Kane ka jingpynshoi ka wan na u Soitan hi, u Syiem bad u nongialam ki mynsiem bymman baroh. Ngam artatien u myllung jong ngi u la pule katto katne ia ka *Paradise Lost* u John Milton ruh. Ha ka *Kotbah* ngi pule ba u Soitan u la rung ha ka dur u bsein ban pynshoi ia ka Im. Dei ha ka Epik u Milton ba ngi pule ba u kylla **khlieng duriaw** (Cormorant), lun, bad bsein khnang ban biang ki kam sniew jong u. U Thlen ha kane ka jingrwai u thew ia u Soitan. Hynrei katba uta u Thlen u dang kylla theisotti, uwei na ki mynsiem bymman ia uba la ai kyrteng hangne da u Ksuid u leit par sor-sor sha shiteng bneng ban kyntu ia ka jingsngew u Klew shaphang kathie ka theisotti ha pyrthei. Une u Ksuid ruh u ia ryngkat kyrdan bad u Beelzebub, u blei ki skaiñ, ba la pyndon kam da u Milton ban pynpulom ia ka jinglong suk. U Beelzebub ha ka *Paradise Lost* u Milton (1.271) u pynkhyllew wat ia u Soitan hi kumba u leh ia u Klew ha kane ka jingrwai. Ha kane ka kam ki mynsiem bymman, ngi iohi ruh ba ka long ka baeh ban shu pynshoi ia u briew tang da kaba pynthame ia ki khmat jong u. Donkam ban pynsngew ha ki shkor de ia ka jingsuk bad ka burom baap ia u. Kumta, u myllung u la jied ia baroh ar ki lynti ban pynliat ia u jingthaw u Blei ha ka jingpynshoi. Kane ka pynkynmaw ruh ia ngi ia kaba u Soitan u la ialam ia u Jisu halor u lum bajrong bad u da kular ban ai ha u ia ka pyrthei baroh lada u dem bad mane ia u. Dei kane ka jingiasyriem ki jingjia ba nga sa rai ba kata ka shiteng bneng dei ka kliar lum Makashang kaba jrong tam ha pyrthei.

Wat la ki kam kine ki mynsiem bymman ki iasyriem ia ki jong u Milton bad ka *Kotbah* ruh, la ai ia ki da ka kyrteng Khasi—u Thlen, u Ksuid, ka Lei puri ne ka Lei Rango. Haba nga bishar bha ia ki lei kynthei, nga shem ba ka lei puri bad ka lei rango hangne ki thew hi tang ia kawei kata, ka rango. Ju don, ki ong, kum kata ka ksuid. Haba ka la kem ia u briew u la shah shoh tyndep. Um tip shuh shano un leit, u rung ia ka khlaw ka btap kat shaba lam ma ka. Lada u kynmaw ban kylla pyrdet ia ka sopti lor, ne ka tupia kata ka la pynlait ia u. Te ka lei Rango ka dei ka Pap bad ba ia kane ruh la kdew bunsien ha ka *Kotbah*, bad ha ka Epik u Milton. Ban lait na ka dei ban kylla bamut kumba kylla pyrdet ia ka soptilor haba kem ka lei Rango ia u Khasi. Kito ki buit pynshoi ki la pynlong ka jingkulmar jingmut ha u Klew, bad ka sohsat ha ka parom. Ki donkam ha ka parom namar lada kim da biang bha, kim lah ban tan ia u briew basuk na ka burom ba la poi ha shiteng bneng sha ka pyrthei jingshem-pap kaba u la hap.

**Ki Kam**

Kumba la kdew na ka lynnong *VI*, ha ka rwai parom u myllung u iathuh ia ki kam ba la leh da ki tyngshop jong u. Ha kane ka jingrwai ruh u myllung jong ngi u leh kumta. U pynrung ia ka jingsngew tang kat ban biang ban kdew sha ki kam kiba long ka pdeng jong ka parom ba la rwai.

Ngi la bishar khyndiat ia ki bor bamaian bad ba ma ki ruh ki don la ki kam ha ka jingrwai—kylladur u Soitan, leit kiew shiteng bneng u Ksuid, bad pynshoh bieit ka Rango. Hynrei kito kim dei ki tyngshop pdeng, namarkata ngin peit ia ki kam ka Sngi bad u Klew. Ia ka Sngi ym shym la ai ka bynta babun. Ka shu pynsngew ha la u lok ia ka mon jong ka Ka kam ba ka leh ka long ba ka "bat arti" ia la u lok ban khang ba um dei ban pyndem ha ki jingpynshoi.

Ngi da iohi shisha ia ki kam u Klew. Ynda u la iohi da la ki khmat, iohsngew da la ki shkor shaphang ka "thei samla", "ka thei-sotti" u la shu khih ha iing paki, kum u briew ba la shoh bieit. U rung sha iing, u mih shabar u khang, u plie ia ki jingkhang,

Ngi tip ba ki khmat jong u ki peit sha ka thei puri, kaba iaryngkat dor bad u. Um kohnguh ia ka jingkhang ka tnga, bad u pynnoh arsut sha khyndew. Katba u dang hiar sha khyndew, u sngew ba kata ka jingpisa mynsiem ka la wai noh. Ngi ruh ngi iohi ba ngi poi ha ka Lawsohsat ka parom.

U dei ban lap eiei kumba lap ki tyngshop ha ki parom shempap baroh.

"Adur lanot ! ka jynjar sat !
Shaei ia nga kumne!
La shet la shet shikhyllipmat,
Ka dur shukor thame."

ngi tip ba u lap eiei, ba u la shah shet. Ka dei ka jinglapsyndet kaba u Aristotle u khot Anagnorisis. Ynda u la lap ia ka jingshisha u la iam, u la lynñiar, u "iap tyrsaw." Kaba khatduh kaba ngi iohi ka long ba u dkhat ia ki sner bad ba u khmied sha bneng sha ka Sngi da ka jingkwah leit phai. Ka parom ruh ka kut noh:

U Klew

Nga la ktah katto katne ha ki lyngkhot ba la dep shaphang u Klew. Hynrei namar ba ka jingrwai ka thaiñ bad thir sawdong ia u, sngewdonkam ban da bishar bniah ia ka jinglong jong u kaba paw na ki kam, bad jingim jong u.

Ngi lap ia u kum u rangbah ba la shong kurim slem ia ka Sngi. U la biang ka rta ban ioh ksiew de lada kine baroh ki don khun. Te ka jingshong kurim kam shym pynmih symbai ei ei ia ki baroh ar. Lehse dei kata ka jingshisha ba u la kum pyrkhat ba lada u leit ia kawei pat ka briew, un pynkha khun ia ka. Ngam lah ban kynnoh ia u Klew lada u la pyrkhat kumta namar bun ki briew ki leh kumjuh. Hynrei kam biang ban shu mut kumta haleh u bakla !

U Soitan bad u nongbud rangbah jong u ki thawlad ban pynpulom ia ka jingsuk ba u don bad la ka tnga. Ki la pynshoi ia u Klew bapli. U Ksuid u lah bah sdang na ka jingduna badon ha ka dohnud u Klew, bad dei hangta ba u ngop ruh; ba u

pyrkhat tang shaphang kata ka samla jadu aiu re bad ba u da ñiewbeiñ ia ka jingkob ka Sngi ba ym don jingduna ei ei ha baroh ki liang ha ïing jong ka. U Klew bad ka Sngi ki don ka jingduna—kim don khun don ksiew. U Klew, imat, u tip ba kam myntoi ban sngap, dei ban ia beh noh hi bad ka jingiaid ka por ioh lap badier noh. Kumta u la hiar sha pyrthei ban iashong bad kata ka baieit ba tang ban iakynduh shisien ruh ym donkam, kan shu pdiang noh hi ia u mar iakynduh !

Ynda u la poi u lap ba dei tang ki Tyrso ba phuh syntiew, ba syriem ia ka ryndia ka muka ka Thei Khasi. U don ka jabieng ban kynmaw. U kynmaw khlek ia kaba ka Sngi ka maham :-

"Ka mat-ar-kor ka theipuri,
Phin sa babe kylla !"

kito ki ktien ba mih na dohnud ka Sngi ki dung ia ka dohnud jong u bad u kwah ban leit phai biang, haba ka por bad ka aiñ ka mariang kim shah shuh.

Kumba long ka parom hi baroh kawei u Klew u long ka siatpharshi ia ka longbriew baroh, bad ia u shynrang briew ruh uba pyrkhat ia kaba um thikna ban kot bad kaba ka long kaba kham bha. Ka jingbakla jong u ka long ba u lah da ieit noh ia ka briew bym pat iakynduh shisien ruh. U long ka nuksa ia u rangbah bad ia u samla ruh, ba dei ban bishar bha ia kiei kiei baroh la ki long ne em ki bashisha shwa ban raikut ia kano kano ka kam. Kane ka dei ka jingbakla u Klew. U la hap na ka Hok sha ka Pap, na ka burom sha ka jingjot. U bakla namar ba u sngap ia u Ksuid uba nang ban pynkhyllew ia u, bad ka jingkwah mad ia ka jingieit bathymmai, khlem da sngap ia ki kyntien ka tnga.

Ka Sngi ka iam, bad "Ki ummat ksiar" jong ka ki kylla dur sngi ha ki sner jong u. Hynrei ma ka ka sah ha ka burom kaba wat ma u ruh u kynmaw ieit bad u iam ynda u la lap ia ka jingbakla. U kut ha kaba ang sha suin, hynrei, u myllung u la thaw ka lad ba un ym ia kynduh shuh bad ka Sngi, namar

U bnoh ka dohnud ksiar la khang
Un rung pat da kumno ?

Ngi sngewsynei ia ka Sngi ba ki ktien jong ka ki hap ha khyndew, bad ngi sngew ba u Klew u la ioh ia la ka bainong, hynrei ngi khmih lynti ba ka jingbakla ka jingbishar jong u shimet kam dei ban long ka jong baroh u rangbah briew.

———

## IX. KA JINGIANUJOR

HADIEN ba la khmih bniah katto ia ki artylli ki rwai parom kan long kaba myntoi ban ia nujor ia ki.

Kumba la kdew na khmat baroh ar ki dei ki rwai parom jingieit. Ha "Ka Sohlyngngem" ngi pule ba ka kynthei ka ieit eh ia u shynrang haduh ba ka iam pangnud sah bad ka wad ia u Rynñiaw kylleng ka khlaw, ka da ud de da ka jingkyrmen lehse ban iakynduh ia u teng khat ioh un kynmaw ia ka jingiateh ktieu ha jaka kynjah ne ba u la pynkylla "Thei-iap-saw" ia ka. Ha "Ka Per Tyrso" ngi lap ba dei u Klew uba iam pangnud sah ha sla pyrthei namar ba um lah shuh ban leit phai sha ka Sngi shisien ba u la ryngkang ia ka ain ka ïing paki jong ka. Hynrei ha baroh ar tylli ngi iohi ba ka jingieit ban shongkurim ka don ha kaba nyngkong kaba ngi i shisien peit kumba ki ba iaieit kim lah iakhlad shuh.

Ha "Ka Sohlyngngem" ka kmie bad u kpa ki long ka daw ka jingiakhlad ka Sohlyngngem bad u Rynñiaw namar ba kim mon satia ia la ka khun ban iashongkha bad u bariewspah. Dei ka jingkohnguh ia ki kaba pyniakhlad. Ha "Ka Per Tyrso" dei ka jingshah pynshoi u Klew ha u Ksuid kaba pynkhlad ia u na ka tnga ba u la ieit la bun ki snem. Hynrei ha baroh ar kiwei pat ne ka mamla balai kiba long ka dawbah.

Ha ka banyngkong, dei tang ka samla kaba iam, namar ki ummat ksiar bajaw hadien ka iathain baneh slem kim i dei kiba mih na u Rynñiaw de; katba ha ka rwai parom baar, dei ka Sngi kaba iam nyngkong, sa iam sa u Klew hadien. U Rynñiaw u her shajrong kaba long ka dak ka jingnang kiew ha ka jinglong mynsiem, u Klew u hiar shapoh ban pyni ba u la ngop sha ka jahburom, wat lada baroh ar ki shynrang ki dei ki jaid baher. U Rynñiaw haba u kiew shajrong u pynpaw ia ka jingsngewmeng ba dei ka jong u samla uba ñiewbein shisha namar u da rwai de, bad kata ruh tang shaphang ba la pait ka Khuri Ksiar; u Klew u sngewrit kum u riewspah ha ka lawarding ba ngi pule ha ka Gospel u Loukas.

Ka kmie bad u kpa ka Sohlyngngem kim donkam shuh ha ka parom tang shu lah ka sneng ka kraw, ki ksuid ba thawdur ban pynshoi ia u Klew ruh ki jahnoh; kim leit ban pynshngaiñ ia u ha Per Tyrso. Shuh shuh ka 'lei Iapmat kaba wiat samrkhie ha "Ka Sohlyngngem" ruh kam donkam shuh ha ka parom.

Ka jingieit ha "Ka Sohlyngngem" ka dei ka jingieit banyngkong bad ka jingieit u Klew ia ka mat-ar-kor ka dei ka jingieit baar. Lah ban pyrkhat ba u la long khynnah arsien ruh ha ki bor pyrkhat bad ba u sngew ia ka Sngi ba kam dei shuh kum ka lok, hynrei la kum shipara, tangba u kylla bamut, ym kum u Rynñiaw uba pynbeit la ka jingmut.

Baroh ar ki parom ki dei ki Siat Pharshi ne allegory ia ka longbriew hi baroh, bad ia ki samla khamtam. Ha "Ka Sohlyngngem" ka bor bamaian ka shu paw tang ka dur baphuh samrkhie. Jaid ba dei kum kata ka bor ka jingphuh samrkhie ruh ka lah ban don bun jingmut kumba long hi ka siat pharshi. Ha "Ka Per Tyrso" la ai ka bynta bakongsan eh ia ka bor bamaian. Haba ianujor bad ki jingleh u Klew, kane ka Bor ka leh kham khraw. Ki kam ki tyngshop pdeng ki kham paw ha "Ka Sohlyngngem" katba ha kawei pat kim da paw eh ba ki long kiba ikyndeh mynsiem.

Ka juk Sohlyngngem ka long kaba kham lui lui ban ia ka juk Klew ha kaba ki jingpynshoi ki la bunjaid.

Ia baroh ar la thaw ha ka rukom ka ba sani bha. U Myllung u bud thik ia ka nongrim ba la seng da u Aristotle ia ka Shempap ne tragedy ha ka dur ne plot. Nga iaroh ia ka buit jong u myllung Primrose Gatphoh ha kaba pyndonkam ia ka Dur ka shempap ha ka rwai parom ne ballad.

———

# X. U SIER LAPALANG

## 1 KA LAMPHRANG

Ha ki arsnem duna ba U Bah Primrose Gatphoh u la trei kum u Sub-Inspector of Schools, u la iohlad ban rung sha bun ki nongrit ka Ri Khasi bad Jaintia. U la poi ia ka Ri Bhoi ruh lajan kat haba don skul rit. Ha kito ki por ki skul sorkar ki dang duna. U Sub-Inspector u hap peit de ia ki skul mission.

Kat shaba u poi u ju sah miet bad khot ia ki riewtymmen ban iathuhkhana puriskam ia u baroh shimiet. U da khawai sha khawai kpu ia kito ki riewtymmen. Teng teng u da ai da ka peisa de ba kin dih dawai pynshlur ba kan mih lut ka jingstad na uba iathuhkhana. Ma u pat ha ka Note Book u bunkam sa ka thoh. U bah Primrose u ju kylli bniah de ia ki jingmut ki ktien nongkyndong. Kane ka paw na ki katto katne ki buit lum jingtip jong u. Kum ka nuksa u la wad ban tip kumno ki Bhoi ki khot ia u Sier Lapalang. La iathuh ia u ia kata U SIER LAPAREM. Ngi lap ia ine i kyntien ha kane ka phawar. Lada phin pule bniah ia ki khanatang ba u la lum thup ha ki kot jong u kum ha ki Khanatang bad u Sier Lapalang bad *Sawdong ka Lyngwiar Dpei*, phin lap ia ka jingtih minot jong u ia ki ktien bad kyntien. Ngi dei ban buh jingmut ia kane kawei ka mat haba ngi pule ia kane ka phawar bad tainia halor jong ka.

Katba ngi pule bniah ia kane ka phawar, lah ban don ki ktien bad kyntien kiba ym da kham pyndonkam shuh, pynban kim dei kiba rim kumba don ki ktien barim ha ka English. Ka jingthmu jong nga hangne kam dei ban iitshiah ia ki kyntien bym ju pyndonkam shuh, hynrei ban pule bad bishar bniah ia ki katto katne ki phang ha ka phawar.

*U Sier Lapalang* ka long ka phawar ka bajrong. Ka don haduh 25 dkhot ka jingjrong kawei pa kawei ka dkhot kam iaryntih ha ki lain. Ki dkhot I, II, III, VII, IX, XIII bad XVI, don 20 lain kawei ; IV bad V 30 lain kawei ; X, XII, XX, bad XXIV, 18 lain kawei ; XIV, XV, bad XXI mar 12 lain, XVII, XVIII,

XIX and XXV mar 14 lain ; XI bad XXII mar 16 lain, kiba marwei dei kaba VI, 26 lain, VIII 36, bad XXIII 42 lain. Lehse don de ki jingthmu bad jingmut ha kaba la iasam ia ki lain kumne. U SIER LAPALANG I Pastor Morkha Joseph ka jrong 380 lain ba la buh 10 kawei, bad kaba sawlain pat ka jrong 204 lain. Kane kaba don hakhmat jong ngi ka long ka phawar Khasi kaba jrong tam ia kaba la pynmih pyrthei ha ka snem 1937. Hynrei la sdang ban lum ia ki mat naduh ka snem 1932.

Ha ki phawar Khasi jong ngi ha ka lain kaba ar ka kut noh hi ka jingmut. Ki Phareng ruh ki lah kumta, ki buh phulstop ha man ka lain babud. Hynrei u Dryden bad u Pope ki tainia ba u phulstop u dei ban wan ynda kawei kawei ka jingmut ka kut. Kumta, ha kane ka phawer, ngi lap ia kata kajuh. Ha ka jingshisha, u nongphawar hangne u la pyrshang ban bud pynban ia ka rukom pynkut sentens (sentence) u John Milton ha ka *Paradise Lost*, ne jong u Thomas Stearne Eliot ha *The Waste Land.*

Haba pule ia ka ngi donkam pat ban kynmaw ia ka rukom phawer Khasi. Ki HAPKYNTIEN ne rime ki wan hapdeng ki lain ruh, bad haba kut u lain de; hynrei ka dawa ia ka jingtbit bad jingmlien ban pule ia ka namar kam dei ka ballad ne Rwai parom kumba ngi pule ia ka poitri u Soso Tham. Ka dawa-shibun ia ka jingnang jong u nongpule ban rung ha baroh ki jinglong bad jingsngew ka jingmut ki nongiashim bynta ha kaba jai jai haba iathuh, ban dom haba bitar, ban kynjrait haba ialeh, ban lung mynsiem haba iam pait dohnud.

Ka thymmei jong kane ka phawar ka iong ha ka parom pharshi shaphang ka jingshempap ka Sier, ba la thoh da u Rabon Singh ha ka *Kitab Jingrwai* Don ruh wei ar hangne hangtai kiba suba ba u nongphawar u ioh jingmut na ka jingrwai jong U Pastor Morkha Joseph, bad ba u pynbang pynthiang ia ka kumba ka long kumno re. Hynrei long katba long, ki ktien bad kyntien ki jlih kum ki jong u trai hi. Nga iohi pynban ia ka rukom pyndonkam ktien bad ka akor u Soso Tham hangne ba ka hiar pateng ha u khun, imat namar ba u Primrose Gatphoh u shon ne taip ia ki jingrwai jong i kpa la jong. Ki rukom khot ia ki

nongpule ban sangeh khek ban sngap dei ki jong u Primrose Gatphoh hi:

> Ha sngap khun ka Ri shisnieh ka Pyrthei
> Ha sngap bad ki iathuh, u Sier Lapalang.

Ka jingtynñian bun ki khana balyngkdt, ne ka jingpashat symboh kiba lam ban pynshisha ia kaba la ong ba shidkhot ka phawar u myllung kan pynmih shithup ka histori ban pule. Ha *U Sier Lapalang*, ngi lap shisha kumta. Kum *Ki Sngi Barim u Hynñiew Trep*, kane ka phawar ruh ka dawa ia kiba bun ki thup ban batai ia ka, kumba shu pyni nuksa, Ka 'Khi-lai-nuid', 'Khulpi Ksiar' 'Ding Seiñiong', 'Maw-kjat Mawbynna', Mawseng Mawlongkñi',' Tungtoh jong u ksew', 'Khyndai bahryntieh', 'Khyn dai Umtong', 'Phawar Dngiem', 'U ap jutang ba mih na Marai', 'Da dien u kynran ba sang phai khongdong' baroh ki dawa ia ki thup kiba bun ban batai ia ki. Ma u hi ruh u la leh ia kata. Ha ki *Khanatang* ba la shon lang bad kane ka phawar u la iathuh shaphang katto katne na kito ki symboh ba la kdew.

Ha ka rukom thaw khup ne kamra, nga lap kumne :

> Ha sngap/khun ka Ri/shi snieh/ka pyrthei.

Ka rukom pyrkhat U Sier Lapalang ka iasyriem shibun bad 'Ka Mynsiem Bashynrang' u S.J. Duncan. Um da ngeit eh ba ka jingkhlain kan shong ha ka jingbunpaid ; bad u la jied ban jah sha ka marwei jlang ba un wad "Paila ba un deng ka Nam ka ka Burom". Pyrkhat ia kine ki laiñ :-

> La mih ki jingeh shadien ngan ym phai ;
> Mynsiem nga la khreh—Ka Ri kaba jngai ;
> Shaphrang te ngan jam sha kliar jong ka Nam ;
> La dei ban mih snam, ma phi ruh wat iam.
>
> (—III-114)

Ka jingkynther met u Lapalang tang riew 'iar nyngkong bad ka bynta ki kynthei ha ki dkhot XV bad XVI ki pynkynmaw ia ngi ia "U Hynñiew Trep" bad "U Lum Shillong" ha *Ka Duitara Ksiar*. Ngi lap bun ruh ki tyngshop pharshi ne *symbol* hangne kumba la don ha *Ki Sngi Barim U Hynñiewtrep*.

Kumba la kdew, u Primrose u ju buh jingkynmaw ia ki parom bad biria baroh ba u sngew. Kumta ngi lap ha *U Sier Lapalang* ba la pyndonkam lut ia ki rukom kñia bad rukom khan u Khasi uba ngeit ha ka nia ka jutang.

La sdang ia ka Phawar ha ka nia ba u Khasi u kheiñ bad lum jingstad na ki phngit baroh. Ka nia kaba bha ka jop, bad khnang ban tip ia kata ka nia bahok donkam ban da tyrko kumba leh ki mrad ha Iew Luri Lura. Bad u nongphawar u pynkut ruh ha ka nia ka jutang.

Hangne katba u buh ia la u khulom ban pynkut noh u da ai ka maham ia ki Kritik baroh kiba ka kam jong ki ka long syriem ia ka jong u Lyngdoh, da ka nuksa ba lah ban jia ia u Lyngdoh hi :

Lyngdoh uba kñia u pat ha Duwan
Tang pher ka ai-nia u iap ha Madan.

2. KA PYRTHEI KI SIER

Ka pyrthei jong ki ar ki sier u Primrose Gatphoh ka long ka baiar katta katta. Na ka shnong Lapalang ha khap Bangladesh mynta (ha kito ki por ka long tang ka distrik Sylhet), U Sier Lapalang u la kam sha shiliang wah Umngot najan Dawki, bad u la rung sha ki lum Jaintia shwa. Hangta u Lapalang :

U jah shiteng riat hapdeng ki langsah
Teng teng ha ki Bri baieng ki d engkwai,
U bud ki lynti sha sem lyngkha krai
Na khap ki Diengsoh basaw ka Ri War
Ka Ri baseisoh Pyrthei kaba iar.

(lain : 140-144).

Ynda u la rung ia ki thain Dawki bad Darang u kam sa shi-sien ia ka Umngot najan Darang kum ban phai biang sha Lapalang, pynban um shym la leh kumta. U la poi kylleng ia ka thaiñ Pynursla, ki khadarblang, ka Laitlyngkot, bad suki u wan kiew sha kliar u Rapleng, na kliar nangta u phai sha ki dong

baroh ka pyrthei. Ynda u la khmied sha ki lumbah Himalaya ne "Makashang" u la pyrkhat lehse ba ka nam ka burom jong u kan kham khraw lada un wad ia ka thymmei u khun Khasi-Pnar. Bad kumta, da ki snem u jah haduh ba u la poi 'sha Sohphoh Lynrum,' na kaba u Khun Khasi u la wan sha kine ki lum, kat kum ki khana pateng. Nangta u la wan phai pat lyngba ka ri thor Brahmaputra, u rung ha Ri Bhoi lyngba ki hima Khatarbongthai bad u la poi sha ki thain u lum Shillong. Dei hangta ba u sa lap ia ka bakut ka jingleit jong u.

Pynban la u shang pyrthei katta ruh, ka Sier Kmie kam shym bud ia u shata. Ma ka ka sah hi ha Lapalang kat haduh ba u la jah syndon jlang ba ka sa leit wad ia u sha ki thain lum Shillong.

Ka pyrthei ki sier ka long ka pyrthei babun ki jingtrei jing-ktah. Ka pyrthei kaba treikam da ki por bad katba kum ki por. Don ka miet, ka step ruh bad ka sngi. U khun bynriew u trei u ktah mynsngi bad u thiah mynmiet. Shwa ban thiah u khun Khasi u iathuhkhana puriskam ia la ki khun ki ksiew. Ka jing-saw ki soh ri War, ka jingdon ki lyngkha krai ka la biang ban sngewthuh ba ki longshwa manshwa ki long kiba minot dei por. (— 277-280).

Ngi iohi ba don ki por ban mane blei ruh kyrhai. Naduh u briew haduh ka sier ki don u Blei. Ngi pule ba ka sier -

Ka dem ka duwai namar ba ka blaw
Jingmut kiba rieh jingmut kiba khraw,
Ka dem la ka khlieh ha khmat u Nongthaw. (— 38-40).
Ka kmie ba Rangli marwei ka khuslai,
Sha lum Ri Khasi ka phai bad ka duwai ; (— 367-68).
Ka duwai ka phirat ioh ngat ka bijar (— 382)
"Jingdwai nga pynher, nga lung ka mynsiem"

Shisha wat u Lapalang ruh u tip ia ki blei namar
U peit u lyngngoh jingstad u Nongthaw (— 48).

Hynrei katba u dang iabeh stata shaba thrang ka mynsiem, u la kum klet ruh ia u Blei Nongbuh Nongthaw, u la duwai pynban -

'Lei-lum, ko 'Lei-thor, ngan leit da basuk,
To sngew to shahshkor, 'Lei-Shnong, 'Lei-Muluk.
(— 197-198).

Ia ka jingmane blei u briew lei lei ngi lap bun ki jingkdew shata. Ki don da ka niam ka rukom. Ngi lap ia ka phur ka siang, ka mawbah-pepbah, ka kñia ka khriam ruh. Ka don ka jingiadie iathied, ba wat ki mrad ruh ki pynlong ia ka Iew-luri-lura jong ki ha kaba ngi lap ia u ksew ba die tungtoh.

Ka pyrthei u sier ka la long shisha kaba itynnat. Don ha ka ki jhur ki jhep, ki syntiew babunjaid, ki sim ki doh, ki bseiñ, u thlen bad ki ksuid lum laiphewjaid. Wat ka Rangoo hi kaba lah ban tap matlah ia ka jingshemphang ki briew bad ki mrad, ruh ka don ha kata ka Pyrthei ki Sier.

Ka juk ba im ki sier imat ka dei ha ka spah snem ba mynshwa ia u Khrist ha ka bym pat da donkam suloi. Ki behmrad ha lum Khasi tang da ka ryntieh bad u khnam: Pynban ki jingitynnat ka mariang ka pynpaw ba ka dei ha kane ka spah snem ba 20.

Ka dei ruh ka pyrthei ba la don ka jingbishar da ka aiñ namar ngi pule ba ia u Lapalang ruh la bishar bad la pynksan namar katba ka paw, ki mrad baroh lang bad u nongbishar -

Ki tim bad ki iuh kynthei bad khynnah
Iwtung lut ka Iew ki beiñ ki kynkoh
ia u ksew.

Ka long namarkata, ka pyrthei bishar shiliang bad ka pyrthei wad kput, kumba wad u Ksew. Haba shu ong lyngkot ka long ka pyrthei kaba la biang lut. Ka jingsneng ruh hangne, ka duwai blei ruh hangne, ka thombor, ka bishar shiliang bad ka wad kput ruh hangne.

Khatduh khatwai ka la long ka pyrthei Aiom Ksiar ki kynthei. Ka kmie u sier ka la khang ia la u khun ban ym kiew sha Ri Khasi ioh jia ka basniew; hynrei um kohnguh bad u shah pynlap shisha. Hangne ngi lap ba ka ktien ka kmie dei ka kyntien blei ba u sier hi ruh u la kubur hadien. Hynrei u rangwad-

niam, um shym babe ei ei ruh. Ha shuwa ba un iap ruh u pyrta kum u rangbah -

"Nga pat dap shynrang, ha thma jingialeh
Pyrthei ka la klang, Mynsiem ka la peh".

Ia ka ksew kynthei, ka lok u Bngem ruh la ai ka jingshemphang

Ka tnga kaba sian ka tem da jingieit
Ka ding kaba klang ka jem u thylliej.

Ki kynthei ha lum Shillong ruh ki long kiba sian. Tang shu iohi ia u Lapalang ki la mareh sha shnong ban iathuh ha la ki rangbah.

Lait noh u Lapalang, baroh ki shynrang ha kane ka phawar ki long kiba iatreilang. Ki briew, ki mrad baroh ha Iew-luri lura, bad wat u Bngem hi u iatreilang bad la ka tnga ha iing.

## 3. KA PAROM

U Nongthoh u la iathuh phawar katto katne shaphang ka sier bad la u khun bad kumno ki Khasi-Khara ki rwai, ne iathuh khana pateng shaphang jong ki. U Lapalang, u long uba dang rit pynban u don ka "maiñ ba rangbah" bad u long uba khlaiñ ba ksah. Te ia uba kum uta donkam ka jingsneng jingkraw bad jinghikai ba un lah ban san ha ka rukom kaba dei bad ba ka kmie ka angnud.

Ym tang ba ka sneng ka kraw, ka da duwai blei hi ruh-ban ym jia kaei kaei kaba sniew ia la u khun. Hynrei kaba nga bishar hangne ka long ia ki jingsneng jingkraw jong ka sier kmie ia la khun.

Ka Sier-kmie ka la sneng ia la u khun ba um dei ban ang eh ia ka nam ka burom, bad ban beh kat shaba ialam ka khmat, namar ma ka ka long kaba sah kynthei bad "ka kmie ba rangli". Na ka jingkylli "Kumno dhin shu palat na i Mei iba kha" ka paw ba u la ju iathuh teng ia la ka kmie ia ka jingang-nud jong u ban beh sha kaei kaei kaba pynsngewbha ia ka khmat

jong u, namar ba ha ri Khasi ki briew ki dei kiba nang ym tang ban behmrad, hynrei ba ki da pan dak ha ka shanam. Kumta ka da angnud eh ba u khun un don hajan jong ka ba kan ioh peit katba ka dang im ha kane ka pyrthei. Lehse u samla u la kdew ruh ia ka jingbymbang jong u ia u khah, bad ki jingbam ba u ju ioh bad la ka kmie. Hangto ka ong—

"Jangew u jathang,
Ynnai ba phin kwah".

U Sier u khan u pyrkhat marwei ia ki ktien ka kmie kiba pyntieng pynsmiej ia u. Hynrei wat la ha jinglong rangli ruh um khuslai ei ei, namar—

Hangta u pisa, u kylli, u tihnia,
U wad ki hira, u ksai u thyrnia,
Paila ba un deng ka Nam ka burom,
U lit la ki reng jingeh ba un thom.

U la iathuh ia la ka kmie ba u la khreh la kumno kumno ban leit sha ri bajngai bad un tur wat la kan mih ka snam ruh tang ba un sa wan phai khlem pep. Mar kumta hi u la mih marwei kum u khun dap shynrang u iaid ia ka ri War bad kiew ia ki lum Khasi ruh lyngba ia ka hima u Syiem Shillong shaduh bakut ka ri Khasi hi na shatei pat.

Une u Sier u kynmaw la ka kmie kat shaba u leit. U kynmaw khamtam ia ka jingiathuh jong ka shaphang ki nongshun. Te ha ka jingkren marwei jong u, u da duwai ha ka kyrteng ka kmie ba kan kitbok kitrwiang ba un ym iap ha u khnam u sum u nongshun. U Sier Lapalang u la leit poi shaduh Sohphoh lynrum, ka tynrai u Khasi. Kane ka don sha ki phang Cambodia. Ha ka jingwanphai pat sha ri Khasi u la poi sha ka Iew ki mrad, bad u la iuh ia ka tungtoh u ksew. La bishar ia u, bad kum uba don nia u la jop. Hynrei u ksew bad la ka lok ki la pan jingiarap na ki briew. Kumta ka la wan ka jingbehmrad. La siat ia u Sier.

Ka kmie ynda ka la wad ka la lap ia ki dien ki sytwet bad ka iohsngew ruh ia ka jingrisa u bynriew, ka la iam. Bad na ka jingñiewtang jong ka ba ka ong ba kan da thang donburom ia u, ka paw ba ia ka met u sier ym shym la rah sha iing da ki briew.

Ha ka jingkwah jong ka, ka la pan na u Syiem Lei Shillong, lehse da ka jingaibuit u Syiar, ba un isynei ia ka jinglongjot longrem jong ka. U Lei Shillong u la pyndei ia ka da u Diengduh Ksiar jong u bad ka kylla pukri um noh lang bad la u khun.

4. KI TYNGSHOP

Kumba la kdew ha ka bynta ba 2 don shibun ki tyngshop kiba ia shimbynta hangne. Ka jingiohi jong ngi lehse ka la pynhun ia ngi ba ngin kohnguh ba baroh ki jingthaw ba la kdew ki da pyndep hok la ka kamram ba la ai ia ki da u nongthaw kane ka phawar.

Ia ka bynta ba shim ka Sier bad u khun jong ka ngi la pule. Wat la kito ki long ki tyngshop ba hapdeng ruh, kiwei pat ki mrad ki don bynta. Hynrei u Rangphawar hi ruh u don bynta hangne.

*U RANGPHAWAR* : U Primrose Gatphoh um shym kwah ban buhrieh ialade na ka phawar la jong. Um dei u nongbud jong u William Shakespeare u bym pyndonkam ia ka sur la jong, um kwah ruh ban iabud tynneng ia ki jong u T.S. Eliot ban ong ba ka rukom thoh phawar kan shym pynpaw ia u nongphawar. Ha ka rukom thaw poitri u pynpaw ia ka jingiaidon jong u barabor. Naduh basdang hi ngi lap ba u kwah ia ngi ban sngap ia u. Nangta ngi iohsngew ia ka ktien bajem jai jong u man ka teng. Wat la ki tyngshop jong u ki leh la ki kam, ngi sngewthuh ia kaba jah na ki kam jong ki khambha ynda u la ieng hapdeng jong ngi bad kito ki tyngshop ban iathuh shaphang jong ki. Ngi iangam lang sha ka jingjylliew jong ka jingsngew bad jinglong ki mrad baroh lyngba u nongphawar. Ngi tip ba ka Pynryndang ka long ka basian na kaba u iathuh hi. Ia kaba jia ha lum Shillong, bad ia ka rukom kñia ha u Blei Shillong ruh ngi iohsngew lyngba jong u. U nongphawar u long u nongiathuh lane

*narrator* bad u long u batbit shisha ha kane ka kam?

KI KSEW : Ha kane ka phawar la iathuh ia ka daw ba u ksew u wan shong bad u briew, mynshwa u dei u mrad khlaw hi. Ngi iohi ia u Ksew ba u die tungtoh ha Ïew-luri-lura. Imat u la iasaid bad u Sier ba um dei ban lehbeiñ ia kiba rit bor; katno ba u Ksew u sngewsih bad ba u sngewdukha mynsiem haba u riewbha riewmiat uba kat u Sier ruh u lehbeiñ ia u. Te la poi ha ka bishar: Namar ba u Khla u la rai pynrem ia u Ksew ia uba la ai kyrteng da u Bngem, u la leit phai sha la ïing. Hynrei u leh aiu ? Ngi iohi ia u ba u pyndem tdong bad ngi iohsngew ia u ba "u byrthen" katba u iaid. Hynrei um shym la buhrieh ia ka jingsngew ingkhong jong u ia u Sier bad kiwei pat ki mrad baroh. "U khot ia ka Tnga" baieit jong u. Ka tnga ruh, la ong, ka long kaba sian bad ba kata ka jingstad ka paw ha kaba ka pynkohnguh ia la u lok. Dei ma ka kaba ai jingmut ia u ban ialeit "shong mraw" noh ha ïing ki briew bad ban wad la ka kput.

Baroh ar ki Ksew ki don la ka bynta ha kaba pynkut ia ka jingim u Sier Lapalang. Ha ka miet behmrad ki Ksew ki don la ka bynta.

U Bngem u kyrkait, ka Pan ka kahait. Hynrei la weng noh ia ki na khmat jong ngi ynda la siat ia u Sier Lapalang.

Ka jingitynnat ia ka kam kine ki Ksew ka la jan duh sa khyndiat ha kaba pynkhohreh ia ki paitbah ba kin "Ting ! Ki Sewbeh ! Bud ! Ki Sewshiang !" la kumba ki ksew ki la roi noh hi hangta, wat la u Bngem bad ka Pan ki la long—

> Thawlang ka Iawbei u ksew shi pyrthei
> Na ki te sa krei shikhrum ka Dieng-Ïei.

Lada ki ting u sewbeh, bad ka sewshiang ka jingitynnat jong kane ka bynta kan ym duh noh.

Lada ki long tang ki Ksew ruh ki don ka nuksa ia ka long-briew manbriew. Ka jingiasngewthuh jingmut shilok ka long ka badonkam. Ka jingsngap nia ruh ka long kawei, bad ka jingiamir-lang hajuh kum kine ki ksew ka tei ia ka lawei ha ïing ka sem.

Ngam sa khyndiat kham jylliew, phin lap shuh shuh sa bun kiwei de. Kaba ngin lap ha trai eh ka long ba ia ka kam barit baria la ka bha katno katno ruh ka long ka kam bieit, kam bym-man. Bad ia u bym pat ithuh hi ki bor bahalor, la shu iuh ei da ka jingbymñiewkor kito kiba halor kiba bishar ia kiei kiei. Hynrei lada ka long kumno kumno ruh la pyni nuksa ia ngi ba ka jingjop u Rangbah ha bakut ka shong ha ka jingaimynsiem jong kiba ha ling ha sem. Kata ha ka jingiamir lem.

**KIWEI PAT KI MRAD** : Ngi iohi ia u Myrsiang ba u "peit marpyrshah, ki peit markylliang" bad u Sier. Dei u Myrsiang hi uba mudui. Ia u Suri ngi lap ba u pyrta shnong, ia u Khla ba u bishar. Ha ka bishar ki mrad ruh don hi ka ainia, ka swar, ka tyrko. Hynrei hadien kata ki la pynjop hi ia u Sier. Ngim iohi shuh ia kito ki mrad hadien. Ki la dep ia ka bynta bad ki la jah noh ngim tip shaei. Ym shym la iathuh ba ki la leit noh sha la ki khlaw ki btap.

KI SIM : Don arjaid ki sim ha kane ka phawar, ka kynhun banyngkong dei ki jong ka dak basniew ia u Sier. Kine dei ka Kit Tylli bad ka Labadur. Ka Labadur lei lei ka syriem ia u Lucifer ha ka dur ruh. Ha kawei pat ka kynhun ngi iohsngew ia ki sim ba ki rwai na tnat dieng bad ngi iohi ia u Rang iarkhad uba wad ia ka Sngi na krem lamet krem latang.

KI BRIEW : Ki briew ki long ki nongrep. Ki repsoh repkrai sha ri-War. Bad ha ka thain ri Khasi pat ngi tip ia ka jingdon jong ki briew na ka Ksew ba ki shong "ha trai Lum Shyllong". Ki ia don bad kynthei bad shynrang: Ki briew *U Sier Lapalang* ki long ki briew jong ka Aiom Ksiar. Ki im kumno? To ngin sngap ia u myllung hi :—

Pyrthei Aiom Ksiar ka rep bad ka riang,
U ri la ka syiar, Masi bad ka sniang.

Ki kynthei ruh ki long kiba iatrei lem na ka bynta ban dap ka ja ka dohkha ha ling ha sem. Ki leh ka niam ka rukom ban sngewbha u Blei. Hynrei suki suki ki la kylla long

kiba ieit 'spah. Ki ri thlen bad nangta wan sa ka tieng nongshohnoh ha shnong ha thaw.

Dei na ki kynthei ba ki rangbah ki tip shaphang u Sier Lapalang. Ki nongbehmrad pat ki da khan, da wad dak kum ki Greek. Ki pule ka dak ha ka shanam, bad ki la iabeh ia khangdong ia u Sier. Ynda ki paitbah ki iamih haduh bym leh ñiew shuh, ki da iarisa, ki "phawar Dngiem" de. Hynrei ki briew ki ia pra noh sha la ki jaka. Ki peit lyngngoh bad sngap ia ki sur 'iam ka Sier ba pynmyllung ia ki. Nangne ngim iohi shuh la ki tad haduh ba ki leit kñia ha u Lei Shyllong.

Ia ka met u Sier ki la shu iehnoh hangta hi haba ki pynhap ia ka rynsan, bad ha kaba baroh ar ki Sier ki kylla pukri.

KI BOR BAMAIAN : Kum ha ka Epik, hangne ruh la wanrah ia ki bor blei bad bor ksuid de. Wat la kim shym ialehthma para ma ki ban lap kaba jop barem ruh, ngi iohi ia ki bynta jong ki ha ka jingjia ba la phawar hangne.

U Blei Nongthaw u don ka bynta : bad ka kam kaba nyngkong eh ka dei ka jong u. Dei ma u uba thaw ia ki lum ki wah, ki sim ki mrad baroh. U Sier Lapalang, la ong, u jaw ki ummat haba "u peit lyngngoh jingstad u Nongthaw." Dei ha u Blei Nongthaw ba ka Sier kmie ka dem la ka khlieh bad ba ka duwai man ka sngi ba u khun ba iaidwir un lait na ki jynjar baroh. Ki Khyndai Bah Ryntieh ki "tieng ia u Blei." U Khunbynriew haba u wad ia ka dak na u Blei u khad da u syiar. Ngi iohi ba ka Sier bad u khunbynriew kim shym klet ia u Blei Nongthaw haduh bakut hi.

Don la kumno kumno ka bym shai ha kaba la wanrah ia u 'Lei Shyllong ha ka bakut ka phawar. Ngi i kumba u Khyndai Bah Ryntieh u kham ñiewkor ia u 'Lei Shyllong pynban ban ia u Blei Nongthaw. Ym shym la don kano kano ruh ka jingkdew lynti ban pyni ba ka duwan ha lum Shyllong ka long tang ka jaka ban mane ia u Blei Nongthaw, lane ban pyni ba u Blei Nongthaw u da buh ia ki rukom niam ha u Khasi. Ka jingleh niam ha duwan u 'Lei Shyllong ka pynsuba ba u Blei ba mane ki Khyndai Bah Ryntieh u dei u juh ba la mane da u

Moses bad ki khun Israel ha ri khlaw Sinai. Don la kumno kumno ka jingiapher ha kaba pyndonkam ia ka mluh ha ka jingkñia. Ia u Moses la hukum kumne : "Ia ka jingainguhbam jong me baroh ruh men ber da ka mluh; bad ka mluh ka jutang jong u Blei jong me kan ym duh da lei lei na ka jingainguhbam jong me : ha ki jingkñia ainguh jong me baroh to kñia da ka mluh" (Lev 2 : 13). Kane ka long ka hukum ia ka jingainguhbam ki khun Israel. Ngi iohi ha ka rukom lehniam ha u Lei Shyllong ruh kum kaba shet bad syang ia ka dohblang ba ka ia syriem shisha bad ka jingleh u Aaron ha kawei pat ka jingkñia ha u Jehovah.

Ka 'Law Kynthong' u lum Shillong ka long hi kum ka 'Lawlynnong' ha u lum u Blei, ha Horeb. Baroh ar ki jaka bad Law Kynthong u Lum Shyllong bad Lawlynnong ha Horeb ki long ki bakhuid. U nongphawar u la iathuh dalade hi haba nga la iakynduh ia u, ba u shem ia ka jingiasyriem kaba jan katta katta bad ka jinglehniam ki Israel bad jong ki Khasi hyndai. Ngi pule ba u Jehovah u la hukum ia u Moses da kaba ong—

> "to loit noh ia ki juti jong me na la ki slajat, naba kata ka jaka ha kaba me ïeng ka long ka khyndew bakyntang" (Exod III : 5).

Ia u Joshwa ruh la hukum da u Kapten u Blei ban leh kumjuh hajan Jerikhho (Josh 5 : 15).

Lah ban sngewthuh namarkata ba u lyngdoh ki Khyndai Bah Ryntieh u leit khlem juti sha jaka kyntang ha kita ki por.

U 'Lei Shillong um shah ba ki briew kin rah sha ïing ia ka dohkñia batam—

> U Dhot u Lamjew sha ïing kim wallam
> Ki khar na khyndew ki thang kaba tam.

Ia kane la leh kumjuh da ki lyngdoh u Moses. U Jehovah u la hukum ia u Moses kumne :—

"Hynrei ia kata kaba sahtam na ka doh bad na u kpu phin thang ha ding." (Lev 8 : 32 bad 7 : 17).

Ha kaba' la iathuh pat shaphang ka jingdom u 'Lei Shyllong ba -

Lyngdoh uba kñia u pat ha Duwan,
Tang pher ka ai-nia u iap ha madan

Ngi iohi ia kawei na ki jinglong u Jehovah ba ka iasyriem hangne ruh, mynba u la hukum ia u Moses ba lada ki lyngdoh kim kohnguh ban sah hapoh ka jaka kyntang hynriew sngi, kin iap hangta hi (Lev 8 : 35). Ka jingbakla ka ainia kaba pyniap ia u lyngdoh ruh ka don ka jingphalang ka *Kitab Exodos* hangne. Haba u Blei u la kren ha u Moses ba dei ban pyniap noh ia uba kiew sha u lum Sinai la u briew ne u mrad, u la kwah pat ia u Aaron. U Moses u ainia bad u Blei da kaba ong:

"U paitbah um lah ban wan kiew sha u lum Sinai : naba me la hukum skhem ia ngi da kaba ong : To buh ki pud sawdong ia u lum, to pynkyntang ruh ia u'' (Exod XIX : 23).

U Lei Shyllong u dawa ia ka jingkñia ba shisien shisnem. Ka jingkñia ba shisien shisnem ba la hukum ia ki khun Israel ban ai ha u Trai ka long ka jingkñia ainguh ha ka aiom ot, kata ha u bnai ba hynñiew ha ka jingkheiñ ki Jiw.

Ngi iohi namarkata ia u Blei ki Israel, kata u Blei Trai Nongthaw, ba u iasyriem ia u 'Lei Shyllong ruh ha kane ka phawar.

Lait na kito ki Blei arngut ngi lap sa tang ia kito ki bor mynsiem ba ngim da iohi eh ia ka kam babha jong ki. Ynda u la iaid kylleng ka ri Khasi, u Sier Lapalang u la sdang ban mane sa ia ki Lei lum, lei thor. La kumno kumno ki ksuid ki don hi ka bynta kaba lah ban iohi hangne. U Nongphawar u la mut ban pyni ia ka jingtrei ki blei bad ki ksuid ha ka jingim u Sier. Hynrei la pynngop ia u Sier ha ki ksuid lehse ba u tam sneng ia ka kmie ne ba u la klet ia la u Nongthaw ha ka jingbeh ban poi sha ka Nam. Ka blei kynthei kaba kyrteng ka Rango ka la shohtyndep ia ka jingmut jong u haduh ba um lah shuh ban iohi ia ka jingma. U Suid Tynjang ruh u la kem ia u Sier ha ka jingiaidwir jong u ha ka ri-khlaw ka pyrthei. Ia u Sier la kem sa

ka Tyrut, ka Rngai, u Lyngkhuh bad ki ksuid babun rukom. Haba ngi pule bad bishar bniah ia ki kam kine ki bor Mariang, ngi iohi ba ki pyniaid ma ki ia ki jingjia ha ka jingim u Sier naduh ba u wanphai na Sohphoh Lynrum, haduh ba u iap : ki shu pyllait ia u tang teng teng.

Nangta ngi iohi ba bun kiwei pat ki ksuid kum u Thlen, Rakot bad kiwei ba ki iatreilang hangne, la ka jong ka jong ka bynta.

KA SIER LAPALANG : Ka phawar hi baroh kawei ka shim ia ki Sier Lapalang kum ki pdeng jong ka. Ngi pule shibun eh shaphang ka Sier kmie bad la u khun marwei.

Ia ka Sierkmie ngi lap ha kawei ka shnong kaba don ha Bangladesh kaba iohi hajan eh ka shnong Lapalang ha ri-War Khasi. Ngi iohi ia ka ba ka ri ka sumar ia la u khun naduh dangrit haduh ban da san. Kam shym long ka jingthmu u nongphawar ban iathuh bniah ia ka dur ka dar jong ka, ia ka rta jong ka bad kumno ba ka iakynduh ia u kpa jong u Sier, namar ka jingthmu barieh bad bapaw ka long ban iathuh bniah shaphang u khun jong ka. Ka Sierkmie hi ruh kam da khuslai eh shaphang ialade namar ba ka jingieit ia la u khun ka pynklet noh ialade. Ka long ka jingshngaiñ ia u khun badangrit namar ngi iohi najngai ba u kmen—u pahuh bad ba u rkhie sngewbha ruh.

Ka Sier Lapalang ka long ka kmie kaba husiar ia la ka jingim. Ka ialam ka btin la u khun ha ki jaka ba shitom baroh. Haba ka leit wad jingbam ia la u khun, ka ju don ka jingsngew maian kumno re ioh jia eiei ia u shadien. Ka phai bunsien shadien da kaba khuslai. Dei haba ka leit wad jingbam kumta ba u Sier Lapalang u la ioh ia ka buit thymmai ban leit noh na kata ka jaka. Ka tang suh iohi ba u la jam ia ka wah Umngot ban kiew sha War Jaintia ka !a mareh nadien bad ka khroh ka da ainia de balei ba um dei ban leit noh na ka. Ngi lap ia ka ha khap ri Khasi bad Bangladesh ba ka sah marwei da kaba sngew khuslai shaphang la u khun. Kam shym bud ia u. Ka jingainia balei ba ym dei ban pyntam

hukum ka kmie ka la poi haduh ba ka maham na ki jingma ibad na ka jingiap :—

> Hapdeng ki shyngiar ki um ba daitthah,
> Jingiap u tawiar rangbah bad khynnah :
> Ki rong ba thala, ki ong ki longshwa,
> Pyrthei ba kylla ka jan ei ka rta !

Ki ktien jong ka kmie kim shym long lehnohei. U khun ruh u kynmaw ia ki ba na kliar u lum Rapleng hi shisien u kren bad u duwai marwei da ki ktien ki bakhia.

Ka kmie, kumba la kdew ba dei ka 'riew duwai blei. Ka long ka nongiathuhlypa kumba iathuhlypa u Michael ia u Adam shaphang ki jingjia hadien ba lah ban mih na u Soitan ba ngi pule ha ka *Paradise Lost* u Milton. Dei ha ka jinglong ba phikir ka kmie ruh ba ngi lap ia kane ka symboh iathuhlypa ba ju don ha ki epik. Sa shisien, dei ha ka jinglong jong kaba ngi lap ia ka jingphohsniew lane jingiohipaw kumba phohsniew ka Eve u Milton hi. Namarkata, ka long ka riewshlur ha kane ka phawar.

Ngi iohi ia ka ba ka wad ia la u khun ba la phetwir sha ki lum Khasi baroh bad kata ka long da ki snem la kum ha ka epik hi. Bad ngi lap ia ka ba ka shem ia kaba ka wad, tang ba u khun u la sepei.

Ka jingieit jong ka la u khun ka long ka bakhraw. "Ka duh mynsiem jar ka thiah marsyndah" haba ka la lap ia ka met ba la iap.

Nangta ngi iohsngew sa tang ia ka jingiam briew jong ka. Bad na kane u khun Khasi—

> "U lum la ki khun u sheng puramit,
> Jingstad kiba bun u lum na ki phngit."

U Blei Shyllong u isynei shisha ia ka. Da ka jingpan jong ka u la pyndei ia la u diengduh ksiar ha ka met jong ka bad u khun ba la iap, bad ki la kylla pukri um noh.

**U SIER LAPALANG : Ym kum u Pastor Morkha Joseph uba la ai ka jaka ba hakhmat eh ia ka kmie, ia ka buit bad**

ia ka bor u Nongialapniam ruh, u Primrose Gatphoh u la ai ban aidur aidar ia u Sier Lapalang ba un long u Pdeng eh ka phawar.

U Sier u don ki sap kiba kham palat ban ia kiwei pat ki mrad. Ngi itynnat ia u naduh ba ngi iohi nyngkong ia u ha ka shnong Lapalang na kaba u nongthoh u mutdur shaphang kane ka phang ha kane ka phawar donnam jong u. U don ka thma ban ialeh—ka thma mynsiem. Lada un kohnguh ia ka kmie un ym tip ei ei ruh ia ka pyrthei, lada u leit pat un ym lah shuh ban sumar la ka kmie. Kane ka long ka jingsdang. U la jop ia ka da kaba kut jingmut ban mih noh sha ka pyrthei. Ki reng bad ki ksah jong u ki pynlong ia ngi ban khmih jawdud ia u. Haba u bthat u kyrdem ia ki jyrmi ngi iohi ia ka dak ka jingialeh ha ka jingim hi, haba tur ia ki jingeh u Sier um riej wat la u blaw (34-35). Ia ka jingshlur jong u ban iaid ia ka lum ka wah, ban sahmied ruh marwei, ngi ibha. Um shym long u basniew. Ngi iohi ia u ba u kiew ha ka pyrkhat pyndain, ka nia ka jutang, ha ka jingtih ia ka barim thynrim ruh. U la iaid ia ki por ki bajrong bad ki lynti ki bajngai kum u riewshlur.

U don ka jingangnud bad u la kot shata ruh. U dei u samla wad jingtip, wad Nam wad burom. Kum u riewpyrkhat ngi iohi te ba u jaw ummat haba u peit ia ka mariang ba la thaw da u Blei. Ka jingangnud u Sier samla kam shym pher ei ei na ka jingangnud jong uno uno u riewpyrkhat uba ngeit ba ka pyrthei kam kut tang ha ka shnong jong u hi, shisha ka pyiar shalyndet ki Makashang ruh. Ka jingangnud jong u Sier ka long shibynta na ki jingangnud badon ha u myllung Primrose Gatphoh hi. Lah namarkata ban pyniadei ia u Sier bad ki briew. Kumba long u Jim jong u Joseph Conrad, U Sier Lapalang ruh u long uwei na ngi hi.

Ngim pat iohi dak ei ei ba don ka jinghiar ha ka jingim jong u tad haduh bajan kut ka kiwanatang. Ia ka jingkiew ka jinglong mynsiem u sier ia shu kdew ha kaba u kiew ia ki riat ka thain Dawki bad Darrang, bad ia ki shiep ka wah Umngot haba u jam

ia ka ban poi sha ri Khasi. Ngi pule ter ter ba u long kumta tad haduh ba u khmied ia ki lum Makashang hi. Hangno ngin lap ia u khynraw ha ka poitri Khasi jongno u ban bud ter ter pyrshah ia ki dienjat u Khasi haduh ban da poi sha Sohphoh Lynrum shaphang mihngi ? U Sier um shym pynsyrwa ei ia la ka por, u la leh ia kata kum u nongthoh histori. Um hun tang ban ong ba u Khasi u hiar na bneng mynba ka jingkieng Sohpetbneng ka dang neh. U da pynshitom ialade ban tip ei ei. Um shym ngeit tang ha kaba iathuhkhana mano re lada don ba leh ia kata. Ka long ka jinglong, jingtrei, bad jingangnud u stad wad jingtip.

Haba shu pule ia ka phawar, nga sngewdei ban pyrkhat ba u Sier u la leit shisha shaduh shata, bad u la wanphai kylla bad ka jingstad. Te uba la tip la lumthup katta ia ki jingtip, u la dei keiñ ban tam ia kiwei pat kaba u ia kynduh. Kane ka paw ynda u la poi ha Iew-luri-lura. U la iuh ia ka tungtoh u Ksew. Um sngap satia ia ka jingkyrpad u ksew, namar u ksew um don nia. Naduh nangne ngi la sdang ban sngew artatien la u Sier u leh ia ka badei ne balait. Ngi kwah ban tip aiu u ksew un leh. Ngim iohi dak ei ei. Ynda u Lapalang u ia peit markhmat bad u nongpynshoi—u myrsiang, ngi sah ha ka umdum namar kim shym iakren shikyntien ruh. Ngi suba ia ka rukom peit u Myrsiang.

Ngi lap ia u Sier ynda haba u Myrsiang u la mudui ia u ha u Khla. Hangne ngi iohi ia u khynraw don nia don jutang. Katba ki dang ia jubab kylliang ngi peit sha u Sier, u Myrsiang, u Ksew bad u Khla. Ka jingap jong ngi ia ka rai ka dang sah ha suiñ. Hynrei —

U Sier Lapalang khatduh u ñiewtang
Ban shai ka dorbar ka duh bad ka dang.

Ynda u nongbishar u la pynksan ia u u la lait na kaba rai pynrem. Kane ka long ka jingialeh baar ba u la jop kum u riewshlur. U Sier u la kiew haduh ba jop ha ka jingbishar u Khla. Ngi sngewphuhmat lem bad u haba u ksan. La kumno kumno kumba u ruh u dei ban sngew ha la ka mynsiem, ngi shu kynmaw sah ia ka jingkyrpad u ksew ba ym dei ban lehbeiñ ia ka kamai jong u wat la ka long kaba iwkhong ruh. Kato ka jingksan dorbar

jong u ka la pynlyngngoh ia ngi. Ngi bud ia u ksew bapli ba u poi ha tyngkong iing u khunbynriew bad ynda ngi la sngap ia u ksew, ngi iohi ba u Sier u la bakla dalade hi, naba u la shah pyniaid ha ki ksuid, Rango, Suidtynjang, bad kiwei ruh. Kaba iuh ia ka tungtoh ka long ka jingbakla basniew jong u. Lehse nangne ka nusib jong u ka kylla noh.

Ha ka jingialeh ki riewshlur ha ka epik ki Greek, ju don ju don laisien laiwat. Hangne ruh ngi iohi ia kata. Ynda u Sier u la poi sha ki thain u lum Shyllong, u iohi ba ki samla kynthei ki jah noh. Sa kawei ka jingbakla ka long ba um shym suba ei ei ba ki jah namar jong u. Um shym la phet noh nangta. Ka jingjynjar jong u ka long ka bakhraw. U la phet ia ka lum ka them baroh bad la khangdong ruh ia u. Ma u hi u la thait. Ha ka jingshah baishyrkhei jong u, u la iohi ia uto u ksew die tungtoh, bad u la lap ia ka jingbakla la jong. Ynda u la kyllon hadien ba u la shah siat, u la iohi kumno ba u la pynmih shisha la ka snam na ka bynta ka nam. U la iohi ruh ba ka kmie kam shym la maham ei ia u. Hynrei ka jingbakla basngewsih jong u ka long ba u iuh ia ka Tungtoh ka ksew. Kum ia kine ki jingbakla ngi khot TRAGIC FLAWS ha ka Phareng.

U Sier Lapalang um long, namarkata, u samla u bajanai. U long u riewshlur ba shempap lane Tragic hero.

Haba ngi peit ia ka jingkut ba sngewsih ia u Sier khynraw, ngi kum kylli ialade : Kumno kato baroh ka jia ? Kumno ka kut da kumto ? U Sier hi ruh u kylli ialade, tad haduh ba u la lap ba u "pat dap shynrang, ha thma jingialeh." Ka kmie jong u ruh ka kylli "Kaei kum kane ?". Kine ki symboh kiba pynkylli ia baroh ki dei ki jong ka shempap lane tragedy. "Kaei kum kane ?" ki Khyndai Bah Ryntieh ruh ki kylli, bad ki peit lyngngoh. Ka long ka jingjia bamaian. Bad ia kine ngi lap ynda ngi pule ia ki jingjia baroh ia u sier.

U Sier Lapalang u long namarkata ka phang pdeng jong ka phawar. Dei ia u ba ka kmie ka thung syiem. Dei ha ka jingiap jong u ba ngi iohi haduh katno ka kmie ka ieit ia u khun. Ka long shisha ka jingim u khraw pyrkhat bad ngi lap ba u

Blei Shyllong u la map ia ka jingbakla jong u da ka jingiasaid ka kmie, bad ha ka jaka ba u bynriew un bam ia ka doh jong u, la iehnoh pynban bad ma u hi u la kylla pukri lang bad la ka kmie, ha khmat ka duwan u Lei Shillong. Hangne ruh kum ha ka epik, la ki jingjia baitieng baroh la pynjia da ki blei ne ki ksuid ka ri Khasi.

## 5. KA JINGIAM KA SIER

Kawei pat ka mat ba nga sngewdonkam ban pule ka long ka jingiam ka Sier Lapalang. U Rangphawar u la pynpaw ba um kwah ba ngin shu buh ia ka kmie u sier sharud, namar u don ka jingngeit barieh ba ka don ka bor ba kynjablei hangne. Ia kata ngi lap na ka dkhot V ba u pynsyriem ia "Ka kmie kum ka blei".

Ngi la iapeit ia ka jinglong bad jingkitkhia jong ka Sier Lapalang ia la u khun, hynrei ngim pat peit bniah ia ka jingiambriew jong ka. Ka long ka badonkam mynta ba ngin bishar bniah ia ka jingiam jong ka. Ngi iohi pat ia ka hadien bun ki snem ba u khun u la iaidwir. Namar ba ka ju kynmaw ieit ia la u khun ka ju phohsniew ruh shaphang jong u. Lehse dei ka jingsngewthuh bakynjablei ba la pynlong ia ka ruh ban kiew sha ki thaiñ u lum Shyllong. Lada ka jingjia ia u Sier ka long kaba pynkyndeh mynsiem, ka jingshempap ka kmie ka long kaba pynsngewsynei ia ngi. Ka daw ka long namar ba ngi lah ban buh ialade ruh ha ka bynta jong ka.

Ha kata ka jingiaid jong ka ka la poi shisha ha ka jaka babun briew, bad ynda ka la peit bha ka iohi ba dei ia u khun la jong ba ki iarah rynsan. Te ynda ki la pynhiar shiphang ban pynskhem ia ka rynsan, ka kmie ka tur hajan bad ka peit ia la u khun. Ka iohi ia u khnam ba rung ha u klong, bad ka la iap tyrsaw ha krung la u khun. Ki paidbah ki la sngewlyngngoh ia kaba jia. Ki iapra lehse sha la ki jong ki ling ruh, bad kiba shu iong na pajih ban sakhi ia kaba jia ruh kito. Ynda ka la kyndit bynriew "ka kynud ka sur iam briew" bad ki kiten ba ka pyndonkam "ki ngam kham jylliew" sha ka dohnud briew.

Ka sdang na ka jingleh dusmon ki Khyndai Bah Ryntieh ba ki la slat iap ia u khun marwei jong ka. Kumba ngi la bud ia ka, ka kmie bapli kam tip la u khun jong ka u la leh no em kano kano ka kam kaba u dei ban iap, namar ba kam shym la bud ia u ha kti ba kjat naduh ba u la kam sha shiliang wah. Ka Sier ka sei blait ia ka jingdukha mynsiem ha ki longkmie baroh haba jia ka bijar kaba kum kane. Ka sngew ba kam donkam ei ei shuh ha ka pyrthei, bad ka jingpyrkhat ka phai sha badum ka jingim. "Ngam kwah shuh ban im" ka iathuh. Haba la ban ka shempap, la ban ka ummat umpung, u briew ruh u long kumne hi kum ka Sier.

Ka jingsngew dukha mynsiem bad jingbynñiaw jong ka Sier ka pynlong ia ka ban tim ia ki nongshun, bad ia ka jingiap hi. Ha kaba leh ia kane, ngi iohi ia ka rukom pyrkhat Khasi ba la pynrung hangne. Haba ki Khasi kim tip ia ka daw ka jingiap kyndit hyndai ki kynnoh ia u ksuid u khrei bad ia u nongaiksuid. Kane ka thew sha ka rukom pyrkhat Khasi ba u ksuid ruh u don ka por ban jop ia u briew lada u ioh daw, lane haba la pynkem ksuid ia u briew, lada ym don ba law ba bthat, u ialam sha basniew.

Hapdeng kat kata ka pait dohnud, ka kmie kaba ju duwai, ka phai la ki khmat sha lu Nongthaw, u "Syiem jong ki blei" hi ba un bishar ia kiei kiei baroh ba la jia ia ka. Ka jingiap u Sier ka long hi kumba dkut u Sohpetbneng ha kata ka puriskam hyndai.

Mynta ka Sier bapli ka long sa tang ka riewkynthei ym don kur don jaid shuh. Te kam lah ban thang Syiem thang patsha ia la u khun kumba ka la mut. Ka jingsngewlem jong ngi ia ka Sier ka la nangjur. Ngi sngewlem ia kaba ka sah ha ka umdum. Pynban ngi sngewburom ia ka Sier ba ka pynkynmaw ia ngi ia ki rukom thang ia ka met ki riewkhraw bad ki syiem jong ngi hyndai. Ka ong :—

Nga mut ban da Phur nga mut ban da siang,
Ban lum la ki kur bah leng u synñiang :
Ngan thang Lyngkhason ngan seng ka Shawrot,
Ka spah katba don ia phi ngan tei Mot.

Kumba la kdew mynshwa ba ia kane ka jingjia ba sngew-myllung la pyniaid da ki bor bamaian, ngi iohi hangne ruh ia kata. Imat ia ka jingim jong u briew la mang lypa da u Blei bad ia kata u bynriew um lah kiar. Kane ka paw ha kaba ka Sier ka pan na ka Ramew ban tap ia ka dujok bad ia ka sni ka jingiap. U 'Nam tieh pongdeng hangne u ieng pharshi ia ka sni jong ka jingiap hi.

Ngi sngewlem ia ka jingshempap ka Sier. Hynrei ka Pha-war ka ialam ia ngi na ka jingsngewlem sha ka jingsngew maian kaba shimet shimet ynda haba ngi iohi ba u Lei Shyllong u la bishar hok ia ka bad u la pynwai ia ka khuslai jong ka baroh :

Diengduh Siar-nylla tang tiak u pyndei
Te jar ki kylla Pukri jong ki blei.
Khyndai ki Umtong, khyndai ki Umdih
Junom kin iai long Jingstad ban iai mih.

## 6. KA JINGKYLLA DUR

Ka jingkut ka jingim da kaba kylla sha kawei pat ka jing-im, nga lap, ka la long kawei na ki rukom pyrkhat bashong tynrai ha ka jingngeit u longshwa-manshwa jong ngi. Nga shlan ban phla ba ngam long uta u Stad uba da nang ban pule ia ki puriskam bad purinam ha kiwei pat ki ktien ka ri India ban lap ba kiwei pat ki jaidbynriew ha kane ka ri ruh ki ngeit ia ka jingkylladur jong ka jingim. Hynrei la kumno kumno, na kaba pule ia ka philosophy ka niam Hindu, lah ban ong ba ka jingngeit ia ka jingkylladur ka jingim ka la long ka rukom sngewthuh jong u nong-India hi baroh. Namar ka jingbymnang bun ki ktien ka pyrthei, ngan pyrshang ban bishar bniah ia kane ka jingkylladur ne *metamor-phosis* ba nga lap ha ka thoh-ka tar Khasi.

Bun na ki puriskam Khasi ki kut ha ka kylladur. Ngi pule bad iohsngew ba ki Masi u Mih Thangsun ha pynthor La-tuba ki kylla maw. Ngi iohsngew ruh ba ka sharati u Manik Raitong ka kylla siej khongpong, ba ki ummat ka Sngi ki neh

ha u Klew, bad ba ki briew ki kylla kwai, tympew, shun bad duma sla. Don shibun kum kita ki rukom sngewthuh ba ngi lap ha ka thoh-ka tar Khasi, bad ha ki khanatang kylleng ka ri Khasi bad ri Jaintia.

Ha ka *Kot Bah* ngi pule ba ka briew ka kally mawmluh. Ha ka phawar epik u Edmund Spenser pat ngi pule ba ka briew ka kylla dieng. Ha ki epik u Ovid ngi pule ba ki briew ki kylla umpohliew, kylla dieng, bad kumta ter-ter. Kh'em da tip bha ia ka ktien ka thylliej u briew shisnieh pyrthei lah ban ong ba kane ka jingngeit barim ka long kaba la don shityllup ka pyrthei.

Ha kane ka phawar pat ngi iohi ia kawei ka jingkylladur bad kane ka iasyriem bad ka jingkylla kwai, tympew, shun, duma sla jong ki briew ha kata ka khanatang barim. Ia ki Sier baroh ar la pynkylladur hangne halor u lum Shyllong. Ki la kylla long ki pukri um jong ki blei ban ioh dih ki khun bynriew shirta. Na kata ka pukri blei u lum Shyllong ki mih sa ki khyndai ki wah kiba bsa ia ka ri Khasi ha ki bynta bynta.

Ha lyndet kane ka jingkylladur ki sier, ngi iohi ia ka jingthmu barieh jong u nongphawar. U kwah ban pyni ba dei na kum kita ki jingkylladur ha ka jingngeit bad ha ki kam ruh ba sa mih - sa roi ka pyrkhat pyrdain u khun Khasi. U Primrose Gatphoh u da iathuhlypa te, u kren da ka ktien bashai : " Junom kin iai long Jingstad ban iai mih ". Kane ka lah ban long ka jingiathuhlypa kaba thew ia ka jingmih ki phawar badon kyrdan. Ka thew ba na ka jingjia ia ka sier kin mih ki Parom, ki drama, bad ki phawar bapaka ha ki snem ki ban dang wan. Nga iohi ha kane hi ka phawar ba ka la mih dalade hi kum kawei na ki jingstad ba ngin iai pule. Kane hi ka phawar ka long ka bakynsai tam ha la ka jong ka rukom naduh ki jingmut Khasi, jingngeit Khasi, naduh basdang haduh bakut. Bad ngan sa poi sha kane mat ha ka bynta ka babud.

Bishar da kumwei pat, nga lap ia ka philosophy jong u myllung ia ka jingiaibteng ka jingim. Ka jingiap ha kane ka pyrthei ka long tang ka jingsdang kawei pat ka jingim kaba ha kawei pat ka dur. Kane ka rukom pyrkhat ka la rung ha ki rangphawar ki Greek naduh hyndai, kata shwa ban kha ia u Jisu sha kane ka pyrthei. Kiba wad bniah ia kane kin shem.

Hato ka pukri um kam thew sha ka jingim bymjukut ba u Khristan u kyrmen, kata ka jingim bathymmai baiaibteng kum ka um-pohliew hi? U myllung jong ngi um shym buhrieh ia kane na ngi kiba pule. Ha ka jingkren bakhatduh u Sier Lapalang la ailad ia ngi de ban shu shynna ia ka Bymjukut na jngai. U Lapalang hi u ong ba ka jingim jong u ka la kut, katba ka jingieit ka kmie jong u pat ka long "Syntiew Bymjukut". U Sier u la tip ia kiwei pat ki blei nalor u Blei Nongthaw ba ka kmie jong u ka mane, namarkata, u la tharai ba yn ym don jingmap shuh ia u. Ngi iohi ruh ia ka Bymjukut najngai ha kaba ngi bud ia ka jingiam ka Sier Lapalang.

Lada don hangno hangno ha kane ka Phawar ba ka rukom pyrkhat ki Greek bad ki Khristan ia ka jingim hadien ka jingiap ka phalang, kata ka dei ha ka jingkylla umpohliew ki Sier baroh ar. Nga ieh ha kiwei pat ki kritik hadien jong nga ban khura ia ki jingshisha baroh kiba rung ha *U Sier Lapalang* kum ka phawar, hynrei ka biang ban pynkut ia kane ka phang da kaba ong ba ka jingkylladur ki sier ka long ka badonkam, Ka kmie kam lah ban kit ia ka met u khun ban thang bha thang donburom, ka la poi ha ri ki briew. Nalorkata, ka la khuslai shibun eh, ka la iap tyrsaw ruh. Kam lah shuh ban peit ia ka met iap u khun baiap mynsaw. Ka kmie kaba im ha ka jingduwai ka ioh ia kaba ka dei hok ban ioh hadien kane ka jingim. Na ka jingim hok, jingim riewblei jong ka ka la pynim ia la u khun de sha kata ka jingim bathymmai kaban ym kut shuh.

## 7 KAEI KANE ?

Na kaba iakynduh markhmat bad u myllung jong ngi, nga sngewthuh ba la bthah ia u da u Soso Tham ban buh shwa ia ka phawar tad haduh ba u nongthaw un dap 45 snem. Ha kata ka por u Primrose Gatphoh u la dap 36 snem.

"Katno laiñ phi la ioh ?" kylli u kpa na ka jingthiah pang.

U nongphawar u la hap ñiew ia kita ki laiñ mynmied bad i sharak rit hajan, nangta u la iathuh ba lajan poi ha ka bakut. "Lada me lah ban pynkut ia ka ha u 'Lei Shillong, kan long kaba sngewtynnat", phai ktien u kpa. Dei na kata ka jingkylli ruh ba u myllung u ñiew bad thoh ia kajingbun .ki laiñ

Kumno ki dkhot XXIV bad XXV ki la long shwa kata ka jingai jingmut ? Ia kane ngam tip. Hynrei u nongphawar u la sngewbha ban iathuh tang katta. U Kpa u la iathuh ia u khun ba la don lypa kawei ka poitri shaphang kijuh ki Sier ba la thoh da u Morkha Joseph, bad imat um kwah eh ban don shibun ki phawar kiba da kajuh ka kyrteng, ne kumno. Um treh satia ban iathuh hangno kata ka jingthoh ka don.

Ha ka jingkyrkieh ban phah shon, u khun um shym la kohnguh ia u kpa. Bad la ka jingthoh ha pla, u la leit sha ïing u Capt Homiwell Lyngdoh. Ka jingthmu ka long ba u Captain un khmih bniah ia kata ka bynta kaba iadei bad u Lum Shyllong, bad ban aibuit de. Nalorkata, u nongphawar u la khmihlynti ban ioh jingiarap peisa de. Nga sngewburom ia u nongphawar ba u la iathuh ia nga ia kine kiei kiei.

"Kaei kaba kum kane"? kylli sa u Capt Homiwell Lyngdoh.

Jar jar la leh ia ka jingshon. Ka kot ka la mihlang bad ki khanatang ruh. La shem pynban ba jin san tylli na ki khanatang ki phalang ha ka phawar. Nalor kito hi, "Ka Rangli" ba la shon ha *Sawdong ka Lyngwiarpei* ruh ka phalang hangne. La shon ia katei ka kitab ha ka snem 1933. Kane ka pyni ba la sdang ban thoh ia kane ka phawar naduh ka snem 1932 ei ei da kaba lum shwa ia ki symboh badonkam ban pynrung. U myllung hi u iathuh ba kat haduh ban pynlong ia ka kumto, ka shim por tang khyndiat bnai.

Balei ba u kpa u la bthah ia la u khun ba dei ban ap shuh sa katto katne snem bad ban iai pule, iai pynjanai ia ka? Hato ka mut ba yn sa lah ban pynlong Epik ia ka lada pynrung lut ia ki jor tynrai ka epik? Hato u tieng ioh u khun u pynlut ei ia

ka peisa khlem don jingmih ei ei, ne ioh ba ka poitri u khun kan palat ia ka jong u kpa wat haba u dang im ?

Ia ka daw ngam tip. U Primrose Gatphoh hi um tip.

U Babu Soso Tham u la kylli "Kaei Kata?", ka jubab ka long "U Sier Lapalang". U Capt Homiwell u la kylli "Kaei Kane?, u nongthoh u la jubab "Ka poitri shaphang u Sier Lapalang."

Na kaba iakynduh hi ia u nongphawar, nga sngewthuh ba u la don ka jingthmu ban pynlong ia kane kawei na ki epik ha ka ktien Khasi, bad lada u la lah ban leh kumta, kan long ka epik banyngkong eh Ki Phareng ki bud ia ka rukom thaw epik na ki Greek, u Soso Tham u bud ia ka rukom thaw poitri ki Phareng ha ki jingrwai jong u baroh. Kaba ngi lah ban sngewthuh ka long ba u Primrose Gatphoh u la pule ia ka rukom thaw poitri ki Phareng bynrei ym ia ka jong ki Greek. Ngi lah namarkata ban bishar bniah ia *U Sier Lapalang* kum ka phawar bad ban rai ha kano ka kyrteng ne jait poitri ka hap.

Ba ka phawar kan long ka **Epik** ka dei ban pynbiang ia bun ki jingdonkam. Harum ngan thew ia ka tang bad katto katne ki mat ka Epik. Shwa ia kata, nga sngew ba ngin leh bha shibun lada ngin peit ia ar jaid ki epik. Ia ka jingiathuh bajrong ha ka rukom phawar kaba mih na kaba lum lang na ki parom bad puriskam barim ia kiba la iohsngew hangne hangtai lyngkhot lyngkhot bad ba la shon da u nongphawar hadien ki khot ka **Epik Tynrai** ne **epik of growth.** U W.H. Hudson u thoh kumne shaphang kane :

> "Ka epik tynrai kam long ka jingthaw jong u briew, hynrei ha ki katto katne ki bynta, ka long ka lynti jong ka jingsan bad kaba lum lang ia shibun kiei kiei kiba la don lypa, kum ki puriskam kai, ki jingim, bad jingiathuh kiwei ha kaba thaw ia ka. 1

Ia ka jait epik ka baar ngi lah ban khot ka **epik thymmai** ne **epic of art.** Lada *U Sier Lapalang* ka lah ban iabiang bad kane ka jingdonkam, lah ban khot ia ka kum ka epik tynrai, namar kam lah ban long kata ka epic of art. Ba ka phawar kan kot sha ka

---

*1. An Introduction to the Study of English Literature*

epik, ka dei ban pynbiang la kumno kumno ia kine harum ki jingdonkam. Nga thew ia kane ka phawar bad ka epik ba ngin lap hi da lade.

**Nyngkong** eh, ka epik ka dei ban don borabor ka phang bad ia kata dei ban iathuh ia ki lain kiba sdang. Ka phang jong u Milton ha ka *Paradise Lost* ka long, "Ba ngan pynksan lynti u Blei sh'u Briew". U nongthaw ia *U Sier Lapalang* um shym iathuh kumtei da ka bashai. Ka jingthmu ne ka phang ba kongsan jong u i mat ka long ban iathuh kumno —

Hyndai u Longkñi u seng khanatang,
Ha trai Ri Khasi, u Sier Lapalang

bad kumno ba ka

Jingiam u Khasi u seng ka Phawar
Nangta ka wandur ka Niam ka Rukom.

Hangto ka phawar Khasi ka suhthied. Ka sdang ruh kumta naduh u Sier bad ka kut ha "Ka Niam ka Rukom".

Wad lada kam long ka jingthmu bashai, lah ban ong ba ka kham iajan shibun bad ka rukom thaw epik ha kane ka liang.

**Baar.** Kawei na ki dak ka epik ka long ba u nongphawar u pyndonkam ia kijuh shi kijuh ki kyntien bad batai ia kaba u la jied ban long tyngshop ha ka phawar. Ia kane ngi khot ha ka Phareng da ka *epithet*. Lah ban iohi ia kata ka rukom pyndonkam ha *U Sier Lapalang* ruh. Haba u nongphawar u kren shaphang u Lapalang u pyndonkam ia ki ktien "u syiem", "kynrem", "Laparem", "khrawnam" bad kiwei kiwei kiba thew hi sha u Sier.

**Balai.** Ka siat pharshi ka don borabor ha ka epik. Ha kane ka phawar ruh ngi lap bun ka jingsiat pharshi ba la shu pynim pynkhih kum ki jingthaw khnang ban lah ban batai shai ia ka jingmut ne jingthew ba u nongphawar u angnud. Khmih keiñ u myrsiang, u khla, ki sier bad ka tungtoh ka ksew ki ieng pharshi iaei ? Hato kim long ka pharshi ia ka jingim briew ?

**Basaw.** Ha ka epik la lathuh bun ia ki bynta da u nongphawar hi, bad u wanrah ia ki tyngshop jong u tang haba dei ka bynta jong ki. La leh ia kane ruh ha *U Sier Lapalang.*

**Basan.** Ia ki jingjia la buh ter ter katba kum ka jingmang lypa. Ha kane ka phawar ruh ngi lap kumjuh hi.

**Bahynriew.** Kane ka phawar ka syriem ia ka epik ha ka jinglong salonsar jong ka. Kam long ka pharshi kaba iadei tang bad ka jaidbynriew Khasi hi, hynrei ka jam lut sha ki pud ki sam ka pyrthei baroh. Ka jingsneng ka Sier kmie ia la u khun ka iadei bad ki jaidbynriew ka pyrthei baroh. Lada yn pynwan ia ka ha kiwei pat ki ktien ka pyrthei, kan don ka khubor ia kiwei pat ki jaidbynriew ruh. Kane ka long ka mat jong ka epik hi.

**Bahynñiew.** Ha ka epik ju don ki kynja jingphohsniew kiba maham ia u riewshlur ne u Mar (hero or knight). Don ruh ki jingiohi lypa ia ka ban sa jia. Ka Sier kmie ka la long hangne ka nongiathuhlypa bad ka nongphohsniew de. Ka la maham ia la u khun ia ki jingjia bashyrkhei.

**Baphra.** Ha ka epik ju don ki kynja jinghikai ba iadei bad ka jinglong mynsiem u br.ew. Ha kane ka phawar ruh don ki jinghikai kiba kum kito ki jong ka epik hi.

**Bakhyndai.** Ha ka epik ki tyngshop ki sngewbha ia ka jingiaid wir sha ki jaka ba ishyrkhei, bad kata ruh kylleng kylleng haba ki wad ia kaei kaei kaba ki sngewdonkam la ia ka briew ba la jah, ne ia ka nam ka burom. U Sier Lapalang u la wad kumta bad u la iaid ruh kylleng ki jaka.

**Bashiphew.** Hynrei kaba donkam tam dei ka jingialeh. Ka jingialeh ka la dei ban long ka baeh shisha bad ka bashyrkhei katta katta. Ka lah ban long ka jingialeh para marwei ruh wad bad ki ksuid hi. Ki jaka ka jingialeh ki kynriah nawei shawei katba lah ban wan jia ha ka jingim u tyngshop ba la jied lypa.

Ha kane ka liang lah ban ong ba don ka jingialeh ha ka jingim u Sier Lapalang, hynrei kim long satia kiba iahap dur bad ka epik pat. Ngi iohi ia ka jingkut jingmut u Sier ban

beh sha ka Nam, kata hi ka dei ka thong jong u. U la kut jingmut ba un iaid haduh ban da kot sha ka wat lada dei ban mih snam ruh.

Ha ka epik dei ban don laitylli ki jingialeh. Ka jingjop laisien laiwat ka pynlong ia u Riewshlur uba jop. Ha *U Sier Lapalang* don lai tylli ki jingialeh. (1) ban klet ia ki jingmaham ka kmie. U la jop ia kata, bad ka paw da kumno re ha ka jingmut jong u haba u "pyniaw" la ka dohnud bad

Hapoh ki slajat u iuh u kynjat
Jyrmi kiba jwat u bthat bad u rat.

(2) Ka jingialeh baar ka long ha kaba shah bishar ha khmat u Khla kum u riewstad, ym eh kum u riewshlur. U jop ha ka jingbishar ba wad u Khla hi ruh u rai pynrem ia u Ksew. (3) Ha ka jingialeh balai bad bakhatduh u shahjop, namar la pyniaid ia ka da ki blei, bad da ka hok jong u Ksew. *Ki thma ba u ialeh ki long ki thma kiba hapoh ka jingmut jong u hi.* Ym kum ha ka epik ba u dei ban pyndonkam ia ka bor bad ki tiar iapom, u Sier um shym pyndonkam ia ki reng. Toi u la dei ban shu tur pyniap ia ki ksew kiba beh ia u. Hynrei kam long kumta. Lada la mut ban pynlong epik, wat ia u briew hi ruh lah ban pyntur da u Sier bad ba kin iakhun markti shisien arsien ha ki thaiñ lum Shyllong. Ka epik ka dawa ia kaba kum kata ka jingialeh ki tyngshop ba kum kine.

**Bakhatwei.** Kane kam dei ka epik namar ka jingialeh bad jingjia kam shym long satia ka bynta jong ka histori ka jaidbynriew jong ngi. U Johh Milton ki Phareng u kyntait ia kano kano ka phang ban long ka pdeng jong ka epik lada kata hi kam long kaba don ki jingjia bashisha ba lah ban ngeit. Namarkata u jied da u Blei bad u Soitan syndon ban pynialeh ha ka epik jong u. Ka epik bashisha, ha ka jingsngew jong nga, ka dei ban don ka jingthmu ban pynsah jingthoh jingtar ia ki jingjia ba la dep bad kiba da jia shisha ha ka jingim u briew uba ngi lah ban ngeit ba u im shisien ha kane ka pyrthei.

**Bakhatar.** Ñiar eh ba ki epik thymmai kin kut ha ka jingkylladur kumba kylla dur ki Sier na ka long doh sha ka long um.

**Bakhatlai.** **Ha** ka epik ka don ka jingkyrpad ia ki kynja mynsiem ne ia u Blei hi ba un pynshai ia ki lynti iaid bad ruh ia ka jingmut jong u nongphawar. Ka jingiathuh bad jingjia shilynter ka dei ruh ban long kaba la pyniaid da ki bor bamaian la ki ksuid ne ki angel, ne da u Blei hi. Ia kane ngi sngewthuh kum ka *invocation* ne jingduwai u nongphawar. Wat ha ki epik ba shu pyrthuh ne mock-epik ruh ki nongphawar ki ju pyndonkam ia ka jingduwai. U Primrose Gatphoh u la jied ban ym leh kumta hynrei ban shaniah ha ka jingsngewthuh ka jingmut la jong. Um donkam ia ka jingpyrsat mynsiem ki blei, ne ka jingwan khublei ki mynsiem nangno re ban pynshai ia u ha kane ka kam. Namar kane bad kitei ki daw haneng, kane hi kam dei ka epik.

Kaei kaba kum kane ?

Ka long kum ka epik-kai (mock epic )ha ka **hapkyntien** ba ka laiñ banyngkong ka hapkyntien bad ka baar lane *abab* shilynter. Ka jingdon shiphew kyntien ha ka shilaiñ, lait noh ha ka dkhot VII, ha kawei pa kawei ka lain ruh ka long kum ka epik- kai. Hynrei ka iapher na kata ruh ka ka **phut.**

Kaei kaba kum kane ?

Kam dei ba **Bynnud** ne elegy ruh namar ym dei u nongphawar uba iam briew ha ka jingiap hynrei dei ka Sier. Khnang ba kan long ka **Bynnud** ngi donkam ia u nongphawar hi ban iambriew kumba leh u Shelley ia u Keats.

Kaei kaba kum kane ?

Lada ia ka **Fable** ngi khot da ka Phawer ha ka Khasi, ngi lah ban bishar ia *U Sier Lapalang* kum ka Phawer. Ha ka Phawer, ia ki mrad, ki sim bad ki kynja baim la pynkren briew, pyrkhat, bad la ai ha ki ia ka jingstad baroh kum ki briew. Nalorkata, ki don ki jinghikai ia ka jinglong mynsiem bad

jingim ki briew hi kum ha ka Siat **pharshi** ne allegory bad **pharshi** ne parable. Hynrei la buh ia kata ka phawer ha ka sur Phawar.

Ka Phawer ka iakhleh malu mala bad kaei kaei kaba lah ban ngeit, la kam da long kaba la jia ha kano kano ka por ruh. Ha *U Sier Lapalang* la pynrung katto katne kiba lah ban ngeit kum ki jingtrei jingktah ki briew, ki jingiaid wir, bad kiwei. Hynrei ka kham jylliew ban ia ka Phawer hi bad ka dei ban long kawei pat ka jaid poitri.

Kaei kum kane ? Ki peit lyngngoh.

Lehse nga dei uwei na kito ki khun ki ksiew u Khyndai Bah Ryntieh ba wan poi shane na "Sohphoh Lynrum." Nga kylli lang bad u Rangphawar, "Kaei kum kane ?". Nga la rai ba kam dei ka epik-tynrai, kam dei ka epik-thymmai, ne epik-kai. Nga la rai ruh ba kam dei ka Bynnud. Nga kylli biang ialade bad mynta ym shuh bad u myllung, hynrei bad ka Sier Lapalang.

Kaei kum kane ha khmat nga iohi !

Ngan ym ieh ia kiwei ha ka umdum, namar ba ym put don ba nud ban iathuh ia ngi da ki jingthoh ka dei kaei, nga sngew ba nga la biang ka ryta ban iathuh ia ka khlem tieng ia kano kano ka jingbishar da kumwei pat. La pule ia kane la slem, bad la hikai ruh ia ka ha kolej, bad mynta nga ai ka Rai.

Ha ka Phareng kum ia kane ngi khot ka **Romance.** Nga tyrwa ba ngin khot ia ka kumta lait noh ka sawa bakhatduh. *U Sier Lapalang* ka dei ka **Roman.** Kam da dei eh ka rukom ba ngi sngewthuh ia ka poitri u Coleridge bad u William Wordsworth. Hangne nga mut ia ka **puriskam barim shaphang ki kam shlur jongno jongno ia kiba ka histori ka lah ne kam lah ban sakhi ba la pynbeit ha ki jingthew ka poitri.**

Ki ktien "Romance" bad "romantic" ki wan na ka ktien Latin "romanicus" kaba mih na ka roman ba la thoh ha ka Latin. Ia ki Roman banyngkong eh la thoh ha ka ktien ki French. Naduh kita ki por mynshwa ia kano kano ka jingiathuh ha ka rukom poitri ne parom ba dei shaphang ka jingieit ne jingiaid pyrthei, ki khot da ka *Roman.*

Ha ka roman ki kam shlur jong u tyngshop pdeng ki long ki badonkam. Ka lah ban iathuh ia ka jingiaid wir kylleng ka ri, ne ka pyrthei, ne shaphang ia kaei re kaei la ka briew bajah ne ia ka nam, ne ia ka jingieit hi. Ki Phareng ki khot ia kum uta u tyngshop pdeng da u knight. Ha *U Sier Lapalang* u myllung u pyndonkam da ki katto katne ki kyntien ba lam thew sha kaban pynwan ia katei ka ktien sha ka Khasi. U ong "Shynrang uba shlur", "kynrem", "Dap shynrang" bad kum kita ki kyntien batai ne **epithet** haba u kdew sha u Sier Lapalang. Ia ki riew ialeh la ka thma wait ne thma ktien, ngi ju khot hi haduh mynta mynne ki Kynrem - ki Lyndan. Lah ban pynlong kynrem ia u knight ki Phareng ruh. Hynrei ka ktien ba kham sngewshoh ka long kata ka nam ba ai ia u Phalyngki uba rah ia u mawbynna ban sieh ha Iew Nartiang, bad kata ka long u MAR.

Ia u Knight ki Phareng la ju hikai naduh dang rit ban pyntbit ha ka kam shlur ba u la pynkyntang ialade. Ia kata ka jingpyntbit la leh da ki snem hapoh ha jinghikai u Knight uba la tbit bha ha ka kam baroh shirta. Ki nonghikai ia u knight ki kynthup ia ki kynthei de. Ma ki ki hikai ia u ban burom ia ki riewkynthei khynnah, ban iada ia ki batlot bor baroh. U Knight u dei ban pynbeit ia kaba-bakla bad ialeh pyrshah ia ka jingsniew. Hapoh ka por pyntbit la hikai ia u ban bat wait, sum, bad ki tiar ialeh baroh kiba u donkam ha ka kam jong u. Ynda la pynkyntang ia u ha kata ka kam Knight, la leh ha ka rukom badon burom. U Knight ruh u dei ban don shimiet ha ka duwan ban duwai bad aiti ialade ha kata ka kam. Ynda la pynkyntang ia u, la ai ruh ha ka kti jong u ia ki tiar ialeh baroh ba u donkam. Ha ka jingiaidwir jong u ngi lap ia ki jaka baishyrkhei ha ki Roman ki nong-Rome. Ka jingwad ia kaei kaei bad ka jingialeh ki long ki badonkam. Kam da long eh ka badonkam ba u knight un jop ne shahjop ha ka jingialeh.

Sa kawei ka mat ba nga kwah ban wan rah ka long ba ha ka Roman ngi lap ia ki batlot bor ba ki wad jingiarap na ki bakhraw bor, bad ki la kylla long ki mraw ne shakri jong ki badonbor.

Ha ka ri Jaintia hyndai, mynba dang don Syiem, ki don da ki Mar. U Mar u long u briew u bakhlaiñ haduh katta katta. U lah ban rah ia ki maw baheh, lane ialehkai bad u masi kyrtong. ruh. Ha ka jingialeh thma ruh u Mar u long u bakhlaiñ shisha Don ka jinghikai kum ia u knight ki Phareng hi. Kane ka long dalade hi hapoh ka mariang katba ka pyni ia kiei kiei bakhmat jong u. U Mar u ju pyntbit ialade na ki kam barit kum kaba rah ia ki dieng bakhia, bakit ia ka jingkit bakhia, mareh, bad kynting maw, ialympat bad bun kum kita ki kam kiba iadei bad ki riewshlur suda. U myllung Primrose Gatphoh u iathuh ia nga ba ka ju don ka jingtynjuh ka bashyrkhei ia ki Mar ha ka hima u Syiem Jaintia hyndai. Kat kum ka jingtip u myllung, u ong ba don ka jingtynjuh da kaba thung pynskhem shilyngkhot u synrei dungkba shapoh khyndew, bad shilyngkhot pat shalor ; ia u Mar la teh da u tyllai bajwat na syngkai. U Syiem bad ki briew jong u ki iapeit ia kata ka jingtynjuh ia u Mar. Ki don ki kynthei khynnah de. Lada u la lah shisha ban shu tan ia u synrei ba un mih shabar, kata u la long u Mar, hynrei lada um lah un iap ruh artat hangta. Ka jingtynjuh ia u Mar ka kham shyrkhei ban ia ka jingtynjuh ia u knight ki Phareng. Dei na kum kita ki jingtynjuh bashyrkhei bamih ki Mar Phalyngki, ki Mar Lah Laskor bad k iwei kiwei kiba ngim tip kyrteng. Namar kane ka jingiasyriem, ngan khot noh ia u tyngshop pdeng ka Roman Khasi da u Mar.

Mynta ngan bishar ia *U Sier Lapalang* kum ka Roman.

**Ka jinghikai bad jingpyntbit.** Ngi lap ia U Sier Lapalang ynda u la kham san, bad ba u la nang hi ban pyrkhat shaphang ialade bad ka lawei jong u. Ka kmie jong u ka la hikai ia u, lehse shibun kiei kiei ba un leh ha ki sngi jong u, bad lah ruh ban long ba ka la iohi ba u khun u kwah ban long Mar ba ka sa syier ia ka lawei jong u. Namar ba ka la iohi narud ka Wah Umngot ba

U shang um sheptieng u Ksuid ne u Khrei
U jah ha Lawbah u ngam ha ki khah
Ka maiñ barangbah u khlaiñ bad u ksah.

Kumta ha ka dkhot II ngi tip ba ka kmie "ka sneng bad ka khroh", ka btin ka ialam ia u ha ka lynti ka jingsngewrit.

Ka Sier kmie ka long kum kata ka nonghikai kynthei jong u Knight ki Phareng, bad ngi iohi shuh shuh ha ka dkhot IV ba ka don ka jinghikai ba ym dei ban ñiewbein ia ki kynthei, "Kumno phin shu phet na I Mei i ba kha!", ka ong. U Mar u dei ban iada ia ka kynthei ka khynnah, ia ka shnong ka thaw ruh na ki nongshun ; u dei ban long u kynja nongpyllait ia ki batlot barangli. Kata ka dei kawei na ki jingsmai ba u dei ban shim. Hynrei kaba nga iohi hangne ka long ba u Sier Lapalang u shah hikai ha ka Mariang hi, bad dei ia ka ba u shim kum ka nonghikai rangbah jong u. Dei shaba ka khot ba u mih ban bud, shaba ka phah u leit.

**Ki tiar ialeh** U Mar Phareng u dei ban nang bha ia kam iatalaiñ wait, sum bad kiwei kiwei ki tiar ialeh badon ha ki por ki por, ban nang ia ki rukom bat. U Mar Khasi ruh u pynmlien ialade kumta hi. La hikai ia u Mar da ki shipai ba la tbit bha lada ka jingjied jong u ka long ban ia ialeh thma, ne da ki banang bha ban wad, lada ka long ia ka jingwad, da ki banang ban rah ne kynting lada ka long ban leh kumta. U Sier Lapalang u long u mrad. Ki tiar ialeh jong u ki long ki reng, bad ngi iohi shisha ba "u jam u pyrsad, u kit la ki reng". kiba long hi ki tiar iapom jong u, kumba kit u Mar. Hynrei hangne ruh ngi iohi ba ka nonghikai bakhraw dei ka Mariang hi.

**Ki batlot bad bakhlain.** Ha ka roman ngi pule bunsien ba ki briew ki bymdon bor don buit, ki phet iap sha kito ki balah ban ai jingiarap ia ki. Ki kylla long ki mraw ne shakri jong ki bakhlaiñ bakhraw bor. Ha ka ri Khasi bad ri Jaiñtia ruh ka ju don kum kata ka rukom leh hyndai ba ki baduk ki wad jingiarap na ki badon baem, ki bashahjop ha ka jingialeh ki wad jingiarap na ki badonbor. Ia kane kawei ka mat jong ka Roman la pyni hakhmat jong ngi ha kaba u ksew bad la ka lok ki leit shong mraw ha ïing u Khyndai Bah Ryntieh.

Ha u ngin shongmraw ban siew kylliang
Ki mrad laiphew doh ba shun ba iriang.

Ha ka jaka ba u Mar ka Mariang un iada ia u Ksew, ngi lap ba u la sarong pynban bad ba u leh tohmet ia ka

'tungtoh jong u bapli. Hynrei ka biang hi kane ka mat haba bishar bha, namar wat u Syiem ki mrad ruh u lehbeiñ lem.

**Ka niam ka rukom.** Shwa ban pynkyntang ia u Mar ki Phareng u la dei ban sah shimiet ha ka duwan ban duwai ha u Blei ba un pynbit ia u ha la ka kam. U la dei ban duwai ruh marwei ha trai duwan. Ia kane ka bynta, u Mar Khasi lehse um hap leh kumta wat lada lah ban ngeit ba u kñia u khriam ruh. Hynrei u Sier Lapalang u la leh ia kata ynda u la pyndep shiteng lynti ia ka jingiaid jong u. U leit kiew sha ka duwan (lawkyntang) u Rapleng bad u la sah hangto baroh shimiet marwei marwei. U la kular sha bym iohsngew ka kmie ba un leh bha ia ki riewkynthei kiba kum ma ka, "Shisha ngan nym klet ia phi ha ka pyrthei" u ong. Ia ka dak ka jingduwai jong u ngi lap ha ka dkhot VIII kata ruh ha ki blei ka Mariang :

Leilum, ko Lei-Thor, ngan leit da basuk,
To sngew to shahshkor, 'Lei-Shnong 'Lei Muluk.

Ki long shisha ki jingduwai ba ki blei kin kyrshan bor ia u ha ka kam jong u. Ka mariang hi kum ka bor bahakhlieh eh ia u Sier ka la pynkyntang ia u ha ka kam shlur jong u.

**Ka Jingsmai bakyntang** U Mar ne knight ki Phareng u dei baroh ki sngi ka jingpyntbit ban kynmaw ba u don ka jingsmai ban smai bad kata ka long ka bakyntang ha ka jingim jong u. Ka long ka jingiateh kular bad u Blei kaba para marwei. U Mar ka Hima Jaiñtia hyndai u don kaba kum kata ka jingsmai shwa ban tynjuh ia u : ba dei ban ialeh la u iap ne im wei hi ba ka la long ka jingjied jong u ban ioh ia ka nam Mar : lah ban don ki baiap shisha haba kim jop ha ka jingtynjuh ruh.

Kum u Mar ka Roman u Sier Lapalang u la teh ia ka jutang bad ka Mariang. U la smai ban leit kat shaba ka ialam ma ka khlem da sngap shuh ia ka jinghikai ka kmie jong u. Ki kyntien smai bakyntang bamih na u Lapalang ki long :

**Phi kha dap shynrang ia Nga ha pyrthei**
**Ka um kaba khang ngan tur la ka shlei :**
**Jingmut kiba khraw napoh ki kynrang,**
**Ha Dïng ba thang saw ka um ka Sarang :**

La mih ki jingeh **shadien ngan nym phai,**
Mynsiem ka la khreh - ka Ri kaba jngai :
**Shaphrang te ngan jam** sha kliar jong ka Nam,
La dei **ban mih snam,** ma phi ruh wat iam.

( La pynïong ma nga ia kitei ki kyntien haneng ).

**Ka kynthei bakhuslai**. Ha ka Roman teng teng ngi lap ba don ki kynthei basah ha ka khuslai ne ka shempap, ki bashah lehbeiñ ha kiwei pat. Katba kaba kum kata ka kynthei kam pat lap ia uba ka wad kam shem jinghun ha la ka mynsiem. Lada u nongthoh u mang ba ka jingkut kan long ka basngewbha ka kut ruh kumta, hynrei lada u la mang ba kan kut ha ka sngewsih, kan kut ruh kumta. Ia ka kynthei bakhuslai ngi lap ha *U Sier Lapalang* ha ka kmie jong u Sier hi. Sh sha ka Sier ka sah ha ka khuslai naduh ka sngi ba u khun Kynrem reng jong ka u la mih noh na iing. Wat hapdeng ka khuslai, ka Sier kmie ka wad ia la u khun tang ba ka lap ynda u la iap.

**Ka daw tynrai.** Ka daw tynrai jong kano kano ka Roman dei ka thma, lane ka jingieit. Ha ka jingwad ia u Baieit, ne ia ka burom lyngba ka jingialeh ba ngi iohi ia ka riam ka beit ka Roman ha ka poitri ne ha ka *Prous.* Ka roman u Charlemagne ka France kan don jingieit satia. Ha Britain ki roman ki pyndonkam ia u Syiem Arthur kum u nongmuna jong ki ban pynbud tynneng ia ki tyngshop jong ki katba lah. Ki nongthaw roman ha Rome pat ki sngewbha ban pyni ha ki nongpule ia ki jaka bangiew—bakynsha.

Kaei ka daw tynrai jong *U Sier Lapalang* kum ka roman ? Hato ka dei ka jingiaidwir ? Lada ka dei, u Sier u la iaid shisha kylleng ki jaka jong ka ri Khasi, bad u la poi shaduh "Sohphoh Lynrum" hi. Hato ka dei ka Jingieit ? Lada ka dei, u Sier u la ieit ia ka nam ka burom **ba** un deng. U ieit ia ki jingtip bathymmai ha ka jingim jong u bad u la iaid kum u Mar khlem riej iano iano. Ka dei **ka jingialeh** ? U Sier u la ialeh ha ki rukom ba la buh ia u, kumba nga la kdew haba nga thew ia ka phawar kum ka Epik. Lada ka dei ban pyni ia ki jaka bangiew—

bakynsha kum ki nong Rome, hangne ngi iohi ia ki Ding Sciñ.ong, ngi lap ia ki Lyngkhuh, ki Rango, ki Tyrut bad bun kiei kiei kiba ima ban peit.

Jied katba phi mon. Imat dei kane kaba u nongphawar u don ha ka jingmut. Bad ngi lah shisha ban jied ha ka Roman ba kat ka Roman shisha. Dei ha kane ka daw ba uno uno uwei pat u Kritik un iamynjur ba *U Sier Lapalang* kum ka phawar Khasi ka long ka Roman bakhraw tam ba ngi la ioh.

**Ka Jingwad**. La kdew haneng ia kane. Hynrei dang sngewdonkam shuh ban da bishar kyrpang ia ka, jaid ba kane ka long ka sien banyngkong ba la bishar ia kane ka phawar ha ka thoh-katar. Ha kane ka phawar u nongphawar, u la ailad ia ngi ban iohi shai ia kata. U Sier u iaid naduh Lapalang (ha ka jingshisha u myllung u la mutdur ia ka Japlem ha kane ka phawar), kylleng ka ri Khasi, da kaba sdang na ri War Jaintia. U wad ia ki mawkordor bad ka nam ba un deng. Ka dkhot IX ka pyni ba u wad ia ka jaka nangno ki dienjat u Khasi kiba poi shane ki mih nyngkong—

Nangta u bud dien sha Sohphoh Lynrum
Syrwet kiba shai ba pareh ba parum.

Lehse u la poi shaduh ki thain Cambodia bamynta hi, bad u la wanphai ban tip la u Lei Shyllong u iasyriem ne em bad u 'Lei Sohphoh Lynrum. Lehse u Lapalang kum u Mar u la lap sakhi ei ei. Hynrei kumno un pyniadei bad kito ki bahiar na jingkieng Sohpetbneng pat? Un wad jingtip na lum Shillong. Imat u 'Lei Shyllong um shah satia ia u Sier ban tip bad dei ha ki thaiñ u Lum Shyllong ruh ba u la shah siat.

La kumno kumno jaid ba u la wan naduh "Sohphoh Lymrum" u Sier u la dei ban tip ei ei shaphang ki Khasi. Ki long kum ki sohphoh basnoh lang ha ki tnat diengsohphoh kiba don pat la ki jinglong kyrpang ne bamarwei marwei ha trai ka jingmut jong ki; bunsien hi kim ju da iadei jingmut eh ha ki kam baroh. Ynda haba la tai bha, u Mar wad jingstad u shem

ba wad ha ki kam kiba la thikna ban long kumba la ialam ruh dang don hi uba pyrkhat da kumwei pat.

U Sier kum u Mar ka roman Khasi u iap namar ka hok u ksew. Dei na ki ksew ne na kata ka jingshem jong u ba u iap? U Myllung u kwah ba u Sier u iap na ka daw ba u ksew u wad kput, namar ynda u briew ruh u la lum jingtip shibun u la sngew sarong kyreit, bad um ñiew shuh ia kaba kiwei ki kheiñ kordor, ne ia ka barit-baria. Hangno hangno na ki jingjia ha kane ka roman, ngi shem ia ki jinghikai pharshi kum ha ka jong ki nongsepngi hi.

Na kaba pule ia kane ka Phawar, nga lah ban ong ba u Sier Lapalang u la pyndep ia la ka kamram sha kaba u la aiti ia la ka jingim. Dei haba ym idonkam shuh ba u un nang iai wad ba la pyniap ia u. Ia u Mar uba kat uta, ym sngewdei ban shu pyniap da ki jingpang, hynrei ha ka jingialeh hi ke ñ ban idon burom. Namarkata, u kut ha ka jingiap ym kum ha ka Epik, hynrei kum ha ki katto katne ki Roman, khlem jingialeh.

Ki bor bakynja blei kim shah shuh ia u ban dang sah wat la ngi iohi ba ki iatrei lang ha ki jingjia shilynter ruh.

Nga pynkut nia da kaba ban ba kane ka dei ka Roman bapaka bad bakhraw tam na ki phawar Khasi ba la mih haduh ka snem 1976 kaba sa tang khyndiat eh kan kot sha ka Epik. U Primrose Gatphoh u long u Rangphawar Roman bakhraw tam ia haduh mynta hi hapdeng ki Khasi.

———

# SOME MORE BOOKS FOR YOU

1. *John Keats*
   by H.W. Sten — paperbound Rs. 4.00; hardbound Rs. 8.00

   It is a critical study of Keats' theory of poetry, and his "Ode to A Nightingale" and "Ode on a Grecian Urn."

2. *Ka Poitri u O.M. Wahlang*
   by H.W. Sten — paperbound Rs. 3.00; hardbound Rs. 8.00

3. *Ropeca*
   Volume I (from May 1977 to April 1978)
   A record of political, economic and cultural affairs. — hardbound Rs. 60.00

   *Ropeca* comes out every Wednesday. Annual subscription Rs. 20/- payable in advance.

4. *Ka Poitri U Primrose Gatphoh* — paperbound Rs. 8.00
   A critical study of Gatphoh's poetry with special reference to "Ka "Sohlyngngem", "Ka Per Tyrso", and "U Sier Lapalang", — hardbound Rs. 20.00

5. *William Wordsworth*
   by Pariat & Sten — paperbound Rs 4.00; hardbound Rs. 8.00


Ropeca

Scorpio Printers
Mawkhar, Shillong 793001.